

OSZK

80.094

GRACZA GY.

TALPRA

MAGYAR!

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

LAMPÉL R.

KÖNYVKERESKEDÉS

(Wodianer F. és Fiai) r. t.

TALPRA MAGYAR!

ÍRTA:

GRACZA GYÖRGY.

TALPRA MAGYAR!...

1848-IKI

SZABADSÁGHARCZUNK RÖVID TÖRTÉNETE

A SERDÜLTEBB IFJUSÁGNAK

ELBESZÉLI

GRACZA GYÖRGY

Országos Széchényi Könyvtár

SZÁMOS SZÖVEGKÉPPEL ÉS MŰMELLÉKLETEKKEL

BUDAPEST

LAMPEL R. KÖNYVKERESKEDÉSE

(WODIANER F. ÉS FIAI) RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

80094

M. N. MUZEUM KÖNYVTÁRA
I. Nyomat. Noveveknapló
1907. év 302. sz.

I.

A SZABADSÁG HAJNALA.

(1848 márczius 15-ike.)

Napfényes őszi reggel van. A fák már hullatni kezdik sárguló leveleiket, de még melegen süt a nap. Az átlátszó tiszta levegőben foszlányos békanyál uszkaál, a magasból átvonuló darvak hurrogása hallik.

Balga János, egy dunántúli földműves, éppen a mezőre készül. Udvarán készen áll az eke, hogy tavaszi alá szántson.

Maga a gazda már idős, törődött és roskatag ember; régi, dolgos jobbágya a földesúrnak. Nem is lenne már képes megkeresni a kenyerét, ha nincs a fia: egy erőteljes, ifju legény, az öreg szülék egyetlen gyámola.

Andris — így hívták a legényt — épp kiterelte az istállóból az ökröket, hogy járomba fogja, mikor két cserepár-katona kíséretében a falu bírója köszönt be hozzájuk. A bíró aféle bocskoros nemes, se nem úr, se nem paraszt; felfelé alázatos, mint az éhes eb, lefelé döllyfös, akár egy török pasa.

— Jó reggelt, bíró uram! — köszönti a gazda. — Talán valami baj van?

— Baj éppen nincs, — válaszol tudalékosan a bíró, — hanem hát katonára vagyon szüksége a király

ő szent felségének. Csakis azért jövénk, hogy az Andrist beszállítsuk a regimenthöz. Szép szál legény, az Isten is katonának teremté; kár volna itthon a paraszti munkában idő előtt megrokkania. Jöjj csak velünk, öcsém, jöjj!

A legény mozdulatlanul áll barmai mellett. Tudja ő már, miről van szó, s nem közeledik. Fejét daczosan lesüti, mint a haragos bika.

— Jöjj, ha mondom! — rivall reá a biró.

De a legény csak nem mozdul.

Erre a biró egészen kijön a sodrából, s mérgesen kiált a katonáknak:

— Kötözzétek meg és hozzátok!

Csakhogy nem oly könnyű dolog ez. A daczos legény arcját elfutja a harag pirja, s mikor az egyik katona hozzányúl, olyat lódít rajta, hogy az istálló falának tántorog. Úgy jár a másik is. Erre a cserepárok fegyverhez nyúlnak. Szilaj dulakodás támad. Andris sokáig ellentáll, de végreis leteperik.

A legény atyja, az öreg Balga János szívszorongva nézi ezt az aránytalan küzdelmet; mikor aztán látja, hogy fia immár nem menekülhet, oda támo lyog a biróhoz, térdre rogyik előtte, s így könyörög hozzá:

— Irgalom a fiamnak! Hisz egyetlen gyermekem, kenyérkeresőm, mindenem.... Ki fog reánk dolgozni, ha őt is elhurczolják? Ki megy el úriba?... Én nem bírok már, túl vagyok a hetvenen; a feleségem pedig fekvő beteg. Kegyelem, kegyelem!....

A biró vállat von, s dölyfösen válaszol:

— Ne alkalmatlankodjék, kend! Ennek így muszáj lenni. A fiu katona lesz. Punktum.

Ezalatt a cserepárok összekötözik a legényt, s diadallal vonszolják a kapu felé, mintha valami nagy csatát nyertek volna. Széles cseh pofájukon győzelem-ittas mosoly dereng.

E durva könyörtelenség láttára emésztő fájdalom nyilal végig az öreg Balga János szívéen. S a fájdalom mintha megzavarta volna az esztét. Szinte akaratlanul, egy kezeügyében fekvő vasvillát ragad fel, s a bíróhoz rohanva, rekedten ordítja:

— Meghalsz kutya! Te vezetted ide ezeket a pribékeket!

Már ütésre készül, reszkető karja azonban egyszerre hirtelenül lehanyatlik.

— Nem, mégse!... — nyögi, miközben szemeiből megered a könny. — Istenem, ne vedd el az eszemet!...

Ebben a pillanatban egy idős asszony támolyog ki a szobából. Ősz haja kuszált, beesett orcája sápadt. Látszik, hogy beteg.

— Fiam, fiam! — sikoltja és aléltan összerogy a küszöbön.

Az elhurczolt legény a katonaságnál maradt, ke-sergő atyját pedig csakhamar a bíróság elé idézték. S az úriszék, mely nemesurakból volt összeállítva, nem sokat czeremóniázott vele. Rövidesen, úgyszólván kihallgatás nélkül, *negyven botütésre* ítélte.

Kegyetlen, vad fenyíték volt ez, rosszabb a halálos ítéletnél. Nem is állta ki az öreg Balga János. Már a huszadik botütésnél meztelen háta csupa véres czafat lett, aztán már csak fájdalmas nyöszörgése hallatszott; mire negyvenedik botütésre került a sor, meg sem mozdult többé. Halott volt.

De ez a könyörtelen ítélet még egy másik ember-életbe is került. Az agyonbotozott Balga felesége, amint hírt vette férje szörnyű halálának, még betegbb lett. Nem is kelt fel többé az ágyból. A szív-
tépő bánat csakhamar megölte.

Így pusztult ki egy derék, becsületes magyar földmívelő család 1847 őszén. Kipusztította a hatóságok szivtelensége, a hűbéri rendszer, mely akkoron a föld népét alábbvalóbbnak nézte a lelketlen baromnál.

Ujság akkor még nem igen volt ugyan, de a szörnyű esetnek mégis csakhamar hire futott. Eljutott valami-kép Pestre is.

Lakott Pesten ebben az időben egy ismert nevű jeles író, TANCICS MIHÁLY.

Tancsics maga is a köznép fia volt, földmívelő szülék gyermeke. Atyja korai halála után szabóinas lett. De az eszes fiu lelkében oly élénken lobogott az önművelődés vágya, hogy örömeztobb forgatta a könyveket a tűnél. Ott hagyta tehát a szabómesterséget, s szegény gyermekek oktatásával foglalkozva, egész erejével nekifeküdt a tanulásnak. Csakhamar annyira vitte, hogy a jobbmódú úriháznál is szívesen fogadták nevelőül. Később, már az irodalommal is sikeresen kezdett foglalkozni. Szabadelvű eszméinek a terjesztésére több könyv jelent meg tőle.

Tancsics, ki nemcsak igen eszes, de bátor és szókimondó is volt, nyilvánosságra hozta a Balga-család szomorú esetét. Sőt ennek ötletéből a «*Józan ész*» cím alatt feltűnéstkelő könyv jelent meg tőle, amely könyvben merész hangon fejtegeti az elnyomott köznép sanyarú helyzetét.

Csakhogy abban az időben nem volt szabad

az ilyenfélét megírni. Tancsicsot pörbefogták, s mint veszedelmes lázítót a budai várba börtönözték.

Ím, ilyen szomorú világ honolt 1848 előtt Magyarországon. A dolgos nép milliói még mindig a középkori jobbágy-rendszer nehéz szolgánczát viselték. A földmívelő úgyszólván semmivel sem birt. Mindene a földesúré volt: a ház, melyben lakott, a föld, amit művelt, még a személyes szabadsága is.

S mégis a földhözragadt szegény jobbágnak kellett viselnie az összes terheket. Termése legjavát elvitte a földesúr. Ez volt a *dézsma*. Ezenkívül több napon át a rogyásig dolgoznia kellett ugyancsak a földesúrnak. Ez meg a *robot*. S ha fiai voltak: azokat könyörtelenül katonának czipelték.

Ha pedig vétett valamit, nem a rendes bíróság ítélkezett fölötte, hanem az úgynevezett *Úriszék*, amely nemesurakból állott. Ezek a kiváltságos urak, persze, nem sokat törődtek a szegény ember igazával; a bot, tömlőcz, akasztófa napirenden járta. «A parasztért nem kár», — mondogatták egymás közt.

Ámde, más tekintetben is vajmi siralmas volt hazánk állapota. Minden felelőség nélkül Bécsből kormányozták, külön Magyarországot és külön Erdélyt, mert a két országrész még akkor nem volt egyesítve.

Országgyűlés csak koronként tartatott; az sem Budapesten, hazánk székhelyén, hanem egy határszéli német városban: Pozsonyban. Sajnos, az országgyűlések működésében sem volt valami sok köszönet. Hisz csak a kiváltságos osztályt képviselte. A nép milliói ki voltak zárva az alkotmányból, még csak szavazati joguk sem volt.

Még a gondolat is le volt nyögözve. A sajtó nem

volt szabad. Ujságban, avagy könyvben csak azt lehetett kinyomatni, amint a hatóság embere: a *censor* megengedett. Emiatt aztán a művelődés sem terjedhetett.

Az ország harácsoló német katonákkal volt elárasztva, míg ellenben a magyar fiukat Csehországban, Galicziában sanyargatták.

Mindezekhez hozzájárult az osztrák kényuralom, amely sűrű s fojtó ködként nehezedett összes intézményeinkre.

Szerencsére, akadt néhány kiváló hazafi, mint a nagyerejű báró WESSELÉNYI MIKLÓS, a fentkölt gondolkozású BEZERÉDJ ISTVÁN, a bölcs DEÁK FERENCZ stb., akik már előzőleg buzgólkodtak a jobbágyság felszabadításán. És nem sikertelenül; egyre több s több hívük akadt.

Az eszme azonban csak akkor terjedt el igazán, mikor KOSSUTH LAJOS került az országgyűlésre.

Kossuth az ő törhetlen erélyével és bámulatos ékesenszólásával rövid időn a kivitelig érlelte meg a kérdést. Sőt tovább menvén, a jobbágyság felszabadításával kapcsolatosan egész alkotmányos életünket korszerűleg akarta berendezni.

A középkori sötétség tünedezett, s a szabadság rózsás hajnalpirja kezdte beragyogni hazánk égét.

A híres-nevezetes 1848. esztendő elején a pozsonyi országgyűlés már ezekről a korszakalkotó nagy újításokról tanácskozott. S egyszerre csak csoda történt. A nemesség, mintha ihlet szállotta volna meg, önként lemondott eddigi összes kiváltságairól.

— Jól van hát, — kiáltották a nemesurak, — lemondunk százados előjogainkról. Legyen szabad a jobbágy és velünk egyenlő; legyen testvérünk, akivel

ezután jóban, rosszban osztozni fogunk. És hadd legyen hozzászólása az ország dolgához: még szavazati jogot is adunk nékie.

S úgy cselekedtek, miként mondták. Fölszabaddították jobbágyaikat és magukhoz emelték. Még a házat, amelyben a jobbágy lakott, a földet, amit eddig művelt, még ezeket is nekik ajándékozták.

Nagyszerű, fönséges dolog volt ez, olyan, aminek nincs párja a világtörténetben.

Még csak a koronás király, V. Ferdinand beleegyezése hiányzott.

Az alsótábla (így hívták akkor a képviselőházat) legott egyhangúan elhatározta, hogy felír a királyhoz és arra fogja kérni, egyezzek bele a tervbevett ujításokba.

De nem úgy a felsőtábla (főrendiház). A gögös főurak, ezer meg ezer jobbágy tulajdonosai, konok makacssággal ragaszkodtak ősi kiváltságaikhoz, s semmikép sem akartak hozzájárulni a képviselőház határozatához.

— No, még csak az kell, hogy a gróf, avagy báró egyenlő legyen a toprongyos jobbágyával, — dohogta egy öreg mágnás. — Piha! Bot kell a parasztnak, nem szabadság!

— Még közös teherviselés is! Hát ez mi? — racsolta egy másik méltóságos úr. — Hogy én is adót fizessek? Soha! Inkább kivándorlok.

És ez így ment sorba.

A mágnások akadékoskodó huzavonája mély elkeseredést szült országszerte. De nagy lett az izgalom főleg Pesten, az ország fővárosában, hol az új eszmék hive volt már csaknem valamennyi jóra való ember. A fiatal-

ság pedig, mely a legrajongóbb követője volt a szabadság eszméinek, türelmetlenségében már szinte forrongani kezdett. Elhatározó tettvágygyal telt meg hevülékeny szive, szemeiben a kitörő szenvedély szikrái cikáztak.

Tavaszkodni kezdett, márczius közepe felé járt az idő és meg semmiből semmi. A mágnások konok-ságán megtört minden jóra való szándék.

— Ezen segíteni kell, még forradalom árán is! — zúgták a türelmenkedők.

S ekkor egy új tényező lép a színtérre, az úgynevezett «*márcziusi ifjuság*», s történetet esinálva, merész kézzel nyúl a kavargó események forgatagába.

Mi volt, ki volt ez a «*márcziusi ifjuság?*»

Egy csomó szabadságvágyó, bátor fiatal ember: néhány ifju író, egypár pályakezdő ügyvéd, több jurátus, aztán az egyetemi hallgatók, s középiskolai diákok lelkes csoportja. Vezetőik ezek:

PETŐFI SÁNDOR, a halhatatlan költő, kinek homlokát már ekkor a hirnév koszorúja övezte.

JÓKAI MÓR, a nagy regényíró; ekkor még csak 23 éves, neve azonban már ismertes.

VASVÁRI PÁL, jogász és bölcsészethallgató; az ifjuság legünnepeltebb szónoka.

IRÁNYI DÁNIEL, kezdő ügyvéd. Vasjellemű, komoly és tanult fiatalember, aki később, a kiegyezés után, mint a függetlenségi párt közbecsülésben álló elnöke nagy szerepet vitt újabb politikai életünkben is.

DEGRÉ ALAJOS, fiatal író; tüzes, bátor, szókimondó, aki a haza igazáért kész volt bárkivel szembeszállni.

VIDACS JÁNOS, harmadéves jogász, az egyetemi polgárság egyik legnépszerűbb alakja.

IRINYI JÓZSEF, hirlapíró; tolla éles, szava ékes.

BULYOVSZKY GYULA, az «Életképek» munkatársa, a szabad eszméknek rajongó követője; rendkívül élénk és mozgékony fiatalember.

VAJDA JÁNOS, magántanuló az egyetemen; tette-kész, bátor ifju, aki a beszéd helyett inkább cselekedni szeretett. Később jeles költő.

Ezek voltak a «márctsiusi ifjuság» főbb vezetői. Csaknem mind egykorú: 20—25 éves fiatalember. A kor új eszméinek rajongó hirdetői, akik a szabadságért, ha kell, halni is készek.

Volt akkor Pesten, a belvárosban, egy «Pillvax» nevezetű régi kávéház; kedvelt találkozó helye a fiatalságnak. Idejárt Petőfi is, meg a többi hangadó ifju. Esténként, kivált mióta a reform-mozgalom megindult, rendszeren zsúfolásig megtelt a kávéház, amely ilyenkor úgy zsongott, mint a méhköpű rajzás előtt.

Márctsius 14-én alkonyatkor szintén a «Pillvax»-ba gyülemlert össze az ifjuság, hogy megbeszélje a további teendőket. Ott beszélgettek, vitatkoztak nagy hévvel, hangos szóval a márvány-asztaloknál, midőn egyszerre egy nyulánk fiatal ember rohan be, minden köszönés nélkül felugrik a billiárd-asztalra és harsány hangon kiáltja:

— Uraim! Most jöttem a hajóval Pozsonyból. A pozsonyi ifjuság küldöttje vagyok, s fontos híreket hozok. A főrendiház szintén elfogadta a feliratot, s országos küldöttség viszi a királyhoz. Bécsben pedig tegnap kiütött a forradalom. A szabadság után vágyszerű nép torlaszokat emel és fegyverkezik!...

Villámcsapásként hat ez a riasztó hír a jelen-

levőkre. Pillanatra mély csönd áll be. Az arczokon a meglepetés. A pillanatnyi csöndet érczes hang töri meg:

— Íme, a forradalom fürgetege már itt zúg a közeli szomszédban. És mi tétovázzunk? Nem! Cselekedni fogunk!

Mindenki odatekint, ahonnan a hang jön. És ott állott egy asztal tetején PETŐFI SÁNDOR, mellén összefont karokkal. Nyakig gombolt egyszerű fekete atilla simult hajlékony termetére. Beesett halvány arczát pirosra füsté az izgalom, mélytüzű fekete szemeiben szokatlan láng gyúl ki. «Egész valóján — mint egy szemtanu beszéli — csodálatos megdöbbentő vonás ömlött el. Olyan volt e perczen, mint a közeledő forradalom démona.»

— Igaz! Úgy van! Cselekedni fogunk! — zúgták Petőfi után az ifjak.

Most IRINYI szólal fel, a következőket mondván:

— Polgártársak! Petőfinek igaza van. Mi nem érünk rá kívánságaink teljesítésére várni. Mondjuk ki, hogy a nemzet kívánságainak azonnali életbe léptetét követeljük.

Eközben más oldalról is megerősítést nyer a bécsi forradalom kitörésének hire, mely futótüzként terjed el az egész városban, s mindenütt a legnagyobb izgalmat okozza. Az utczákat csakhamar ellepi a kíváncsi közönség.

Ezalatt pedig bennt, a kávéházban, az ifjak közt hosszú, izgatott vita indul meg. Végleges megállapodásra azonban sehogy sem tudnak jutni, noha már éjfélre járt az idő. Sokan türelmüket vesztve, távozni készülnek. Ekkor VAJDA János kibontakozik a tömegeből, az ajtóhoz rohan és azt becsukja:

A «MÁRCHESI IFJUSÁG» VEZETŐI.

levőkre. Pillanatra mély csönd áll be. Az arczokon a meglepetés. A pillanatnyi csöndet érczes hang töri meg:

— Íme, a forradalom forrgetege már itt zúg a közeli szomszédban. És mi tétovázunk? Nem! Cselekedni fogunk!

Mindenki odatekint, ahonnan a hang jön. És ott állott egy asztal tetején PETŐFI SÁNDOR, mellén összefont karokkal. Nyakig gombolt egyszerű fekete atilla simult hajlékony termetére. Beesett halvány arczát pirosra füsté az izgalom, mélytűzű fekete szemeiben szokatlan láng gyúl ki. «Égész valóján — mint egy szemtanú beszél — csodálatos megdöbbenő vonás ömlött el. Olyan volt e perczben, mint a közeledő forradalom démona.»

— Igaz! Úgy van! Cselekedni fogunk! — zúgták Petőfi után az ifjak.

Most IRINYI szólal fel, a következőket mondván: — Polgártársak! Petőfinek igaza van. Mi nem érünk rá kívánságaink teljesítésére várni. Mondjuk ki, hogy a nemzet kívánságainak azonnali életbe léptetést követeljük.

Eközben más oldalról is megerősítést nyer a bécsi forradalom kitörésének hire, mely futótűzként terjed el az egész városban, s mindenütt a legnagyobb izgalmat okozza. Az utcákat csakhamar ellepi a kíváncsi közönség.

Ézalatt pedig benn, a kávéházban, az ifjak közt hosszú, izgatott vita indul meg. Végleges megállapodásra azonban sehogy sem tudnak jutni, noha már éjfélre járt az idő. Sokan türelmüket veszítve, távozni készülnek. Ekkor VAJDA János kibontakozik a tömegeből, az ajtóhoz rohan és azt becsukja:

Jókai Mór.

Petőfi Sándor.

Vasvári Pál.

Irányi Dániel.

Irinyi József.

Vajda János.

Bulyovszky Gyula.

Degré Alajos.

Vidacs János.

1848.

Pellány

A «MÁRCIUSI IFJUSÁG» VEZETŐI.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

— Uraim! — kiáltja, — addig önök innen ki nem mennek, míg nem határoznak!

Ez hatott. Az ifjuság vezetői most már egyetértőleg gyorsan határoznak. Abban történt a megállapodás, hogy a nemzet kívánságait rövid, velős pontokba foglalják, s a mennyire lehetséges, azokat rögtön életbeléptetik; holnap pedig az egyetemi ifjuság bevonásával nagy tüntetést fognak rendezni. Semmi körülmények közt nem tágítanak; sőt ha kell, szembeszállnak a szuronyokkal is.

Akövetkező napon, 1848 *márczius hó 15-én* (szerda volt) még alig pitymallott, az ifjuság máris gyülekezni kezdett a «Pillvax» kávéházban.

Komor, nyirkos idő volt. A látóhatárt szürke füllegek borították; havas eső esett, mely nyomban locspocscsá olvadt. De az ifjakat a rossz időjárás nem riasztotta el a cselekvéstől. Reggel hat órakor a vezetők már mind együtt voltak. De az egyetem ifjuság közül is sokan jöttek el.

Hire futván, hogy az ifjuság valami nagy dologra készül, az utca is egyre élénkebb lett. A «Pillvax» előtt csakhamar csoportosulás támadt, sokan elmulasztották teendőiket, s a növekvő tömeghez csatlakoztak.

Ezalatt a kávéházban, hová betódult a kíváncsi közönség is, mozgalmas élet támad.

JÓKAI MÓR feláll egy asztalra s lelkesítő beszédet intéz az ifjusághoz:

— Testvéreim! A pillanat, melyben élünk, — úgy mond, — komolyabb teendőkre szólít bennünket. Európa minden népe halad és boldogul, haladnunk és boldogulnunk kell nekünk is. Legyen béke, szabadság és egyetértés! Követeljük jogainkat, melyeket

tőlünk eddig elvontak, s óhajtjuk, hogy legyenek azok közösek mindenkivel. Most pedig felolvasom a nemzet kívánságait, amiket tizenkét rövid pontba foglaltunk. A tizenkét pont, melyet kiáltvány alakjában foglaltunk, a következő:

Mit kíván a magyar nemzet?

Legyen béke, szabadság és egyetértés!

1. Kivánjuk a sajtó szabadságát, a cenzúra eltörlését.
2. Felelős miniszteriumot Buda-Pesten.
3. Évenkénti országgyűlést Pesten.
4. Törvény előtti egyenlőséget, polgári és vallási tekintetben.
5. Nemzeti őrsereget.
6. Közös teherviselést.
7. Az úrbéri terhek megszüntetését.
8. Esküdtszékeket, képviselőtet egyenlőség alapján.
9. Nemzeti bankot.
10. A katonaság esküdjék meg az alkotmányra; magyar katonáinkat ne vigyék külföldre, s a külföldieket vigyék el tőlünk.
11. A politikai státusfogyók bocsájtassanak szabadon.
12. Kivánjuk az uniót Erdélylyel.

Egyenlőség, szabadság, testvériség!

Hosszantartó, dörgő éljenzés hangzik fel, miközben Jókai ekként végzi beszédjét:

— Ez a tizenkét pont, mely mindnyájunk óháját fejezi ki. De több ez, mint óhaj. Élő jog, mely meg-

illett bennünket. És mi hisszük, hogy a nemzet, bizva erejében és bizva az igaz ügy Istenében, kivivja ezen jogait.

Erre felemelkedik PETŐFI SÁNDOR. Kezében papírlap. Megsimítja fürtös haját, széttekint az elcsitult közönségen, aztán érczes hangon, vérpezsdítő hévvel szavalni kezd:

Nemzeti dal.

Talpra magyar, hí a haza!
Itt az idő, most, vagy soha!
Rabok legyünk, vagy szabadok?
Ez a kérdés, válasszatok! —
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

Rabok voltunk mostanáig
Kárhozottak ősapáink,
Kik szabadon éltek-haltak,
Szolgaföldön nem nyughatnak.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

Sehonnai bitang ember,
Ki most, ha kell, halni nem mer;
Kinek drágább rongy élete
Mint a haza becsülete.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

Fényesebb a láncznál a kard,
 Jobban ékesíti a kart,
 És mi mégis lánczot hordtunk.
 Ide veled régi kardunk!
 A magyarok istenére
 Esküszünk,
 Esküszünk, hogy rabok tovább
 Nem leszünk.

A magyar név megint szép lesz.
 Méltó régi nagy híréhez,
 Mit rákentek a századok
 Lemossuk a gyalázatot.
 A magyarok istenére
 Esküszünk,
 Esküszünk, hogy rabok tovább
 Nem leszünk.

Hol sirjaink domborulnak,
 Unokáink leborulnak
 És áldó imádság mellett
 Mondják el szent neveinket.
 A magyarok istenére
 Esküszünk,
 Esküszünk, hogy rabok tovább
 Nem leszünk.

A hatás leirhatatlan. A költemény valóságos önkívületbe hozza az amúgyis lázas kedélyeket. Az ifjúság elragadtatásában vállaira kapja a költőt, s körülhordozza a kávéházban.

— Most menjünk az egyetemre, s hívjuk csatlakozásra a hallgatóságot! — kiáltja Vasvári.

Az ifjúság erre a felhívásra zsinbongva indul meg. Elöl Petőfi, Vasvári, Jókai és Irinyi. Mellükön kókárda. Előttük egy jogász nemzetiszin zászlót visz.

Az utczai közönség csatlakozásával a tüntetők száma nőttön-nő.

— Éljen a szabadság! Éljen az egyenlőség! — zúg fel minduntalan.

A menet az orvosgyetemre tartott. Az előadások ép megkezdődtek, mikor a tüntető ifjuság odaért. «Éljen a szabadság!» köszöntéssel nyitott a tantermekbe Vasvári, felszólítván a hallgatóságot, hogy csatlakozzék hozzájuk. Az orvosnövendékek dörgő «éljen»-zéssel fogadták a fölhívást. A tanárok természetesen ellenkeztek, s azzal a kifogással álltak elő, hogy a tanulóifjuságnak nem szabad a politika-ba elegyedni.

— Testvérek! — kiáltott be a folyosóról Vidacs. — Ne hallgassatok most a professzorokra, mikor a haza tette szólít! Le a tanári zsarnoksággal! Jöjjetek az udvarra!

— Az udvarra! Az udvarra! — ismételte száz torok.

A tantermek egy percz alatt teljesen kiürültek, s az orvosnövendékek tömegesen rohantak le az udvarra. Itt Jókai felolvasta a 12 pontot; Petőfi pedig elszavalván költeményét, mindnyájokat megesketé.

Ezután a tüntető menet tovább vonult; előbb a technikusokat, aztán a jogászokat és bölcsészeket vont a magához.

Ekkor már az egész főváros talpon volt. A tüntetés híre gyorsan eljutott mindenfelé. Nem telt bele egy rövid óra és a szakadó havas eső daczára az egész egyetem-tér s mellékutczái zsufolásig megteltek rivalgó, lelkes közönséggel.

A helytartótanács elnöke: Zichy Ferencz gróf, hírét

vevén a tüntetésnek, tanácstalanul állott e nagyarányú mozgalommal szemben. Nem mert beleavatkozni, attól tartva, hogy a megbántott nép haragja nyílt zendülésben fog kitörni.

A városi hatóság sem avatkozott a dologba; sőt a tanácsbéli urak közül a legtöbben örültek a hazafias mozgalomnak.

A katonai helyőrség azonban, megrettenve a mozgalomtól, a legvégsőre készült. A kaszárnyákba fegyverbe állították a legénységet. A budai vár tüzérsége pedig parancsot kapott, hogy égő kanócczal a kezében, ágyuinál várakozzék a további rendeletre.

De az ifjuság nem rettent vissza a katonaság előkészületeitől. Pedig összes fegyvere a 12 pontból és Petőfi költeményéből állott.

Az egyetem-téren Petőfi újolah elszavalván nemzeti dalát, így szólott:

— Most a 12 pontot a nyomdába fogjuk vinni és kinyomatjuk.

— Budára kell menni, — kiáltotta egy hang a tömegből, — s a cenzort rákényszeríteni az engedélyre!

— Cenzorhoz nem megyünk! — válaszolt Petőfi. — Nem ismerjük el többé. Tehát fel a nyomdába!

A tömeg erre az egyetem-térről megindult a hatvani-utcza (most Kossuth Lajos-utcza) felé, hol a «Landerer és Heckenast» czég nyomdahelyisége volt.

A midőn a nép a nyomda elé ért, a havas eső, mely kis ideig szünetelt, ismét hullni kezdett. Metsző hideg szél süvített végig az utcán. De senki sem törődött most a zord időjárással. A tömeg sűrűen, zárt sorokban, mint a sziklafal, állt meg a nyomda előtt.

A SZABAD SAJTÓ ELSŐ FÉLDÁNYA.

A SZABAD SAJTÓ ELSŐ PÉLDÁNYA.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Petőfi feltápászkodik a kapu szögletkövére és harsány hangon kiáltja:

— Most egy bizottság bemegy a műhelybe és a magyar nemzet tizenkétpontú kívánságait kinyomatja. Mindjárt visszatérünk az eredménynyel. Addig idekint legyünk békével!

— A «Talpra magyar» kinyomását is követeljük! — kiáltják többen a sokaságból.

— Az is meglesz, csak legyünk egy kevés türelemmel, — felel Petőfi.

Erre Petőfi vezetése alatt négytagú küldöttség megyen a nyomdába, s felszólítja a tulajdanost, hogy a 12 pontot és a «Talpra magyar»-t azonnal nyomassa ki.

— Lehetetlen, uraim, nincs rajta a cenzor engedélye, — tiltakozik Heckenast.

Ekkor Irinyi odaugrik a legnagyobb géphez és ezekkel a szavakkal teszi reá kezét:

— Ezt a sajtót a nép nevében ezennel lefoglaljuk, követelvén kézirataink kinyomatását.

— Az erőszaknak nem állhatok ellent, — szól meghajolva a cégtulajdonos, s nyomban kiadja személyzetének az utasítást, hogy fogjon haladéktalanul munkába.

A két kéziratot tüstént szétvagdalják és tiz legügyesebb ember lázas sietéssel fog a szedéshez.

Ezalatt odakint a közönséghez Vasvári, Degré, Irányi és Jókai tartanak gyujtó beszédeket.

Mintegy háromnegyed óra múlva — délelőtt féltizenkettőkor — a zakatoló nyomdagép alól végre kikerül a szabadsajtó legelső szülöttje: a «Talpra magyar».

Petőfi, ki Irinyivel együtt ott örködött a nyomdában, még azon nedvesen kikapja a gép kerekei

közül a nyomtatványt és fut vele az utcára, hogy bemutassa a közönségnek.

— Itt a szabad sajtó legelső szülöttje! — kiáltja Petőfi, kezében magasan lobogtatva forradalmi dalának első nyomtatott példányát.

— Éljen! Éljen Petőfi! Halljuk még egyszer a nemzeti dalt! Halljuk! Halljuk! — zugja ezernyi torok.

Petőfi előlép és szavalni kezd. A hatás talán még nagyobb, mint az egyetem-téren. A költő érczes szava mint égzengés végigzúg a megilletődött tömegen; megremegtetve, lázbaejtve a sziveket.

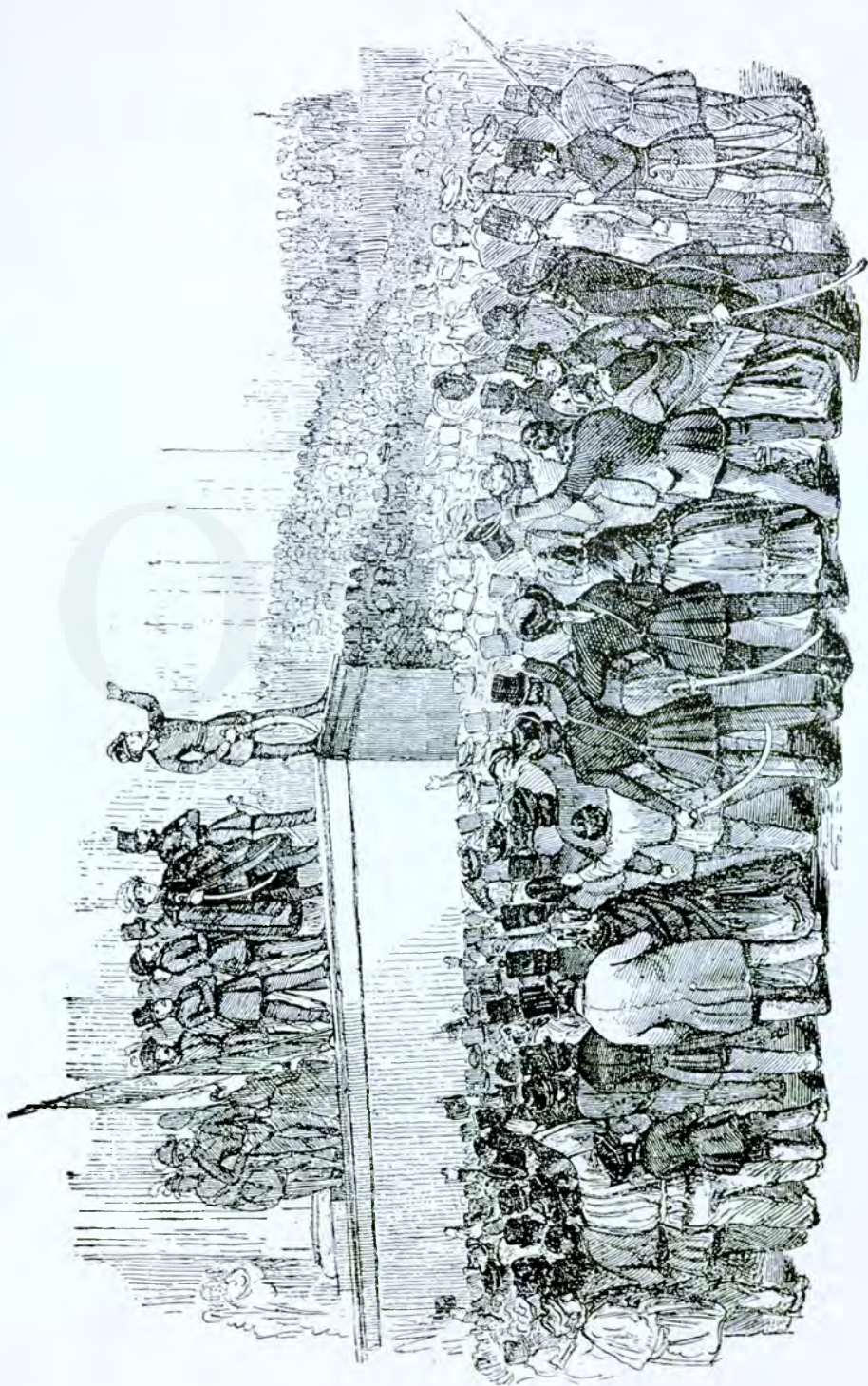
Most Irinyi rohan elő. A 12 pont első példányát hozza. Meglobogtatja, mint valami diadaljelvényt a feje fölött, s messzi dörgő hangon szól:

— Márczius 15-ike délelőtt féltizenkettőre! Nagy időszak ez a magyarok történetében. Ime! Itt van a sajtószabadságnak egyik legelső példánya, a nép hatalmának első műve. Akármilyen szabadsága fog is lenni egykor a magyarnak, azon dicsőség mindig megmarad, hogy a legnevezetesebbet: a sajtószabadságot magunk vívtuk ki.

A közönség öröme oly roppant éljenrivalgásba tör ki, hogy szinte megremegteti a házak falait.

A nyomdában egész délig szakadatlanul működnek a gépek, ezernyi-ezer példányban szórva a két nevezetes nyomtatványt. De ez mind kevés. Mindenki akar belőlük kapni, azonban a jelenlevők tizedrészének sem jut. A nép zúgolódni kezd, s zajongva követel a szabadsajtó ez első termékeiből. Végre is Irinyi nyugtatja meg a békétlenkedőket.

— Polgártársak! Dél van, a nyomda fáradt munkásai most hazamennek ebédelni. De mindjárt ebéd

Az első népgyűlés a nemzeti múzeum előtt.

után, már egy órákor megint hozzáfognak a nyomtatáshoz; s a gépek addig meg nem állnak, míg annyi példány el nem készül, hogy mindenkinek jusson úgy a programból, mint a versből. Délután három órákor a Nemzeti Muzeumnál leszen a kiosztás. Ott legyen mindenki, ki hazáját szereti, mert egyéb fontos tennivalónk is van még. A városházára fogunk menni és fölkérjük Pest város nemes tanácsát, hogy velünk érzelemben és kívánatokban egyesüljön és lépéseinkben segítsen. Most térjenek haza békességgel!

A csillapító szavakra a közönség, hazafias dalok éneklése közt, megnyugodva szétoszlott.

Délben az ifjuság a nemzeti színház igazgatóját, Bajza Józsefet kereste fel és megkérte, hogy estére szabad bemenettel Katona József «Bánk-bán» című drámáját adassa elő. Az igazgató igen szívélyesen fogadta a küldöttséget, megígérve, hogy a közönség ohajtásának eleget fog tenni.

Három óra elérkezett. A közönség a város minden részéből nagy tömegekben tódult a Nemzeti Muzeum előtti térre. A nyomda ekkor már ismét erős működésben volt; s mihelyest egy-kétszáz példány elkészült, fürge szedőfiuk azonnal elvitték az ifjuság vezetőinek, akik szétosztották a nép között.

A roppant sokaságot, mely a Nemzeti Muzeum előtt összesereglett, Vasvári Pál üdvözlé, örömének adván kifejezést, hogy végrevalahára a magyar nemzet is megértette a kor intő szavát.

Ezután Irinyi magyarázgatja a 12 pont jelentőségét, s azt indítványozza, hogy a szabadsajtó két legelső terméke a márczius tizenötödike örök emlékül a muzeum levéltárában helyeztessék.

Úgy is történt. A muzeum igazgatója, a nép óhaj-
tásához képest, azonnal levéltárba helyezte a két tör-
téneti-emlékü nyomtatványt. Petőfi a saját költemé-
nyének szélére a következő sorokat írta:

*«Az 1848-iki márczius 15-én kivivott sajtószabad-
ság után legelőször nyomtatott példány, s így a ma-
gyar szabadság első lélegzete. Petőfi Sándor.»*

Alig helyezték el a két nyomtatványt a muzeum-
ban, midőn a tömeg ismét a «Talpra magyar»-t ki-
vánja hallani. A közönség nem tudott betelni a hatal-
mas riadó szépségeivel.

Petőfi a muzeumi lépcsőzet oldalpárkányáról sza-
valja el, immár hatodszor, forradalmi dalát. Percze-
kig tart az éljenzés, amikor a költő szavalását bevé-
gezi. A nép tombol, ujjong elragadtatásában. Őszbe-
vegyült komoly férfiak szemében megcsillan a lelke-
sedés könnye. A nők kendőiket lobogtatják.

Petőfi zajos ünneplésének a csillapodásával újra
Irinyi szólal fel, s azt indítványozza, hogy a főváros
tanácsa küldöttségileg szólítassék fel a csatlakozásra.
A küldöttség, melyet kikiáltással választottak, azonnal
útnak indult a városházára; a nép pedig mint a ten-
geráradás hömpölygött utána.

A városi tanács, több polgár felhívására, éppen
rendkívüli ülést tartott, megbeszélendő a nép moz-
galmával szemben a teendőket.

A küldöttség egyenesen a tanácsterembe nyitott.
Irányi Dániel röviden tolmácsolta a nép kívánsá-
gát.

A tanács részéről a főjegyző válaszolt, s kijelenté,
hogy a tanács a nép programmpontjait, kevés kü-
lönbséggel, kész magáévá tenni.

Majd a hazafias érzelmű alpolgármester, Rottenbiller Lipót szólal fel:

— Üdvözlöm önöket, — mondá — mint a tavasz első fecskéit. Önök hozzák a szabadság reményeit, önök verték le a sajtóról a bilincseket. Bizton hiszem, hogy az önök oltalma alatt városunk meg lesz óva a rendzavarásoktól.

Harsány üdvözléssel fogadta a küldöttség az alpolgármester lelkes szavait.

Erre azonban feláll egy Holovics nevű tanácsos, s kijelenti, hogy ő közjót a szívében viseli ugyan, de elvek elfogadására nem engedi magát kényszeríteni. Azt kívánja tehát, hogy a küldöttség előterjesztését a tanács előbb zártülésben vitassa meg, s csak ezután határozzon.

A lelkesedés hevét ez a visszautasító kijelentés egyszerre kioltotta. A méltatlankodás moraja zúgott végig a küldöttség tagjai közt.

Eközben a nyitva hagyott ajtón betódul a közönség is. Az izgatottság egyre nagyobb. Ekkor azonban érdekes dolog történt. Irányi Dániel egyszerre felugrik a hosszú zöld asztalra, miközben egy öblös tintatartót feldönt, s három lépéssel ott terem az álmélkodó főpolgármester előtt.

— Mi nem érünk rá addig várakozni, — kiáltja ingerülten, — míg a tanácsosoknak tetszik. Kívánjuk a 12 pont azonnali aláírását!

A főpolgármester annyira megretten, hogy tollat ragad és gyorsan aláírja az eléje tett programmpontokat, azután épp oly gyorsan ráüti a város pecsétjét.

Irányi az aláírt okmánynyal a tanácsterem nyitott

ablakához rohan és tudtára adja a népnek, hogy a városi tanács magáévá tette kívánságaikat.

— Hadd lássunk valakit a tanácsurak közül is! — ordítja valamelyik kételkedő. — Halljuk Rottenbillert!

Az alpolgármester enged a hívásnak és a városház erkélyéről lelkesítő beszédet intéz a néphez, maga is megerősítvén Irányi kijelentését. Ezután Vasvári, Jókai, Petőfi szólottak még.

Tancsics Mihály kiszabadítása.

Ezalatt fontos megállapodások történtek a tanácsülésen. Elhatározták, hogy a 12 pontot kérvény alakjában, külön küldöttség viszi a trón elé; egyuttal megkeresik a nádort, István főherczeget, hogy kérelmüket hathatós befolyásával támogassa a királynál. Elhatározták továbbá, hogy a rend és a közbiztonság fenntartására bizottságot alakítanak, a polgárság soraiból pedig külön nemzetőrséget szerveznek.

De volt ennél még közelebbi teendő is. A helytartótanácsot kellett rászorítani, hogy a nemzet kívánóságait a cenzura eltörlésével és a politikai foglyok szabadon bocsájtásával mielőbb elismerje.

A küldöttség, amelyben ezuttal a város urai közül is többen csatlakoztak, egyenesen a tanácsülésből indult Budára, kísérve a nép ezreitől.

A helytartótanács úgy megrettent, hogy beleegyezett mindenbe. Még annak a kieszközlésére is vállalkozott, hogy a sorkatonaság ne avatkozzék a mozgalomba.

Tancsics Mihály, a rab író azonnal szabadon bocsájtatott. Képzeltető mély megilletődése, mikor az utcára lépve, tizezernyi rivalgó tömeg üdvözlé.

Közben bealkonyult. Az utcai lámpák kigyulladtak, halovány világosságot szórva a ködös, nedves estszürkületben. — A fiatalság kocsiba ültette a kiszabadított írókat és lobogó fáklyafénynél valóságos diadalmenetben vitte át Pestre. A pesti oldalon a lovakat kifogta a nép, s maga húzta a kocsit egész a Kerepesi-út (most Rákóczi-út) torkolatáig.

A nemzeti színházban az előadás már ekkor megkezdődött. A nézőtér zsufolásig megtelt. A közönségnek azonban nem volt türelme végig hallgatni a «Bánk-bán»-t. Más műsort csinált. Azt kívánta, hogy mindenekelőtt Egressi Gábor, a nagy színművész, szavalja el Petőfi «Nemzeti dal»-át, azután énekeltessek el «Hunyady László...» czlmű dalműből «Megg halt a cselszövő» rész. Ennek befejezésével a zenekar játsza el a Hymnuszt és a Szózatot. Végezetül pedig a karszemélyzet dalolja el a «Talpra magyar»-t, melynek zenéjét Egressi Béni a lelkesedés hevétől megkapatva, még aznap megcsinálta.

Minden úgy történt, ahogy a közönség kívánta. Egressi Gábor nemzeti színű kokárdával a mellén jelent meg a színpadon és óriási hatással szavalta el a költeményt. Az «esküszünk» refrént mindig utána dörögte a közönség. A második szám: «Meghalt a cselszövő...» kezdetű dal hasonló zajos tetszést aratott. A közönség énekelt együtt a karszemélyzettel.

Ily harsogó tetszés közt folyt tovább az előadás, midőn az előcsarnokban egyszerre nagy lárma támad. Mindenki a bejáratok felé tekint. Az ajtók feltárnak, s új meg új tömegek tolongak a színházba.

— Itt van Tancsics! Az ifjuság kiszabadította a rab író! — hangzik a színpadról.

Hol van? Hol van? Látni akarjuk! — kiáltják mindenfelől.

Tancsicsot azonban ezuttal nem láthatták, mert az író mindenekelőtt betegen fekvő nejéhez sietett.

Az előadásnak azonban vége szakadt. Minden rend felbomlik, s a betóduló nép elfoglal minden zugot. Egy-egy páholyban tizenöt-húsz ember szorong. A karzat szakadásig tömve. A közönség megpillantván a vezetőket, tudni akarja a történeteket.

— Halljuk a legújabb eseményeket! Mi történt Budán? — hangzik mind sűrűbben.

A közönség sürgető kívánságának Degré Alajos tesz eleget, ki az egyik földszinti páholyból röviden elmondja küldetésük fényes eredményét. A siker még nagyobb lelkesedésre ragadja a közönséget. A zenekar, Degré jelentése után, rázendít a Rákóczi-indulóra, majd közkívánatra a «Marsellaise»-t játsza el.

S a közönség féltizkor a francia forradalom évérpezsdítő indulója mellett tódul ki a színházból.

hogy megszállja a vendéglőket és kávéházakat, hol boldog megelegedéssel és csapongó jókedvvel késő éjjelig örvendezett a nap káprázatos eseményeinek.

Az érkező legújabb hírek, — hogy a főrendiház az alsótábla feliratát végre elfogadta, hogy a bécsi nép torlaszokról fegyverrel védi jogait, — csak fokozzák a közönség örömmámorát.

Az ifjuság pedig, őrzáratokra oszolva, bejárta a várost. Egész éjjel résen állott, nehogy rendzavarás szentségtelenítse meg ezt a diadalmas napot.

Igy zajlott le 1848 márczius 15-ike, ez a korszakalkotó nap, mely örök dicsősége marad a magyar ifjuságnak.

Másnap, márczius 16-án a sajtószabadság ünne-
pét ülte meg a közönség. Az egész főváros szokatlan
díszet öltött. A házakat gazdagon fellobogózták, a bol-
tok legnagyobb része zárva maradt.

Az emberek, mintha sátoros ünnep lett volna, a legszebb ruháikba öltöztek, s fővegők mellé kokárdát tűzve, örömtől sugárzó arcczal, boldogan köszöntötték egymást. A társadalmi választófalak, melyek századok óta részekre tagolták a nemzetet, egyszerre, váratlanul összeomlottak. Egyenlő lett mindenki; «polgártárs» csupán és semmi egyéb.

Az ifjuság, hogy ebben is jó példával járjon elől, elhatározta, hogy czimerét, nemesi prédikátumát leteszi, s vezetéknévében a kiváltságos «y» helyett ezentul a demokratikus «i»-t használja. Jókai Mór, a koszorus író volt az első, ki az «y»-t elhagyta; s noha régi nemes család sarja volt, még a későbbi megváltozott időben sem használta többé.

Este a sajtószabadság ünnepének a befejezéséül

nagyszerű kivilágítás volt. Tündérfényben ragyogott az egész főváros. A középületeket mind kivilágították, még a kaszárnnyákat is; sőt a budai királyi várak is fényárban úszott.

Ezzel az örömnneppel azonban márczius 15-ének átalakító hatása nem ért véget. Az ifjuság tettvágytól égve, tovább haladt a reformok utján.

Mindenekelőtt a nemzetőrséget, mely a rendre ügyelt fel, szervezte. Puskát a kincstártól kaptak. Azután a helytartótanácsnál kisürgette, hogy a sajtószabadság hivatalosan is elismertessék.

Majd azt is keresztülvitte, hogy az állami hivatalokon a kétfejű sas helyett az ország czimere használtassék.

Eközben megjött az örvendetes hír, hogy a király, V. Ferdinánd meghajolt a nemzet kívánságai előtt, s hozzájárult a feliratilag kérelmezett ujításokhoz; egyuttal pedig gróf Batthiány Lajost, a kiváló főurat miniszterium alakításával bizta meg.

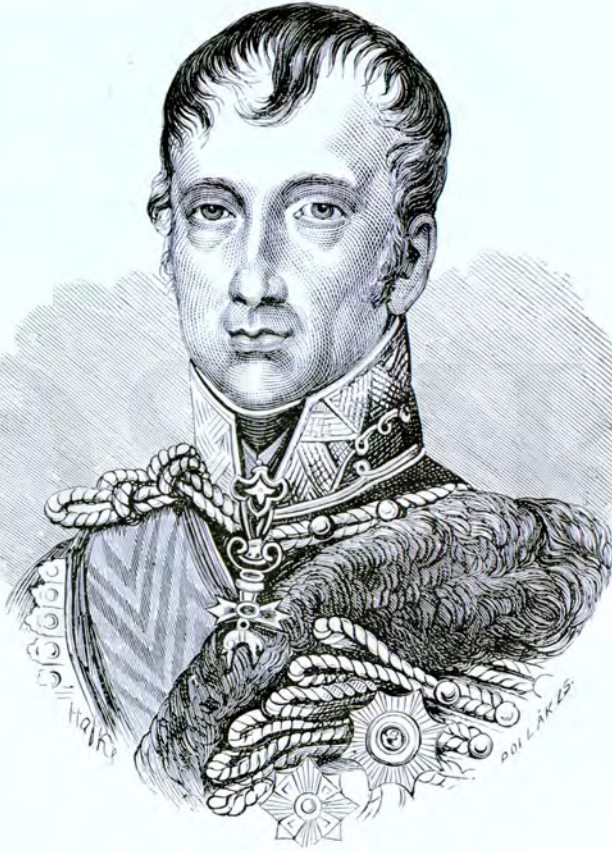
Ezekre a hírekre az öröm tetőpontra hágott. A közönség szinte ujjongott hangos jókedvében. A király éltetésétől visszhangzott a főváros.

De a fővárossal együttesen ünnepelt az egész magyar nemzet. A pesti és pozsonyi események hire villámszárnnyakon repült szét az ország minden zugolyába. Petőfi riadó-jából és a 12 pontból sok százezer példány került vidékre. Olvasták, szavalták mindenfelé, s szerte az országban fellobogott a lelkesedés tüze. Szabadságfák felállításával, zenés körmenettel, hálaistentiszteletekkel ünnepelték a márczius 15-iki vívmányokat.

A legtöbb helyütt, Pest példájára, nemzetőrséget

szerveztek. A hol még hiányzott a fegyver, fakardokkal gyakorolták magokat a katonai mozdulatokra.

A magyar divat ismét visszanyerte régi uralmát. A férfiak magyar ruhában, kardosan, kokárdás kal-

V. Ferdinánd.

paggal jelentek meg; az asszonyok nemzeti szalagos főköötöt kezdtek viselni.

Minha valamely csodálatos varázslat történt volna, az egész társadalom nyelvében, szokásaiban, viseletében magyar lett. A politikai változás hirtelen és váratlanul átalakította az embereket is. Öntudatra

ébredének, büszkeség dobogtassa meg sziveiket, hogy magyaroknak születtek, s hogy magyar voltukat külsőleg is nyilváníthatják.

De ez a büszkeség nem fajult dőlyffé. A honalapító és honfentartó magyar faj igaz szeretettel ölelé keblére az összes nemzetiségeket, mint édes testvéreit a szabadságban.

Az országgyűlés pedig ezalatt lázas sietéssel dolgozott, hogy Magyarország újjászületése törvényhozásilag is biztosíttassék. Gyors egymásutánban hozta meg az átalakító nagyfontosságú törvényt, úgymint:

Szervezé a magyar felelős miniszteriumot.

Keresztülvitte Erdélynek Magyarországgal való egyesítését.

Felszabadította százados igája alól a jobbágságot.

Megalkotta a népképviselői országgyűlést, s kimondotta, hogy az országgyűlés székhelye ezután Budapest legyen.

Behozta a közös teherviselést, hogy egyformán katonáskodjék és egyaránt fizessen adót mindenki.

Törvényt alkotott a sajtószabadság védelmére; mindent szabad megírni, ami igaz, engedély nélkül.

Kimondotta a törvény előtti egyenlőséget és a vallásszabadságot.

Gondoskodott a nemzetiszin és az ország czimereinek védelméről.

Ezek a főbb 1848-iki hires törvények, melyek ma is fentartó alapját képezik alkotmányos életünknek.

Persze, ezeken kívül még több más törvényt is alkottak, amelyek a nemzet új életéhez és korszerű berendezkedéséhez szükségesek valának.

A meghozott törvényeket 1848 április 11-én szentesíté a király. Újabban ennek a napnak az évfordulóját is megünneplik.

Az országgyűlés ezen reform-munkája közben végre kineveztetett az első független felelős magyar miniszterium, mely a következő tagokból állott:

Miniszterelnök: Gróf BATTIÁNY LAJOS, nagytekin-
télyü főúr, a felsőház tagja. Szeplőtlen jellemű, fen-
költ, nemes gondolkozású ember; egyaránt odaadó
híve a hazának és a királynak.

Belügyminiszter: SZEMERE BERTALAN, Borsod-
megye követe, az országgyűlési ellenzék egyik nép-
szerű vezéralakja. Kiváló szónok és nagy szervező
tehetség.

Pénzügyminiszter: KOSSUTH LAJOS, az alsóház ellen-
zékének ünnepest vezére. Bátor, tetterős, páratlanul
álló szónok, akinek nagy nevéhez fűződik szabadság-
harczunk.

Közlekedési miniszter: Gróf SZÉCHENYI ISTVÁN, a
«legnagyobb magyar», miként kortásai nevezték. Lán-
goló honszeretet, európai műveltség és olthatatlan
alkotásvágy jellemzik. Magyarország előhaladásának
úttörő apostola.

Vallás- és közoktatásügyi miniszter: Báró EÖTVÖS
JÓZSEF, ismertnevű jeles író és kiváló államférfi.

Földmivelés, ipar- és kereskedelemügyi miniszter:
KLAUZÁL GÁBOR, a közélet egyik legrokonszenvesebb
szerepvivője. Tevékeny és szilárd jellemű. Iparügyek-
ben nagy szaktekintély.

Igazságügyminiszter: DEÁK FERENCZ, — «a haza
bölcse». Nagyeszü, higgadt, békülékeny, közjogi tör-
vényeink legalaposabb ismerője.

Hadügyminiszter: MÉSZÁROS LÁZÁR tábornok. Rendkívül becsületes férfiú, hű magyar és vitéz katona.

A király személye körüli miniszter: Herczeg ESTERHÁZY PÁL, az ország leggazdagabb mágnása. Jó hazafi, s járatos a bécsi politika szövevényeiben.

Ezek valának az első alkotmányos magyar kormány tagjai. Jeles ember mindmegannyi; kiváló diszei az országgyűlésnek és a hazának.

Talán soha sem volt boldogabb a magyar, mint ezekben a történeti emlékezetű napokban. Büszkén gondolt a saját tettérejére és kitartására; s hálatelt szívvel fordult a király, V. Ferdinánd felé, aki, lám, mégis csak teljesítette hű magyar népe kívánságait. Örömben usztunk, szebb jövőt reméltünk.

Ha beteljesülhettek volna örömteljes reményeink! Ha a koronás király és a magyar nemzet közé gonosz cselszövők nem tolakodnak! Ha zavartalanul munkálhattunk volna hazánk felvirágozásán! . . . Erőben gazdagságban, a tudományok művelésében, a szabadság ápolásában talán Magyarország lenne most az első állam a világon.

De hajh, csakhamar megváltozott minden. A béke fehér galambjait csakhamar elüzték a harc fekete keselyűi, s a rövid öröme hosszú búbánat következett.

II.

A SZABADSÁGHARCZ HIÉNÁI.

Két-három borozó is jókora lármát tud csapni, mikor pityókos, hát még nyolcz-tízezer berugott ember! Pedig ennyi, vagy tán még több is sereglett össze 1848 május 15-én a balázsfalvi réten.

Balázsfalva, mint tudjuk, Alsófehér megyében fekszik a Küküllő folyó partján. Régi, csinos város; lakossága legnagyobbrészt román. A várostól nem messzi egy nagy mezőség terül el, dús legelőhelye a város barmainak.

Ezen a réten gyülemlt össze a tengernyi nép; mind oláh: a szomszédfalvak tudatlan lakossága s a közeli havasok vad pásztornépe. Tagbaszakadt izmos férfiak; arczszinük olajbarna, fekete szemeikből bosszú villog. Zsiros hajbozontjukat magas, báránybőr-sipka födi; derekukon széles bőrtüsző, lábaikon pedig ványolatlan nyers birkabőrből ormótlan bocskor. S majd mindegyikök valamiféle gyilkoló szerszámot: rozsdás löfegyvert, hosszúnyelű lándzsát, vagy éles fejszét szorongat markában.

A sokaság kisebb-nagyobb csoportokba verődve, táborozik. A csoportok közepén egy-egy csapravert pálinkáshordó. S ugyancsak nagy a keletje a bódító itálnak, miközben oly pokoli láрма kerekedik, hogy

a közeli erdőség madárserege ijedten menekül tovább.

A szörnyű zsvaj csak akkor csitul kissé, midőn a táborhely közepén felállított szónoki emelvényen egy alak jelenik meg: Janku Ábrahám, a legveszedelmesebb oláh izgató; azelőtt jegyzőség.

Janku beszélni kezd. Eleintén mintha mérsékelni akarná magát, de egyre szenvedélyesebb, míg végre oly dühbegurul, hogy szinte tajtézkik a szája.

— A román népnek — kiáltja — semmiféle magyar vívmányra nincs szüksége. Köpünk rá! Nekünk őseinknek a földje kell. Foglaljon el minden román annyi szántót, rétet, erdőt, amennyit csak bir. Hisz a magyarok úgylis tőlünk rabolták Erdélyt. Vegyük vissza! Ha szép szerivel nem lehet, hát vegyük vissza erőszakkal. Nem kell félni! A császár ő felsége, biztosan tudom, a mi pártunkon van, s ha győzünk, az ő magas pártfogásával helyreállítjuk régi dicső hazánkat: Dákó-Romániát. Fel tehát testvérek, ütött a szabadság órája!

Majd egy másik szónok, Axente Severus nevezetű pópa kapaszkodik a szószékre. Ez még dühösebb. Kopott reverenda fedí vézna testét. Hátrasimított hosszú haja fésületlen, bozontos körszakállá zilált. Szemei vérbeborulnak, s kezeivel szélmotolla gyanánt hadonázva, úgy ordít, mint a sebzett fenevad.

Axente még tovább megy, mint társa. Nem elégszik meg a földosztással, hanem egyenesen a magyarság kiirtására uszítja fajrokonait.

— Ne kegyelmezzetek még a csecsszopónak sem, ha magyar! — üvölti dühösen. — És fogadjátok meg,

itt, ünnepélyesen, hogy addig nem leszen pihenétek, míg az egész gonosz magyarfajzatot ki nem irtjátok Erdély földjéről. Esküdjete meg erre! Esküdjete!

A részeg tömeg, mint az éhes farkascorda, ha zsákmányt szimatol, vad üvöltésben tört ki erre a biztatásra.

— Esküszünk! Esküszünk! ordították mindenfelől.

Erre az oláhság szétszéled s bandákká verődván, csakhamar elkezdí véres munkáját.

Igy szervekedtek az oláhok ellenünk, alig egy hónapra márczius 15-ike után. Mintha bizony, valaha bántottuk volna őket. Soha.

Sőt ellenkezőleg, a magyar nemzet mindenkor igaz testvéri szeretettel ragaszkodott az idegenajkú nemzetiségekhez; nemcsak hazát, hanem békés ott-hont is adván nekik. Terheiken könnyíteni igyekezett, saját jogait pedig megosztá velük. A márczius 15-iki vívmányok áldásait reájok is kiterjeszté. Az oláh, szerb, tót pór nép kezéről szintugy lehullt a jobbágyság bilincse, s ép oly szabaddá lön, mint a magyar földmives-osztály.

Mégis összeesküdtek, mégis föllázadtak ellenünk. S vajjon miért? Mert ádáz ellenségeik, gonosz irigyeink felbujtogatták őket.

Abban a vérzivataros időben V. Ferdinánd (uralkodott: 1835-től 1848 decz. 2-ikáig) volt a koronás királyunk; gyöngé szervezetű, beteges ember, aki, noha még csak ötvenöt éves volt, egészen megöregedett már.

Ferdinánd, mint a történelem följegyezte, alapjánvéve jóakaratu király volt, de szerfölött félénk,

ingadozó és könnyen befolyásolható. Emiatt aztán több volt körülötte a tanácsadó, mint kellett volna. S mindmegannyi idegen: német, cseh, délszláv, még egy francia jövevény is. De magyar egyetlen egy sem.

Ezekből a magasrangú, nagybefolyású tanácsadók-ból verődött össze az úgynevezett udvari-párt, vagyis a «kamarilla», ahogy csufolták.

Ez az udvari-párt sehogy sem tudott megbékélni azzal a gondolattal, hogy hazánk szabad és független legyen. A márczius 15-iki vívmányoktól tehát mindenáron megakart bennünket fosztani; arra törekedvén, hogy Magyarország továbbra is alárendelt, akaratnélküli osztrák tartomány maradjon.

Ennek a keresztülvitelére a legalkalmasabbnak látszott, ha fölláztatják ellenünk a horvátokat és összes nemzetiségeinket. Mikor aztán Magyarországot elborítja a polgárháború lángja, a rend helyreállításának ürügye alatt reánk zúdítják az osztrák császári katonaságot, s ujólag leigázzák szabad hazánkat. Így tervezték.

A terv megvalósításához mindenféle ravasz fufanggal, alattomos fondorlatokkal legott mindjárt hozzá is fogtak. Mindenekelőtt a horvátokat vették munkába.

Horvátország földjét, tudvalevőleg még honalapító Árpád apánk hódította meg. A magyar nemzet azonban soha sem érvényesíté a horvát tartománnyal szemben hódítási jogát, sőt inkább úgy tekintette mindig, mint társországot, mely velünk kapcsolatban áll. S a horvátok századokon át a legszebb egyetértésben éltek velünk; együtt küzdöttünk tatár,

török, német ellen; s együttesen élvezték a béke áldásait. S ez így tartott egész 1848-ig.

Ekkor azonban egy új alak tűnt fel Horvátországban: báró JELLASICH JÓZSEF, császári ezredes, egy nagyszájú és dicsvágyó ember, akinek szoros összeköttetései voltak a bécsi udvarral. Ezt az embert szemelte ki a kamarilla a régi testvéri viszony és a százados béke megbontására.

S Jellasich, bizva az udvar támogatásában, vállalkozott is erre a pártütő szerepre. Céljának elérésére mindenekelőtt a horvát nép nagyravágyását igyekezett föléleszteni: egy új, független és boldog horvát állam, «Illiria» ábrándképét festegetvén előttük.

— Nagy-Horvátország, a dicső Illiria alakítása csak töletek függ, — így szajaskodott. A császár sincs elene; csakhogy előbb Magyarországtól kell elszakadnunk. Mondjuk fel tehát a barátságot a zsarnok magyaroknak és üssünk reájok. Most a legjobb alkalom, mikor zavar van odaát.

A bujtogató beszéd meghallgatásra talált. A dőre és hiszékeny horvát népet meglepte a nagyzás hóborjta, s kész volt bennünket fegyveresen megtámadni.

Most már csak az álnok terv végrehajtása volt hátra. Nem késett ez sem sokáig. Jellasichot, a magyar kormány ellenzése daczára, Horvátország bánjául nevezték ki, s egyúttal tábornoki rangra emelték. Hadd legyen minél nagyobb tekintélye, mikor a magyarok ellen tör, gondolták Bécsben. Aztán pénzt adtak neki és bőven ellátták mindenféle hadiszerrel.

S Jellasich erre megkezdte a seregszervezést. Ami

népsöpredéke csak volt Horvátországnak, az mind a pártütő bán zászlói alá gyülemlt. Csakhamar mintegy harminczezer embere volt együtt: igazi zsebrák-had, amelynek] legnagyobbbrészét dologtalan csavar-

A horvát táborból.

gók, börtönviselt gonosztevők és határörvidéki czi-gányok képezték. Öltözetük toprongyos, fölszerelésük gyarló. Alig volt minden tizedik embernek puskája.

Ezzel a gyülelész sereggel Jellasic csakhamar

betört hazánkba, s pusztítva-rabolva nyomult előre, míg csak ki nem vertük.

Az *oláhok* közt talált azonban mégis a legfogékonyabb talajra a bujtogatás. Ide különben sem kellett valami sok beszéd, mert a műveletlen, vad tömeg, mihelyt értesült, hogy a császári katonaság védelme alatt szabad rablásról van szó, kész volt mindenre. S mindjárt a balázsfalvi gyűlés után megkezdődött a vérengzés. Először csak egy-két helyütt, aztán mindig szélesebb körben, egyre nagyobb vakmerőséggel s fokozódó kegyetlenséggel.

Borzasztó az, toll leírni képtelen, amit a fölbujtott oláh nép ezekben a szörnyű napokban elkövetett. A gyujtogatás, rablás, gyilkosság, az emberek megcsonkítása napirenden volt. Patakokban omlott a vér, s ártatlanul legyilkolt magyarok holttestein lakmározott a dúvad.

Rémséges vérengzéseikről, pokoli kegyetlenségökről, ime, néhány hiteles adat:

Felsőfehérmegye egyik érdemes szolgabirájának — Mike János volt a neve, — tüzes dróttal kisütötték a szemét. Ekkor aztán arczczal a hegyek felé fordították s így gúnyolódtak vele:

— Kutya magyar, látod-e az erdőt?

— Nem látom, — nyöszörgött a boldogtalan ember.

— No, ha nem látod, — röhögtek az oláhok — úgy dögölj meg. És agyonütötték.

Még szörnyűbb véget ért egy felsőfehérmegyei vagyonos földbirtokos, Baranyay Károly. A családja szemeláttára darabokra fűrészelték.

Az áldozat fejét aztán karóba húzták s ráparancsoltak a feleségére, hogy hordozza körül. A csonka

fejből még szivárgott a vér és ráhullott a szegény uriasszony reszkető kezére, halovány arczára.

— Milyen szép piros vagy! — gunyolódtak vele a banditák.

A nagyenyedi ref. főiskola egyik tudós tanárával, az ősz Péterfi Lászlóval és egy Székács nevezetű koros gazdatiszttal meg valóságos pokoli játékot űztek.

Az oláhok rémtetteiből.

Igavonó barmok módjára ekébe fogták őket és szántottak velök.

— Hahó! Be a barázdába! Előre! — ordították röhgöve, miközben az áldozatok meztelen hátán véres sávokat vágott a pattogó ostor.

S addig hajszolták őket, míg csak mindakettő a végkimerülés és az ostorcsapások súlya alatt össze nem rogyott.

Talán valamennyinél irtózatosabb módon bántak el Benedeken (Alsófehérmegye) egy Magai nevezetű órásmesterrel. A becsületben megőszült iparost karóba húzták és elevenen megsütötték. Aztán szétvagdalták a testét, s a húsából az áldozat családjának enni kellett.

Az oláhok rémtetteiből.

A szerencsétlen órás fiatal leánya a rémes jelenet láttára hangos zokogásban tört ki.

— Mit bögsz, te czafat? — mordult reá az egyik bandita. No, majd mindjárt elhallgattalak én! Nesze, itt az apád húsából. Falj, te is belőle. S ezzel egy megpörkölt húsdarabot tömött durva erőszakkal a leány szájába.

A megrémült leány szívigható jajkiáltással összegyogyott. Nem is kelt fel többé.

De ezek csak egyes vérengzések. Mindinkább nekibátorodva, gyilkoltak a megvadult oláhok tömegesen is. Némely helyütt ötven-hatvan, sőt még több volt az áldozatok száma.

Marosujváron kilenczven védtelen magyar életét oltotta ki a véreskezű Axente.

Boros-Bocsáron hetvenhárom magyar embert fosztottak meg életétől.

Egy másik alsófehérmegyei község, Magyar-Igen értelmisége szintén egészen lekonzultatott. Egyedül a református papnak kegyelmeztek meg, így szólván hozzája:

—Neked odaajándékozzuk nyomorult életedet. Odaajándékozzuk, de csakis azért, hogy az utókorelőtt hirdethessed milyen módon irtottuk ki Erdély magyarjait.

A császári katonaság, mely ekkor Erdélyben feködött, a fülebungját sem mozdította a szorongatott magyarság védelmére. Sőt ellenkezőleg; a tiszturak, még segítették a vérengző oláhokat. Urbán Károly ezredes, a magyarellenes mozgalom egyik vezetője, több ízben így buzdította őket:

— Csak előre, ne féljete! Minden megölt románért öt magyar fejet üttete le.

Persze, az ily gonosz biztatásokra a banditahad még nagyobb vérszemet kapott; s nekiszilajodván, nem elégedett meg többé a kisebb falvak magyarságának a legyilkolásával, hanem városok ellen tört s azokat rabolta ki.

Igy járt Erdély virágzó bányavárosa: *Zalathna* is, mely Alsó-Fehérmegye délnyugati részén hegyektől koszorúzott völgykatlanban fekszik.

Zalathna egyik legrégibb bányatelepe hazánkna;

arany és ezüst érczéből már a rómaiak is pénzt vertek. A szabadságharcz idején még mindig Zalathna volt Erdély aranybányászatának a középpontja. Itt székelte a bányai igazgatóság, a koronauradalom intézősége s több más bányahivatal. Lakosainak száma 1848-ban körülbelül háromezer lehetett; ezek közt számos tisztviselő, több jómódú polgárcsalád, sőt néhány földbirtokos is.

A bányaváros jóléte szintén szemetszúrt Janku, a «havasi király» topánfalvai büntanyájának.

Egyszerre csak (1848 október 23-án) Janku egyik pribékjének, a véreskezű Dobra Péternek a vezetése alatt nyolcz-tízezer oláh jelenik meg Zalathna alatt s rövid pihenő után, mint egy roppant hiénacsorda, szörnyű ordítás közt tör a városba.

A város népe éppen a templomban volt. Szorongattatásában fohászával az Istenhez fordult, hogy távoztassa el tőlük a fenyegető veszedelmet.

Az orgona zengő hangjai közzé azonban hirtelen, váratlánul ez a vészkiáltás vegyül:

— Jönnék az oláhok!

A mise félbemarad; az ájtatoskodó közönség pedig rémülten fut haza, hogy vagyonának mentéséhez fogjon. De már késő: a várost elárasztották a móczok ezrei.

Borzasztó zűrzavar támad. Egyúttal ellenállásról szó sem lehet, mindenki csak önmagával gondol.

A rémület által csak növekszik az oláhok prédaszomja. Rabolni kezdenek; s eközben, rendes szokásuk szerint, több helyütt felgyújtják a várost. A roppant zavar, a süketítő lárma egyre nagyobb. És a szörnyű hangegyvelegbe, mint Isten serkentő

szava, belébúg a félrevert harangok bánatos kongása. A tüztenger csakhamar végighömpölyög egész Zalathnán.

— Meneküljünk! Mentsük meg legalább az életünket — kiáltja az újabb csapás rémes pillanatában az egyik bányaülnök, Bartha.

— Menekülni, menekülni! Gyulafehérvár irányában még szabad az út! — visszhangozzák mindenfelől a mentőeszme által megkapatva.

S aki csak szerét ejtheti, mint az űzött szarvas, rohan ki az égő városból, a veszedelemnek és a pusztulásnak erről a szomorú gyászhelyéről.

Mintegy nyolczszázra rúg a menekülők száma: nők, férfiak, gyermekek vegyesen. Csaknem mind a műveltebb osztályból.

Hüvös, őszi idő volt. Az ég borult, a látóhatár ködös. A menekülők zömének még csak melegebb ruhája sincs. Jöttek úgy, amint a vész találta őket. Még szerencse, hogy egyik-másik férfi fegyverét is elhozhatta.

A Gyulafehérvár felé vezető út meredek hegyek közt, egy keskeny völgyön kanyarog keresztül. A gyermekek gyöngye lábcskáját feltöri az éles kavics, az idősebbeken is a kimerülés veszen erőt, de azért csak futnak tovább, űzve-hajtva az életösztön ereje által.

Már-már azt hiszik, hogy szerencsésen megszabadulnak, midőn Fenes község határánál a móczok egy csapatja, amely mint a véreb nyomukon indult, utóléri és körül fogja őket.

Vége mindennek! . . . A menekülők karavánja megáll: némán, kétségbeesetten, mint a kiket halálra szántak.

A menekülők vezetője, Bartha bányaülnök, ebben a szorongatott helyzetben, végső kísérletre szánja el magát. Alkudozásba bocsátkozik a rablóbanda főnökeivel. Az oláhok szokatlanul előzékenyek, s rövid tanácskozás után kész a megegyezés. Eszerint:

1. A magyarok megadják magukat, akinek bárminémű fegyvere van, azt kiszolgáltatja.

2. Bántódása senkinek sem lesz.

3. Az összes menekülőket Gyulafehérvárra kísérik s ott átadják a várparancsnokságnak.

Hálafohász rebbent el minden ajkról. Tehát mégis csak van remény, hogy legalább pusztá életök megmarad.

— Mindenekelőtt ide a fegyverekkel! — szolt mindjárt a megegyezés után az oláhok vezére.

A magyarság egyik a másik után átadja puskáját, pisztolyát, ki mit hozott magával.

Csak ezt lesték a haramiák. Ravaszul összenéznek, olajbarna orczáikon kaján mosoly röppen át.

Lassan tovább indul a menekülők csapata, körülfogva kétezer fegyveres mócz által. De minő út ez a boldogtalanokra nézve! Vad szidalom, durva taszigálás, kemény ütleg kíséri őket.

Időközben besötétül. Megered az eső, fagyasztó szél zúg végig a völgykatlanon. Preszátán megáll a menet. Azt mondják az oláhok, hogy pihenő lesz; itt fognak meghálni, pittymalatkor aztán mennek tovább.

A foglyok számára egy letarolt kukoriczaföldet jelölnek ki, maguk pedig a körülfekvő gyepen szállnak táborba.

Ez volt a szegény magyarok utolsó éjszakája.

A zalahtnai vérfürdő 1848. okt. 23-án.

Mintha csak érezték volna rettenetes sorsukat: senki sem húnyta le szemeit. Ott ültek a nedves talajon, a hidegtől összegémbereedve, szomorú hallgatással.

Az oláhok szintén ébren voltak. Csapra ütöttek két pálinkás hordót, s a lobogó örtüzek körül inni kezdtek. A szesz gőze a fejükbe szállt, s korhelykedésük vad tivornyává fajul. Egész hangosan, a magyarok fülehallatára arról kezdenek vitázni, mitévők legyenek a foglyokkal.

— Kisérjük Balázsfalvára, — tanácsolja egyik alvezér, — ott majd elbánnak velök.

— Ejh, mit fáradoznánk, verjük agyon őket, — mondja a másik.

— De előbb jó volna megnézni: nincs-e náluk pénz? — veti fel egy puffadt pofájú mócz, alig állva a lábán.

A gonosz tanácsot nyomban követi az ocsmány tett. Egy idősebb uriasszonyságnak — Konczné — gyönyörű arany fülbevalója volt. Az egyik oláh sóvár pillantást vet a csillámló aranyra.

— Add ide azokat a fülbevalókat, vén boszorkány! — rivall reá, s mindjárt kiszakítja azokat és pedig oly kiméletlenül, hogy az öreg asszonyság füleiből kiserken a vér.

Az oláhokban erre minden förtelmével föltámad a ragadozás vágya. Rávetik magokat a védtelen foglyokra, előbb kirabolják s aztán csaknem egytől-egyig lemészárolják őket. A kukoriczaföld, a szerencsétlenek pihenőhelye, egy nagy vértócsa. Az áldozatok szívszagató jajkiáltása mint egy rettenetes vád belézokog az éjszakába és megremegetti még talán a vadállatokat is.

Mire megvirrad: táborhelyen immár rémes csönd honol. A felkelő nap *hatszáznegyven* meggyilkolt magyar véres holttetemére veti bágyatag fényét.

Zalathna egészen a tűz martalékául esett. Leégett mindahárom temploma, csaknem valamennyi középülete, s száznál több háza. De elpusztultak az összes bányaművek is, a munka és szorgalom e nagyszerű telepei. S azalatt, míg a városban dúlt a vész, az oláhok nekifeküdtek a rablásnak. Csak az államkincstár pénztárából tizenháromezer aranyat és húsz ezer darab huszast raboltak el. Hát még az összeharácsolt magánvagyon! Százezerekre rúg annak az értéke. A feltört pinczékből az utcára gurították a boroshordókat, s ott dőzsöltek a füstölgő romok közt három napig egyfolytában.

Nagy-Enyedre, Alsó-Fehérmegye székvárosára került ezután a sor. A nekivadult oláhság, melyet maga Axente vezetett, ezt is felgyújtotta és kirabolta. Porig égett az egész régi, ódon város. Rommá lett a híres református főiskola is, melyet még a tudománykedvelő Bethlen Gábor erdélyi fejedelem alapított. A könyvtár régi okleveleinél szalonnát sütött az ittas népsöpredék. A dulás után a város füstölgő romjai közt több mint ötszáz megszenesedett holttestet találtak. Mind magyar volt, mind Axente újabb legyilkolt áldozata.

Axente, — mint a krónika följegyezte, — egymaga négy apró gyermeket és három védtelen aszszonyt ölt meg; aztán fölment egy közeli dombra és gyönyörködve nézte az égő várost.

— Minő pompás látvány! — fordult kísérő társához. — Lám, mégis hatalmasabbak vagyunk, mint a magyarok!

Így henczegett Axente. Persze, hatalmasnak képzelte magát, mióta a császári katonaság egész nyíltan a lázadó oláhok mellé állott. Immár maga Puchner tábornok, az erdélyi osztrák hadak főparancsnoka intézte a magyarírtást.

A nagyenyedi vérengzés alkalmával egy úrnő irgalomért könyörgött, mire az egyik bandavezér ekként válaszolt:

— Nem kegyelmezhetünk, ti kutyák, mert Puchner generális és obester Urban azt parancsolták, hogy minden magyart pusztítsunk ki.

Urban ezredesnél, ki a leggonoszabb eszköze volt a kamarillának, egy napon marczonaképü oláh legény jelentkezett kihallgatásra.

A legény vérfoltos keszkenőbe takarva valami gömbölyü tárgyat rejtegetett.

— Nos, mi az? — kérdezte tőle Urban.

A legény a keszkenőből egy levágott emberfejet vett ki, s azt üstökénél magasra emelve így válaszolt:

— A báró Huszár Zsigmond feje. Méltóságodnak hoztam ajándékba, hogy olyan jó hozzánk.

Az ezredes elmosolyodott.

— S hogy jutottál hozzá?

— Nála szolgáltam mint inas. Tegnapelőtt éjszaka alvás közben rárohantam és megöltem, — felelt a gyilkos bamba dicsekvéssel.

S Urban ezredes, ahelyett, hogy vasraverette volna, megveregeté a vállát s dicsérőleg így szólt hozzá:

— Derék, bátor legény vagy. Csak folytassátok. Nesze, jutalmul tiz arany.

Hát így viselkedett a katonaság. Nem csoda aztán, ha a lázongó oláhság, vérszemet kapva, egyre

vérengzőbb lett, s a szabadságharcz ideje alatt több mint tizezer magyart gyilkolt le orozva, szörnyű kegyetlenséggel.

Ám a *szász faj* is megszilajodott a vérszagtól. Ellenségeinkkel kezdett czimborálni; s maga gyáva levén, az oláhokat uszítá ellenünk. Majd külön préda után nyujtotta kapzsi kezét, külön részt követelvén Magyarország testéből. Emlékirattal járultak az uralkodóhoz s arra kérték, hogy a szászok által lakott terület hasíttassék ki Erdélyből és külön örgrófságra emeltessék.

A földönfutó szászokat, a történelem tanúsága szerint, Geyza Árpádházi királyunk csupa könnyörületből telepíté országunkba, s hogy megélhessenek, Erdély legtermékenyebb részét engedte át nekik. Azt is tudjuk, hogy kiváltságaikat, szintén egy magyar királynak, II. Andrásnak köszönhetik.

S a hálátlan fajzat mégis ellenünk fordult, s elárulta azt a földet, amit tőlünk, magyaroktól ajándékba kapott.

De a *szerbek* (népiesen: rácok) sem maradtak hívek hozzánk; pedig hát jövevények voltak ők is, s amikor bevándoroltak, a vendégszerető magyar nemzet országunk legdúsabb területén: a Délvidéken telepíté le őket.

Persze, a szerbeket is a kamarilla bujtogatta fel; egy új szerb állam: a Vojvodina képét rajzolván elébök. Itt is a császári katonatisztek vitték a főszerepet. Egy rokkant generális, Suplikác, kit később vajdának választottak, volt a legszájasabb izgató. Egyik szózatában a többi közt emígy lázít:

«Fel, fel vitéz szerbek! Tiétek a jövő, csak bátorság és kitartás. Már szinte látom új, szép országoto-

kat, a Vojvodinát, amit a császár ő felsége a rebellis Magyarország területéből hasít jutalmul a számotokra...»

Az izgatók ilyenemű bujtogatása természetesen nem maradt eredménytelenül; s az alvidék is csakhamar lángbaborult: Ujvidéktől fel egész Szegedig. Fegyveres szerb bandák kóborolták be a dús rónákat, és oly vadállatias szenvedelemmel raboltak, kegyetlenkedtek, mintha mutatni akarták volna, hogy íme, túltesznek ők még az oláhokon is.

Féktelen dühöngésök *Zentán* érte el tetőpontját. Zenta, Bácsbodrog vármegye egyik népes és jómódu városa. A szabadságharcz idején lakosainak csak kisebb fele volt magyar, a többi mind szerb.

Már az oláh lázadás kitörésekor észre lehetett venni, hogy a zentai szerbek valami iszonyú meglepetésre készülnek. Egyik főemberük állandóan titkos összeköttetésben állott a közeli falvak harácsoló fölkelőivel. Fegyvereket csempészték a városba, közbe gyanus elszólások történtek.

A gyanakodóknak igazuk volt. Egy zord téli napon, úgy déltájt, egyszerre csak több ezernyi szerb felkelőserег tűnik fel Zenta szélén. Vad, harczias ordításuk szinte megreszketteti a levegőt.

S a félrevert harangok riasztó kongása közt az egész városon végigzúg a kiáltás:

— Meneküljünk, betörtek a ráczok!

De sajnos, csak kevesen szabadulhatnak. A betörőbanda, a helybeli áruló szerbek támogatásával, csoknem mind összefogdossa a magyarokat és a piacra tereli.

Erre aztán oly szörnyű jelenet következett, mely a rémkronikákban is ritkítja párját.

A magyarokat egyenként elővezetik, s kezeiket hátrakötve, egy óriási termetű rácz, a felkelővezér elé állítják.

— Imádkozz, ütött az utolsó órád! — mondja a vezér, s ezzel int, mire az áldozatot elhurczolják.

A szegény ártatlan ember azt sem tudja, miről van szó, mi a bűne. De nincs is ideje gondolkozni, mert a következő pillanatban megragadják, s egy fatörzshöz hurczolva, éles handzsárral leütik a fejét. Biborpiros vérsugár szökken a levegőbe, a levágott fej a földre gurul, köröskörül pedig felhangzik a «zsivió» örömkialtás.

Igy megyen ez sorba, órák hosszáig. Mire vége szakad a hóhéri munkának, *négyszáz* emberfej hever a piacon garmadába. Az ártatlanul legyilkolt magyarok fejei. A banda, mintegy befejezésül, még egy kis tréfát is csinál.

A zentai piacon, ahol a tömeges kivégzés történt, abban az időben egy Szentháromság-szobor állott. Talán most is megvan.

A szobor terméskőből volt faragva, az alapzat felsőrészén széles párkányokkal. Ezeket a párkányokat, talán az Isten megcsúfolására, köröskörül rakták a levágott emberfejekkel.

S hogy az emberfej-koszorú még rémesebb látvány legyen, a szobor körül levő eperfákra, fejjel lefelé, tíz magyar embert akasztottak nádkévéket gyűjtván alájuk.

Ezután kirabolták a várost, s megerősített táborhelyeikre: Szent-Tamás, Perlasz, a Római-sánczok rejtekeibe vonultak, s ádáz gyűlölettel harczoltak tovább

Sőt békés hajlamu *tótjainkat* sem hagyta ki a számításból a kamarilla. Ezeket is fölbujtogatta ellenünk.

A Felvidéken egy tót evangélikus lelkész, Hurban Miloszláv volt az udvari-párt lázító ügynöke. S a

A zentai halottfejkoszorú.

rajongó tót pap addig járt-kelt, eladdig izgatta, hol tüzes szóval, hol még tüzesebb pálinkával atyafiait, míg végre a tót nép egyrésze is megmozdult, s főkép Turócz-, Trencsén-, Árva- és Liptóme gyékben rabolni kezdett. Sok magyar úrikastély lett támadásaik martaléka.

Mikor Hurban látta, hogy népében immár gerjedni kezd a rablási virtus, elhatározta, hogy tót ön-

kéntes csapatot szervez, amelylyel majd fényes nauitetteket fog művelni.

— Elérkezett végre az idő, — szólt buzdítólag, — hogy visszafoglaljuk a bitorló magyaroktól dicső őszünk, Szvatopluk földjét, s megteremtsük új, boldog hazánkat, Szláviát. Fegyverre tehát, seregeljetez zászlóm alá!

De a tót atyafiakban tudvalevőleg nem lakozik valami nagy harczikedv. Mi tagadás, a tót jobban szeret a korcsmában pálinkázni, mint a csatamezőn az ellenséggel viaskodni. Hát bizony vajmi lassan növekedett az önkéntescsapat. Ami összegyűlt, az sem vágyakozott babér után. Az első ütközetnél, Miava mellett, Beniczky Lajos honvédőrnagy maroknyi csapatával úgy, de úgy elpáholta a bocskoros vitézeket, hogy még talán most is futnának, ha azóta meg nem haltak volna.

Igy borították tűzbe-lángba hazánkat bécsi ellenségeink. Azt hitték céljukat érik; azt gondolták, a belháború iszonyai úgy elgyöngíteneek, hogy könnyű lesz velünk elbánni.

De csalódtak. A veszélylyel együtt nőtt a lelkesedésünk, bátrabb lett a szívünk, s még izmosabb a karunk.

A betörő horvátokat kiebrudaltuk; a lázongó oláhokat és szászokat megfékezte Bem, a szerbekkel elbánt Perczel tábornok, a tótok közt pedig szétütött Beniczky honvédezredes.

A lázadó nemzetiségek lassanként elcsöndesedtek, s csak az osztrák katonaság oltalma alatt mertek rakonczátlankodni. Igazi hiénái voltak ők szabadságharczunknak. Vérengzők, de gyávák!

III.

HONVÉDTOBORZÁS.

Ragyogó májusi nap volt. Vidáman csicssergett a madár, illatozva pompázott az orgonabokor.

Ezen a szép derős napon — május 17-ike volt — a budapesti Nemzeti Múzeum előtt, ugyanazon a helyen, ahol a márczius tizenötödiki események lezajlottak, már korán reggel a Rákóczi-induló zendült meg. A zene csalogató hangjaira csakhamar nagyszámú közönség gyűlt össze.

— Mi történik itten? — kérdezték egymást az emberek.

— Megkezdődött a honvédtoborzás, — volt a felvilágosító válasz.

Es csakugyan; a megtámadott magyar haza támogatásért fordult fiaihoz.

A kör közepén, a muzsikáló cigányok előtt, több huszár járja a verbunkost; legelől egy idősebb huszár-ormester, kezében nemzetiszin selyemzászlóval. Valamennyi izmos, deli legény. Széles mellükön csak úgy feszül a paszomántos dolmány, tollas csákójukat kevély büszkeséggel fejük féloldalára húzzák.

S amint ott járják délczegen, gangosan, sarkantyúpengéssel kísérve a zenét, bizony nem egy szem

(Kossuth 1848-49.)

KOSSUTH LAJOS.

HONVÉDTOBORZÁS.

Ragyogó májusi nap volt. Vidáman csicssergett a madár, illatozva pompázott az orgonabokor.

Ezen a szép derűs napon — május 17-ike volt — a budapesti Nemzeti Múzeum előtt, ugyanazon a helyen, ahol a márczius tizenötödiki események lezajlottak, már korán reggel a Rákóczi-induló zendült meg. A zene csalogató hangjaira csakhamar nagyszámú közönség gyűlt össze.

— Mi történik itten? — kérdezték egymást az emberek. *Országos Széchényi Könyvtár*

— Megkezdődött a honvédtoborzás, — volt a felvilágosító válasz.

És csakugyan; a megtámadott magyar haza támogatásért fordult fiaihoz.

A kör közepén, a muzsikáló cigányok előtt, több huszár járja a verbunkost; legelől egy idősebb huszár-örmester, kezében nemzetiszín selyemzászlóval. Valamennyi izmos, deli legény. Széles mellükön csak úgy feszül a paszomántos dolmány, tollas csákójukat kevély büszkeséggel fejük féloldalára húzzák.

S amint ott járják délczegen, gangosan, sarkantyúpengéssel kísérve a zenét, bizony nem egy szem

(Barabás rajza 1847-ből.)

KOSSUTH LAJOS.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

írigykedve tekint reájok. Mégis csak szép a katonai élet! Kivált a huszáré.

Egyszerre csak elhallgat a muzsika. A huszár-örmester a zászlót kigönyölitve magasra emeli, aztán a közönséghez fordul, s harsány hangon eképen kezdi beszélni:

— Testvérek, magyarok! Veszedelemben a haza. Ami idegen nácziója csak van ennek a szép országnak: a szerb, a tót, az oláh, a szász, — mind, de mind föllázadt ellenünk. Csupa háládatosságból, hogy befogadtuk őket, most tüzzel-vassal pusztítják, ölik a vendégszerető magyart. Adta jöttment nyomorultjai! No, majd megtanítjuk móresre!

— Meg bizony! — kiáltották közbe a huszárok.

— A magas kormány elrendelése, — folytatta az örmester, — hogy e nyomorult, hitvány lázadók megfékezésére tíz honvédzászlóalj állíttassék, még pedig len toborzás útján. Az első és a második zászlóalj itt, nemes Pest városában lészen kiállítandó. Hát iszen, ahol annyi a derék magyar ifju, könnyedén fog az menni. Aki tehát szereti hazáját, kinek helyén a szíve, itt a kezem, csapjon fel honvédnek. A dicsőség útja nyílik meg előtte, térdig fog járni a babérban. Mert hejh, van-e dicsőbb a világon, mint a hazáért küzdeni, vérzeni!

Egy pillanatra elhallgat, aztán megpödörítvén kacskaringós bajuszát, vastag öblös hangon kezd énekelni:

Gyere öcsém katonának,
Jobb dolgod lész mint apádnak!
Két esztendő nem a világ,
Éljen a magyar szabadság!
Éljen a haza!

A többi huszár is kedvre szottyán, s csak úgy harsog, amint utána éneklük:

Két esztendő nem a világ,
Éljen a magyar szabadság!...

A nótázás még véget sem ér, mikor egy sugártermetű ifju lép a huszárörmester elé.

— Ha bevesznek, én fölcsapok, — mondja, miközben arcza kipirul a lelkesedéstől.

— A huszárörmester kedvtelve végigtekint az ifjún.

— Hogy beveszünk-e? — kiáltja. — Hisz az Isten is huszárnak teremtett. Ide a kezed, örömmel parolázok véled.

Csak mikor a kötés megtörtént, kérdezi tőle:

— Mi a neved, öcsém? Hadd irom fel.

— Brandl Károly, — feleli az ifju.

— És mi légyen a mesterséged?

— Jogász vagyok.

— Derék! Mindjárt láttam a szemed villogásáról, hogy eféle diák vagy. Mert igaz, ami igaz, hogy a jogászoknak nincs párjuk a lelkesedésben.

Brandl Károly, ez az idegennevű, de magyarszívű lelkes ifju volt a legelső honvéd a szabadságharcban.

Most egy középiskolai tanuló furakodik elő. Jól kifejlett, de még igen fiatal, alig tizenötéves fiu.

— Talán bizony te is honvéd szeretnél lenni? — kérdi tőle a toborzó örmester.

— Igen, honvéd szeretnék lenni, ha bevinnének, — válaszol bátran a diák.

— Nem lehet, kisöcsém. Gyöngye vagy te még a fegyverviselésre, — int elutasítólag az örmester.

— Dehogyan is vagyok gyöngé. Nem ijedek én meg egyikét vad rácszótól.

— Mondom, hogy gyöngé vagy.

A diák szeméből kicsordul a könny.

— Kérem bácsi, ne utasítson el, mert szégyenletemben a Dunába ugrom, — esdekel könnybefuló hangon a diák.

Az őrmester megsajnálja.

— Ne pityeregj, itt maradhatsz. Látom, hogy te is tintanyaló vagy. Talán használhatnak a kancelláriába.

De bizony nem irodába került Maár Pista, ez volt a diák neve, hanem a tüzérséghez, ahol ugyancsak kitünteté magát.

Maár Pista, ki még alig tölté be tizenhatodik életévét, volt szabadságharczunk egyik legfiatalabb katonája.

Csak megkezdeni kellett a toborzást, ment az most már magától is, minden csalogatás nélkül. A két lelkes ifju példáját csakhamar követte az egész fiatalság: jogászok, technikusok, bölcsészek, s a középiskolák arravaló ifjusága. A tantermek kiürültek, az iskolákat be kellett csukni. A harcmező lett a magyar diák iskolája, fegyver a tankönyve.

Hasonlóan fényes sikerű volt a toborzás a vidéken is. A fiatalság maga kereste fel a toborzó-helyeket, s önként, csupán szíve sugallatát követvén, büszke örömmel ajánlotta fel karját a hon védelmére. Boldog volt, akinek a honvédcsapó megérintette fejét, s odaállhatott a vigan lengő nemzetiszín zászló alá. Az egyszerű parasztfiu és az uriosztály gyermeke közt nemes vetélkedés támadt, hogy melyikök öltetheti fel hamarébb a honvédatillát. És mindnyájokat testvérekké avatta a szent hazaszeretet.

Szegeden a dicső III-ik honvédtábornokot toborzták, Kassán pedig a rettenthetlen IX-ik zászlóalj alakult. Mindkettő a magyar ifjuság színe-javát foglalta magában. A IX-ik zászlóalj oly vitézül viselte magát a harctéren, hogy megkülönböztetésül veresszínű katonasapkát viselhetett. Ezek voltak a hírneves *veressapkások*, akiknek hősiessége, mint valami csodás legenda, még ma is él a regelő nép ajakán.

A toborzás hívó muzsikája még a zárdák és a szemináriumok csendes rejtekébe is elhatott. Több szerzetes, igen sok kispap csapott fel honvédnek. A jászói premontrei-rend növendékei közül egyszerre tizen cserélték fel a szép fehér reverendát a még szebb honvédatillával.

De a korosabb férfiak, főleg a nyugalmazott katonatisztek közül is számosak léptek a honvédség kötelékébe, így a többi közt: Görgei Artúr, Klapka György, Damjanich János, Kiss Ernő, Nagy Sándor, Schweidel József, Lázár Vilmos stb. Ezekből képződött a magasabbrangú tisztikar.

Az ekként összetoborzott honvédséget a rendes sorkatonaság mintájára szervezték. A vezényszó természetesen magyar volt. A hadi zászló nemzetiszínű, vagy fehér selyem; egyik oldalán: a Szűz Máriaképe, a másikon az országzimer.

A csapatok egyenruhája egyszerű volt, de csinos. Feketeszínű csákó, vörös-zsinóros kávébarna atilla, kék nadrág, erős bakkancs és sötét köpönyeg képezték a legénység ruháját. Ezt feketeszíjas tölteztáska és bornyu egészíté ki. Fegyverük: puska és szurony.

A tisztikar egyenruhája persze, díszesebb vala:

aranyzinóros atilla és kékszinű pantalló. A tisztek, miként mostanában, akkor is csak kardot viseltek; a legnagyobb részének azonban kétesövű pisztolya is volt. A tisztirang minőségét nem csillag jelzé, hanem aranysáv a galléron.

Az 1848-iki honvédség nemcsak a hazának tett esküt, hanem a magyar alkotmányra is.

Az ujonczok parádés kiképzésére keveset adtak, de nem is jutott reá idő. Egypár fegyverfogás, a fontosabb vezényszavak megismerése, néhány napi lövőgyakorlat, a szurony kezelése, — ennyi volt az egész. Aztán ment mindegyik a harctérre, viaskodni a lázadó szerbekkel és a féktelenkedő oláhokkal. A csatamező volt a hadiiskola, ez nevelte hősekké honvédjeinket.

A tíz honvédzászlóalj, mintegy tizenkétezer ember, untilig elegendő lett volna a lázongó nemzetiségek megzabolázására, de kevés volt arra, hogy többi összes ellenségeinkkel is sikeresen megbirkózhassék.

Jellasich, a pártütő horvát bán már egész nyiltan szervezte csapatait; de híre jött annak is, hogy a császári hadsereg szintén a megtámadásunkra készül.

A fenyegető új veszedelmek közepette nem volt szabad elbizakodnunk. Cselekedni kellett, még pedig gyorsan és erélyesen, ha azt nem akartuk, hogy ellenségeink szabad prédája legyen szép hazánk. És azok a lángbuzgalmu hazafiak, akikre ezekben a válságos időkben az ország ügyeinek a vezetése volt bizva, nem is késlekedtek. Kettőzött erélylyel fogtak a védelem szervezéséhez. Maga Kossuth Lajos, a honvédelmi bizottmány elnöke járt elől a buzdító példával.

Ki volt Kossuth Lajos? Bizonyára tudjátok. Hisz nagy neve, dicső emléke ma is él.

Kossuth Lajos (született 1802-ben, a zemplén-megyei Monokon, meghalt 1894-ben Turinban, Olaszországban) egyszerű köznemes család sarja, ki bámulatos akaraterejével igénytelen ügyvédből a nemzet vezérének s Magyarország kormányzójául küzdötte fel magát.

Rendkívüli tehetségekkel, a lángelme fényével megáldott férfiú, aminő Isten különös kegyelméből csak kivételesen születik.

Ujabb történetünk egyik legkiválóbb alakja, akinek nevéhez és működéséhez Magyarország ujjaszületése van fűzve.

A szabadságharcz idején már túllépett a férfikor delén, negyvenhat éves volt; de csupa szívós erő és lángoló munkakedv. Termetére nézve a középnél valamivel magasabb. Szép, férfias arczát barna szakáll övezte; magas domboru homlokáról az értelem, mélytüzű kék szemeiből a szívjóság sugárzott. Modora nyájas és előzékeny, de mikor a nemzet jogainak a védelméről volt szó, tudott kemény és büszke lenni. Ez főleg szónoklatainál tűnt ki.

Oh, ha hallottátok volna Kossuthot az országgyűléseken, vagy a nép előtt beszélni! Mikor megereedt ajkairól a bűbajos szó: az emberek szívét a lelkesedés láza remegtette meg. Szava megindító volt mint a zokogás, ha az elárult magyar nemzet szenvedéseiről beszélt; de amidőn elleneink ármánykodását kezdte ecsetelni: úgy zúgott, úgy harsogott a hangja, mint a villámszóró menydörgés. Egy intésére bárki kész lett volna a halálba rohanni.

Mikor a horvátok betörése immár kétségtelenné lett, Kossuth elhatározta, hogy kétszázezer emberrel megszorítja hadainkat. Ámde ehhez természetesen az országgyűlés beleegyezése kellett.

Kossuth, noha akkoron beteges volt, sietett tervének mielőbbi megvalósításával, s a képviselőház egyik ülésén (1848 július 11-én) nagyhatású beszéd kíséretében előterjeszté indítványát. Történeti emlékü, nevezetes ülése volt ez is a nemzetgyűlésnek.

Mikor Kossuth szólásra jelentkezett, mély csönd támadt az ülésteremben. Aztán beszélni kezdett, azzal a megbüvölő ékesenszólással, amely csak az ő kivételes tulajdona volt.

Megdöböntő szinekkel festette Magyarország válságos helyzetét. Körülöttünk, úgymond, csupa ádáz ellenség. Nemzetiségeink mind föllázadtak és ölik, pusztítják a magyart. Jellasich, a horvát bán, nagy sereggel betörésre készül. Az osztrák pedig már készen áll, hogy szegény hazánkat vérbefojtsa. S e szorongató-sok közepett egészen magunkra vagyunk hagyatva. Segélyre sehonnan nincs remény. Ámde nincs ok a csüggedésre, ha kifejtjük erőinket. Fegyverkezzünk tehát, mert veszélyben a haza! Szaporítsuk meg csapatainkat, állítsunk fel újabb kétszázezer főnyi hadsereget. Hozzájárul ehhez a nemzetgyűlés? kérdezé emeltebb hangon. Megadja-e a beleegyezését?

Kossuth pillanatnyira megszakítá beszédjét, s ekkor következett a legfőnségesebb jelenetek egyike. Nyáry Pál képviselő, a szónoklat varázsereje, a helyzet rendkívülisége által megkapatva, hirtelen felugrott helyéről, s jobbját magasán esküre emelve, hangosan kiáltá:

— Megadjuk!

A visszafojtott keserv, aggodalom, lelkesedés viharoként tört ki. A haza szent szerelme megihleté az elméket és a szíveket. Mindnyájan felugráltak, s kipirult arczczal, a lelkesedés lángragyujtó hevével, kezeiket esküre emelve, zúgták:

— Megadjuk! Isten minket úgy segítjen!

Kossuth szemeiben könny csillant meg, s jobbját szívére szorítva, a meghatottságtól remegő hangon mondotta:

— Leborulok a nemzet nagysága előtt! Ha annyi erély lesz a kivitelben, mint mennyi a hazafiség a megajánlásban, Magyarországot a poklok kapui sem dönthetik meg.

A rendkívüli lelkesedés, amely Nyáry «Megadjuk!» kiáltására a képviselőházban tört ki, mint a delejesáram végigfutott minden magyar ember szívében. És szerte a hazában millió ajk visszhangozta:

— Megadjuk! Megadjuk!

S országSZerte újólag megzendült a toborzók hívó muzsikája. Kossuth maga is toborzó-körútra indult, hogy szavának varázserejével is növelje a honvédsereg számát. Első megálló helye *Czegléd* volt, ez az ismert pestmegyei népes város, hol a fajmagyarság színe-java lakik.

Kossuth érkezésének híre lázba hozta Czegléd összes lakóit. A nép sűrű tömegekben tódult eléje, s egetverő «éljen»-rivalgás közt kísérté a nagypiaczra.

Egy asztalt hoztak, Kossuth erre állott föl. Kezének egy intésére lecsendesült a morajló néptenger. Leemelé tollas kerek kalapját, aztán megeredt ajkáról a bűbajos beszéd. Elmondta, hogy mily szörnyű ve-

szedelemben forog a haza, összeesküdtek ellenünk, s nemzetünket kiirtani akarják az élő népek sorából. Az irtóháború már megkezdődött. A Bánátban, Erdély bércei közt, a Mura partjain magyar falvak állanak lángban s legyilkolt magyarok holttestein rágódik a dúvad; aztán így folytatja:

— Védelmezd hát magadat szegény elárult magyar nép! Védelmezd magadat, tűzhelyedet, gyermekeidet, feleségedet: elszántan, rettenthetetlenül, mint ahogy védelmeznéd magadat, midőn útonálló rablók támadnak meg. Ha véded magad, nincs mitől félned, mert veled az Isten és igazság. Fel, hát fegyverre Czegléd népe! Keljen fel tömegben a magyar nép és megmenti magát, de megmenti az árva hazát is...

Itt egy pillanatig szünetelt. Tekintetét égre emelte, mintha tanuul hívná.

— De, ha fel nem kel — folytatta tovább és hangja úgy zengett, mint a menydörgés — ha saját életét, vagyonát, hazáját gyáván feladja: úgy én, ki a népért küzdöttem egész életemben, mielőtt szívem hazám elvesztése felett megszakadna, egy átkot mondok, egy retteneteset, melynek minden szava teljesedni fog. A magyarnak neve e földön annyit fog tenni, mint szegyen és gyalázat neve; a magyar nép megfertőzteti ősei szent emlékét és Isten büntetésül azt fogja mondani: pusztulj el, bánom, hogy teremtettelek. Az Isten el fogja a népet átkozni, hogy a levegő méreggá változzék, mikor beszívja, hogy kezei közt a termőföld ne teremjen mást, mint hitvány kórót; hogy a forrásvíz bűzködjék meg, mikor ajkához viszi; hogy bujdossék hontalanul a föld hátán, hiába kérje az alamizsna száraz kenyerét, s alamizsna

helyett arczul csapja az idegen faj. Az ebeket fogják ráuszítani s olyanná leszen, mint a bélpoklos, kit minden ember kikerül. Hiába imádkozik Istenhez, neki a vallás nem ad vigasztalást. Isten, kinek teremtését gyávasága által meggyalázta, nem bocsájtja meg bűneit, sem ezen a világon, sem a másikon. Felesége utálattal köp gyáva szemei közé, gyermekének első szava az lesz, hogy atyját megátkozza. És holtteste temetetlenül hever, míg a vadállatok, vagy az ég madarai megemésztik. A könyörület Istene háritsa el ez átkot mirőlunk. De nem fogja másképp elhárítani, mint úgy, ha bátor karokkal védelmezték a szegény elárult magyar hazát . . .

A rettenetes átok megdöbbentő hatást tett a tömegre. Az emberek hátán borzongás futott végig. Néhány másodpercig tartott ez a néma megdöbbenés. Aztán egyszerre, mintegy felszabadulva a varázslat alól, tízezer torokból zúgott fel a kiáltás:

— Elmegyünk! Mindnyájan elmegyünk!

Nyomban hozzáfogtak a csapatszervezéshez. A férfiénép a toborzóhelyre tódult; s boldog volt, aki előbb irathatta fel magát. Kossuth egyetlen beszédjének a hatása alatt egész Czegléd fegyverbe állott.

Kossuth még aznap tovább utazott: előbb Nagykőrösre, majd Kecskemétre, aztán Abonyba, Szolnokra. S amerre csak megfordult, rajongó lelkesedéssel fogadták mindenütt. Pusztá megjelenése, néhány gyujtó szava csodákat művelt. A nép ereiben megpezsdült a vér, szivét megdobbantotta a haza szent szerelme. A férfiak tömegesen keltek fel, s a nők virágokat szórtak Kossuth útjára, midőn fegyverre hívta férjeiket testvéreiket.

Kossuth fegyverre szólítja Czegléd népét.

Kossuth ezen körútja alkalmával született a csatarahívó hires nóta :

Kossuth Lajos azt izente :
 Hiányos a regimentje,
 Ha még egyszer azt üzeni,
 Mindnyájunknak el kell menni.
 Éljen a haza!

Esik eső karikára,
 Kossuth Lajos kalapjára ;
 Valahány csepp esik rája,
 Annyi áldás szálljon rája.
 Éljen a haza!

A szabadságharcz költészetében egy dal sincs, mely megkapóbb módon fejezné ki a magyar nép hazaszeretetét, mint ez az egyszerű nóta. A dal ma is él. Népünk, midőn szíve megtelik a hazaszeretettel, vagy vallomást akar tenni igaz magyarsága mellett, most is ebben az édesbús dalban fejezi ki érzelmeit.

A lelkesedés mámore alatt Kossuth csakhamar tíz-tizenkét ezernyi sereget indított a harctérre. Egész hadtestet néhány nap alatt.

Eközben minden oldalon kitört a háború. A nemzetiségek lázadása egyre terjedt, Jellasich zsebrákjai pedig már a Dunántúlt pusztították. Sőt a császári osztrák hadsereg is orvul ellenünk tört.

De a veszélylyel együtt, mint a pálmafa a teher alatt, nőtt a nemzet áldozatkészsége is; s a hadikészülődés egy perczre sem szünetelt. Főkép Kossuth fejtett ki széleskörű tevékenységet, azt akarván, hogy fegyverbe álljon az egész magyar nép s ne legyen addig pihenésünk, míg ellenség dül a haza földjén.

Október közepén Kossuth megint toborzó-kör-

« KOSSUTH LAJOS AZT IZENTE . . . »

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

útra indult s ezúttal a Tiszavidéket kereste föl. Szeged volt az első megálló helye. Komor, hideg őszi idő volt, midőn megérkezett; egész nap szitált az eső. De mit törődött ezzel a nép, mikor Kossuthot üdvözölhette körében. Már bevonulása diadalmenet-hoz hasonlított. Hát még mikor megeredt ajkáról a szívetrázó beszéd, a többi közt ezeket mondván:

— Szegednek népe, nemzetem büszkesége, szegény elárult hazám oszlopa, mélyen megilletődve hajlok meg előtted! Mondhatlan örömmel szemlélem Szeged népében a lelkesedést; mert veszedelem fenyegeti szegény elárult hazánkat, oly veszedelem, melyhez hasonlót évkönyveink nem mutatnak, s melynek láttára némely kicsinyhitűek a fővárosban azt mondták, hogy a magyar nemzet napjai megszámlálvák. Alkudozásba akartak ereszkedni . . . De én azt mondom, hogy mielőtt a nemzet annyi erővel és küzdelemmel kivívott szabadságától csak egy hajszálnyit is lealkudnék, elmegyek és megtekintem a népet. És most, miután Szeged népét látom, s látom szememben a lelkesedés szikráit, nem késem megírni a fővárosba, hogy Szeged népe az árulóval (tudniillik Jelasichsal) minden alkudozás ellen ünnepélyesen tiltakozik. Megírhatom-e? . . .

Mintha templomi szentbeszéd lenne, oly áhítatosan hallgatja az egybesereglett nép Kossuth szónoklatát. Egy darabig csak nézi-nézi, néma bámulattal; aztán mintha delejes áram járná át testét, kezd nekimelegedni. Arcza kipirul, tekintete megvillan, jobbjá ökölre szorul. Még néhány szó, s az egybegyűlt sokaság, úgy amint van, kész a poklok kapuit is megostromolni, ha Kossuth is úgy akarja.

— Megírhatja! Megírhatja! zúgja a tömeg Kossuth kérdésére.

— Igenis, megírom — folytatta Kossuth tovább — hogy miután Szegedet és népének ezreit a haza szerelmétől lelkesülve láttam, köszirtté szilárdult keblemben a hit, hogy a haza, lépjen bár a pokollal szövetségre az ármány, mentve lesz . . .

Ezután elmondja, hogy épp most, midőn ő itt beszél, seregeink Jellasich utóhada ellen, újabb döntő csatára készülnek.

— Tehát ebben a fontos órában kérdem: találkozik-e egy fia a hazának, egy polgára a városnak, ki hazája szabadságáért vérét, életét feláldozni kész ne volna?

— Nem találkozik! — kiáltja ezernyi hang.

— Megesküsztek erre?

— Megesküszünk! — dörgi felmagasztosulva a nép.

— Tehát esküdjetek!

Kossuth leveszi kalapját és szétekint a sokaságon. A másik pillanatban tízezer ember már ott áll hajadonfő, s jobbját magasra emelve, ünnepélyes áhitattal, lelkes hangon mondja Kossuth után:

— A mindenható Istenre, ki védi az igazságot és a hitszegő árulót megbünteti, esküszünk: hogy a nemzet szabadságából egy hajszálnyit utolsó csöpp vérünkig elraboltatni nem engedünk. Esküszünk, hogy hazánkat védeni fogjuk, míg lesz közülünk egy, ki karját felemelheti. A magyarok Istene úgy segítjen és áldjon bennünket!

Eközben ismét megered az eső. Hulltak, egyre hulltak a fényes esőcsöppek az emberek fejére, ki-

Kossuth a szegedi nép közt.

pirult arczára; s úgy tetszett, mintha az ég könnye összevegyült volna a magyar nép örömkönnyeivel.

Meghatóan fönséges jelenet vala ez is; Kossuth maga is annyira megilletődött, hogy alig tudta befejezni a beszédjét.

A nép tömegesen kelt fel; maga Szeged városa pedig a saját költségén ezer lovaszt állított ki. Kossuth aztán ment tovább: Hódmezővásárhelyre, Csongrádra, Szentesre. S most is, mint első körútja alkalmával pusztá megjelenése csodákat művelt: nyomában seregek támadtak. Néhány buzdító szónoklatára az egész Tiszavidék fegyverbe állott.

Az ígyen összetoborzott ezernyi-ezer ember javát, elejét: a fiatalságot a honvédséghez sorozták, a többiek pedig a *népfölkelést* képezték. A népfölkelés rendes csapataink támogatására szolgált és az volt a feladata, hogy folyton-folyvást nyugtalanítsa az ellenséget, rácsapjon előőrseire, elfogja társzekereit; szóval, minél több kárt tegyen az ellenségben. S a magyar köznép, dicséretére legyen mondva, az ő félelmes fegyverével: egyenesre pántolt kaszáival derekasan megfelelt rendeltetésének. Hasonló feladatuk volt a portyázó *guerilla-csapatoknak* is, melyek legtöbbször vakmerő lovasokból állottak.

A helyi szolgálatot pedig a *nemzetőrség* teljesíté, felügyelt a rendre, örködött a polgárság vagyona és élete fölött; de ha szükség volt reá, hát bizony szembeszállt az ellenséggel is.

Harczosaink száma azonban külföldi jóbarátainkkal is szaporodott. Rab hazájából számos lengyel érkezett hozzánk, akik aztán Woronieczky Miczisláv herczeg és Wisoczky József parancsnoksága alatt,

külön csapattá tömörültek. Majd megjött a bécsi légió, amely mintegy ezer német diákból állott. A derék légiónak több mint a fele a csaták viharában pusztult el. Szöll Frigyes osztrák főhadnagy pedig, ki átszökött hozzánk, a tiroliak közt toborzott össze egy vadászcsapatot. Volt egy kis olasz légiónk is, melyet Monti Sándor szervezett.

Kaszás nemzetőrök.

De jöttek segélyünkre egyesek is idegenből, így: Leiningen-Westerburg Károly német birodalmi gróf, Üchtriz Emil porosz báró, gróf Dembinszky József lengyel száműzött, Guyon Richard angol főúri család sarja, Bem József lengyel szabadsághős. És még többen.

A harczok izzó tüze csakhamar fegyelmezett, bátor vitézekké aczélozta katonáinkat. És ittis, amott

s, mindegyik zászlóaljnál akadt számos honvéd, ki bátorságával, vagy szakértelmével kitünteté magát. Ezek soraiból bőven kitelt a tisztikar.

A tisztikar kiválóbbjaiból fejlődött ki aztán a törzstiszti-kar, mely hadtudomány dolgában messzi fölülmulta az ellenséges csapatok vezetőit.

Honvédségünk főbb vezetői ezek voltak:

A magyarországi hadsereg fővezére: Vetter Antal, aztán Mészáros Lázár, majd gróf Dembinszky József; végül pedig egész a szabadságharcz végeig: GÖRGEI ARTHUR tábornok.

Görgei Artúr, ki oly nagy szerepet játszott szabadságharczunkban, 1818-ban a szepesmegyei Toporczon született. Katonai kiképzését a tulli hadi iskolában nyerte, aztán tésztőr lett. Onnét főhadnagyi ranggal a huszárokhoz helyezték át. De nagy kedve levén a vegyészethez, kilépett a hadsereg kötelékéből és Lembergbe ment, hol később az ottani egyetem segéd-tanárául nevezték ki. Itt érte a magyar szabadságharcz, s mint annyi mások, ő is felajánlotta szolgálatait a hazának. Csakhamar ezredes lett, majd tábornok, s később a honvédsereg fővezére. Alig volt még harmincz éves, mikor ezt a magas rangot elnyerte s honvédcsapataink vezetését reá birták.

Az erdélyi hadsereg fővezére: Bem József altábornagy.

Vezérlő tábornokok: Aulich Alajos, Damjanich János, Dessewffy Arisztid, Knezich Károly, Kazinczy Lajos, Kiss Ernő, Lahner György, gróf Leiningen-Westerburg Károly, Nagy-Sándor József, Pöltenberg Ernő, Schweidel József, Török Ignác; továbbá: Perczel Mór, Czecz János, Guyon Richárd, Gáspár András, Kmetty György, Lenkey János és Visoczky János.

Az ezredesek közül a kiválóbbak: Bátori Schulz Bódog, Beniczky Lajos, Berzsényi Lénárd, gr. Behlen

Gergely, Bóbics János, Csuha Antal, Csutak Kálmán, Dipold Antal, Dobay József, gróf Eszterházy Pál, Földváry Károly, Gábor Áron, Hollán Ernő, Inczedy Samu, Kiss Sándor, Lázár Vilmos, Lukács Dániel, Máriássy János, Ormay Norbert, Pongrácz István, Potts István tüzérparancsnok, Szottfried Nándor utászkarai főnök, Riczkó Ignác, Rohonczy Lipót, Szekulics István, Tóth Ágoston, Zám belly Lajos, Zsurmai Lipót.

A honvédsereg, a népfelkelés s a nemzetőrség leszámításával, mintegy kétszázezer emberből állott. A mai fogalmak szerint nem valami nagy szám, de kiváló vezéreinek a kezében oly harczedzett, vitéz sereggé fejlett, hogy az egész művelt világ elismerését kivívta.

A HAZASZERETET CSODAFORRÁSAI.

Montecuccoli híres német generális, Zrinyi Miklós egyik legádázabb ellensége, mondotta egyszer:

— A háború viseléséhez három dolog szükséges. Pénz, pénz és pénz.

Kell bizony oda egyéb is: hazaszeretet, lelkesedés, bátorság; de kétségtelen, hogy a háború olyan véres játék, amely igen sok pénzbe kerül. Mi pedig csaknem üres kézzel indultunk az élet-halálharcznak. Sem elegendő puskánk nem volt, sem elég ágyunk, sem lövészerünk. Még a honvédsereg ruházata, s élelmezése is szerfölött hiányos vala. Hiába, szegények voltunk, mint a templom sovány egerei.

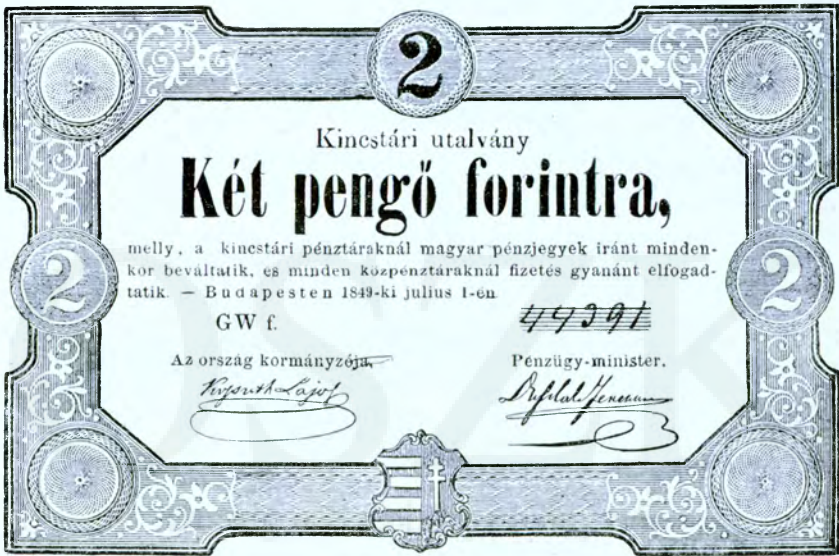
Mikor Kossuth átvette a pénzügyminiszteriumot, az állampénztárban egyetlen-egy lyukas krajczárt sem talált. Az osztrák-német mindent elvitt, úgy okoskodván, hogy ellenállásunk, ha egyébert nem, hát a pénz hiánya következtében előbb-utóbb okvetlenül megfeneklik.

Kossuth Lajos lánglelke azonban itt is megtalálta a szabadulás kivezető ösvényét. Elhatározta, hogy lerakja az önálló nemzeti bank alapjait, s a magyar állam Béctől függetlenül fog pénzt kibocsájtani. Igen

ám, csakhogy ennek sok csinja-binja van. Mindenekelőtt fedezet és érczalap szükséges.

Mi az a fedezet?

A papirbankó tudvalevőleg csak úgy bír a közforgalomban értékkel, ha azt, tudniillik a bankót, az állam arany, vagy ezüst pénzre is képes beváltani. Ennek a beváltásnak a biztosítására megfelelő mennyiségű

Kossuth bankó.

aranyat és ezüstöt kell összegyűjteni, melyet aztán hármaskor lakat alatt érintetlenül ott őriznek a pénzkibocsájtó bank pinczéjében. A fedezet tehát az, mely a kibocsájtott papirbankók névleges értékét fedezi; az érczalap pedig az az összegyűjtött arany és ezüst tömeg, mely a fedezet biztosítékául szolgál.

Az érczalapot kellett tehát legelőször is előteremteni. Arról azonban szó sem lehetett, hogy maga az állam, mely a napi kiadásokat alig bírta viselni, letehesse azt.

Kossuth a magyar közönség ismert hazaszeretetéhez fordult tehát, fölhiya a nemzet jobbait: rakják össze az érczalapot és siessenek adományaikkal a szorongatott haza megmentésére.

A segélykiáltás riadó visszhangot vert az országban; behatolt a fényes palotákba, bejutott a szalmafüdeles kunyhókba és mindenütt megdobbantá a sziveket. Mintha varázslat történt volna, egyszerre valami csodálatos, kimagyarázhatlan érzés fogta el a magyart: odaadni mindent, ami kedves, ami drága előtte, annak az ezer sebtől vérező, méltatlanul üldözött szegény hazának; odaadni nemcsak az életet, hanem a vagyont is.

És legott megkezdődött az áldozatkészség bámulatos bucsújárása. A gazdag kincsét, aranyát; a szegény vagyunkája legjavát tette le a haza oltárára.

A nemes példával maga a főváros, Pest közönsége járt legelől. A fölhiások megjelenése után a Nemzeti Múzeum előtt rögtön népgyűlés tartatott. Óriási tömeg özönlötte el a tágas teret. A nemzetőrség lelkesítő zene hangjai mellett vonult ki. Lobogók lengtek a széles lépcsőzet két párkányán, az oszlopcsarnokot, valamint a lépcsőket előkelő közönség lepte el.

A népgyűlést rövid, ékes beszéddel Vasvári Pál nyitotta meg, a szenvedő haza nevében adakozásra szólítván fel a közönséget. Erre előlépett Pest akkori alpolgármestere, Rottenbiller Lipót, kivette mellényzsebéből drága aranyóráját, lehuzta ujjáról nehéz pecsétgyűrűjét és ezekkel a szavakkal dobta az asztalon fekvő kosárba:

— Mikor a haza szegény, fiainak nem szabad

ékszerektől csillogni. Gyűrűm, órám legyen a hazáé. Polgártársak, kövessétek példámat!

Majd jött a diszruhás városi főjegyző, Kacskovics. Leoldá türkiszekkel behintett aranyövét és szintúgy a kosárba helyezte.

— A haza oltárára teszem! — mondotta röviden.

Az elragadtatás moraja zúgott végig a térségen.

— Eljen a polgármester! Eljen a főjegyző! Köves-
sük mindnyájan példájokat!

A tömeg, mint a megzavart hangyaboly egyszerre csak megmozdult. A lelkesedés láza remegtette az emberek szívét, s mindenki az oszlopcsarnok felé kezdett előrenyomulni, hogy mielőbb meghozza szent áldozatát.

És tolult a közönség hosszú tömött sorban. Ez lánczát, amaz óráját, a harmadik gyűrűit ajánlotta fel. A nők ékszereiket, fülbevalóikat tették le. Egy czéhbeli öreg csizmadia ott a helyszínén levagdalta zekéje ökölnyi ezüstsombjait s azokat adta oda; egy jurátus pedig ősi díszkardját hagyta az oszlopcsarnokban.

A bűvös kosár rövid negyedóra alatt teli lett. Hoztak egy másik kosarat, majd egy harmadikat; ezek is csakhamar megteltek mindenféle drágasággal. Az emberek mintha templomból jöttek volna ki, oly felmagasztosult kebellet távoznak a honszerelem e megszentelt áldozatoltárától.

S erre az egész vonalon, szerte a hazában megindult az adakozás. A pesti nemzeti kaszinó húszezer forintot irt alá, emellett nagyértékű ezüst asztalteritékét ajándékozta a haza fölsegélyezésére. Batthyány Lajos, Széchenyi István és Rhédey Ádám grófok, továbbá báró Kemény Pál egy-egy mázsa ezüstöt adtak; Wodianer bankár két nagy láda arany- és

ezüstneműt, gróf Zichy Manó öt mázsányi remekműű antik ezüst tárgyat, a gróf Károlyi-család pedig három mázsa aranyat és ezüstöt adott.

Az egyes hitfelekezetek sem maradtak el. Templomaik szent edényeit tették a haza oltárára. A pesti izraelita hitközség több mázsa ezüsttel járult az érczalaphoz, a pesti apáczaárda pedig oltárának egyetlen aranykelyhét adta oda.

Magánkörökben, társaságokban, egyletekben kézről-kézre jártak a gyűjtőivek. A Radikál-kör ivén mindjárt legelől találjuk Jókai Mórt, ki három éven át havonként öt pengő forint fizetésére kötelezte magát; Petőfi Sándor pedig legkedvesebb könyveit adta el, s az érték kapott harmincz forintot jegyezte alá.

A városházánál, a fémváltó hivatalban egymást érték az ajándékok. A hírlapok hasábjai heteken át teli voltak az adományok kimutatásával.

Még most is, egy félszázad multán, a megilletődés könnye tolul szemünkbe, ha magyar hazaszeretet e legenda szerű kinyilatkoztatásait olvasuk. Íme, e levelek közül egy-kettő.

Egy debreczeni fiatal leány, jegygyűrűjének a beküldése mellett, az egyik akkori ujság szerkesztőségéhez a következő sorokat intézte:

Tisztelt szerkesztőség!

Itt küldöm a szeretett hazának egyetlen és legbecsesebb kincsemet: a *jegygyűrűmet*. Vőlegényem beállott honvédnek, s mielőtt távozott volna, megfogadtuk, hogy majd csak akkor lakodalmozunk, ha édes magyar hazánk túl lesz a veszélyen. S hogy ez mentől előbb megtörténhessék: én is hozzájárulok e csekély adományommal. Fogadják olyan szívesen, aminő örömmel én adtam...

Egy sárospataki diák valami irodalmi pályázaton öt huszast nyert. Ezt küldte be, a többi közt ezeket irván:

... Magyar irodalmi pályaverseny alkalmával nyertem az idecsatolt öt darab huszast. Legyen a hazáé. Én pedig felcsapok honvédnek, s feláldozom életemet érte...

Az ózdi vasgyár munkásai saját körükben gyűjtést rendezve, az összegyűlt pénz elküldését ilyen szép sorokkal kísérték:

Tisztelt Honvédelmi Bizottmány!

Idecsatolva küldünk édes magyar hazánk segélyezésére mi is csekélyke összeget, 38 forintot. Nehéz keresményünkből garasonként raktuk össze. Bár adhatnánk többet is, de mi csak szegény munkások vagyunk. Ám, ha vagyont nem áldozhatunk, felajánljuk a hazának erős, edzett karjainkat és szabadságért lángoló vérünket, elhatározván, hogy valamennyien beállunk honvédnek.

Ózd, 1848 márczius 27.

Országos Széchényi Könyvtár *A vasgyár munkásai.*

A magyar hazafias közönség áldozatkészségéből csakhamar egybegyűlt az öt millió értékű érczalap; s Kossuth, aggodalom nélkül hozzáfoghatott a papírpénz kibocsájtásához. Junius elején már vígan zaka-
toltak a sajtógépek, s új ropogós magyar pénz, az úgynevezett Kossuth-bankó kezdett forogni a közön-
ség kezén.

De a hazaszeretet csodaforrásai ezzel még nem dugultak be. Voltak olyanok is, még pedig igen sokan, akik a honvédsereg felszereléséhez járultak adományaikkal. Erre nézve a nemes példaadás gróf Ká-

rolyi Istvántól eredt, ki az első ágyúütegnek száz darab szép lovat ajándékozott. Nyomban akadtak lelkes követői. Így, a többi közt Gyomai János csizmadiamester ötven pár bakkancs, Gyenes István szabóiparos pedig százötven darab egyenruha ingyenes elkészítésére vállalkozott.

Am a földművelő-osztály szívet is megdobbantotta a haza esdő kiáltása; s ki búzával, ki rozszal, vagy más egyéb könnyen értékesíthető terménnyel sietett a haza segélyére.

Egy szoboszlói szegény özvegyasszony tehenét hajtotta a gyűjtőbizottság elé.

— Hallottam, — szólt félénken — hogy bajba került az ország, mindenfelől ellenség fenyegeti, segítségre van szüksége. Hát úgy gondoltam, hogy ilyen nagy veszedelemben mindenkinek meg kell tenni a magáét. Nekem nincs egyebem ennél a tehenkénél, három árvámat táplálja. Ezt a tehenkét hoztam ide. Fogadják szívesen a tekintetes urak. Rólam és gyermekeimről majd csak gondoskodik a menybéli jóságos Isten.

Egy hódmezővásárhelyi gazdaember pedig pompás negyedfű csikót adott át a gyűjtőbizottságnak, mondván:

— Hadd legyen azé, aki az első ellenséget levágja.

Alig volt magyar ember, ki valamelyes alakban, anyagi tehetségéhez mérve, de szívének legnemesebb érzelmi szerint, le ne róttá volna honfiui kötelességét.

Egy izben a délvidéki magyar táborból panasz érkezett, hogy katonáinknak elrongyolódott a fehérneműje, s főképp ingekre volna nagy szükség. Igen

ám, de hol vegyen a honvédelmi bizottmány oly hirtelenséggel húszezer inget? Ekkor Csányi László kormánybiztosnak az a jó ötlete támadt, hogy magyar nők nagylelkűségéhez fordul és tőlük kér a honvédsereg számára fehérneműt. Csányi segélykérő szózata nem hangzott el hiába, felfogta és visszadobogta a magyar nők honszerető szive. A húszezer ing csakhamar együtt volt.

Egyáltalán a magyar nőknek is dicsőséges szerep jutott ebben a megrázó háborúban. Ők voltak szabadságharczunk őrangyalai. Mennyi sajnó seb hegedt be kezük gyöngéd érintésére, mily sok könnyet száritott fel vigasztaló szavuk!

Országszerte, minden jelentékenyebb városban betegápoló nőegyesületek alakultak. Számosan mint betegápolók a csatamezőket keresték fel, s bátor szívvvel ott forogtak a harc fürgetegében, segédelmet nyujtva a sebesülteknek és a haldoklóknak.

A szent hevület annyira elragadta őket, hogy többen, honvédruhába öltözve, még karddal is szolgálták a szabadság ügyét. A sok közül csak Szentpálly Jankát, Jagello Appoloniát, Lebstück Máriát említem. A zágrábi születésű Lebstück Mária előbb mint vadász, majd mint huszárhadnagy végigküzdötte az egész szabadságharczot.

A nemzet ilyen nagymérvű támogatásával a kormány most már azon igyekezett, hogy seregeink lövészerekben se szenvedjenek hiányt. Mindenekelőtt fegyvergyárakat állított fel, majd löpormalmokat és golyóöntő-műhelyeket. Aztán Pesten egy nagyszabású ágyuöntő-gyár építéséhez fogott.

Az ágyuöntő-gyár rövid időn elkészült, de, sajnos,

nem foghatott munkához. Nem volt ércze, amiből ágyut önthessen. Már attól lehetett tartani, hogy az ércanyag hiánya miatt vépképen fönnakad az egész üzem és a gyárat becsukhatjuk.

S ekkor megint a magyar nép állott elő az ő kimeríthetlen áldozatkészségével. Immár alig volt egyebe a vallás vigaszánál és ettől is megfosztotta magát, hogy a szenvedő hazán segítsen. Templomharangjait ajánlotta fel ágyuöntésre.

Zombor város agg plébánosa, midőn a templomtoronyból levették a harangokat, így szólt:

— A jó Isten, ki látja a veszélyt, amelybe önhibánkon kívül jutottunk, bizonyára megbocsájtja, hogy még szentegyházunk ékességét: harangjainkat is a haza oltárára tettük.

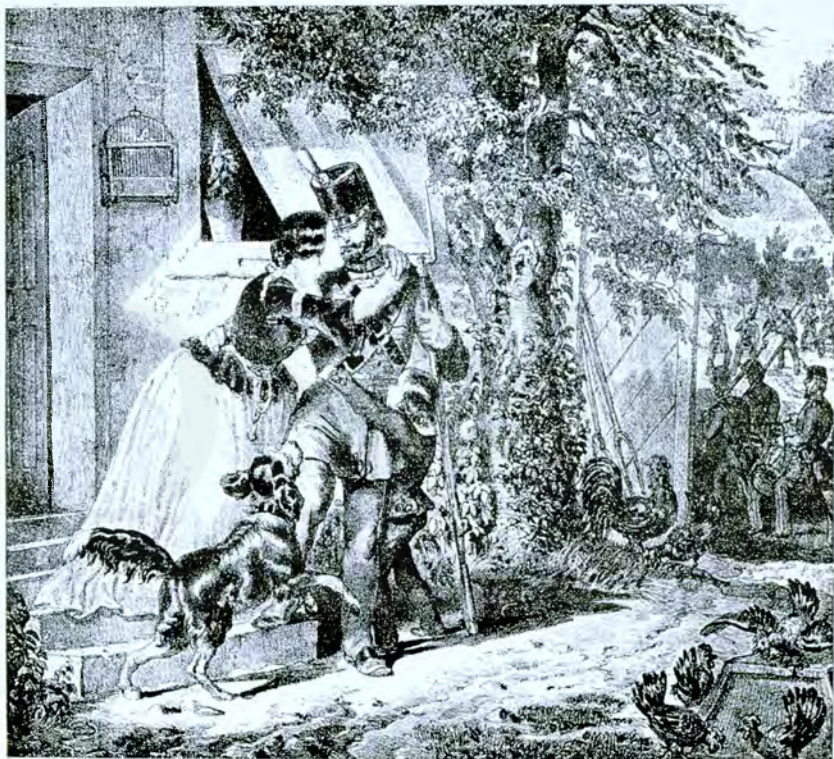
Mikor pedig a hat széphangú harangot a szekekre helyezték, hogy a pesti ágyuöntő-gyárba szállítsák, az öreg plébános újra beszentelte őket, ekként imádkozván:

— Áldásom veletek! Kísérjen benneteket a győzelem. Új alakotokban is az Isten és a haza dicsőségét hirdessétek. Amen.

Zombor megható áldozatkészségével nem maradt egyedül. A magasztos példát csaknem hétszáz község követte. Marosszék egyetlen járása, a simandi, tizenhárom templomharangot adott át az ágyuöntő székelynek, Gábor Áronnak. A szepességi hazafias németek maguk öntöttek ágyukat harangjaikból.

Maga Kossuth Lajos is mélyen megilletődött a hazaszeretet e fönséges nyilvánulásán. Mikor a vácziaiak fel küldték harangjaikat, ezekkel a köszönő szavakkal fordult hozzájuk:

... «Fogadják önök a nemzet háláját honszerelmükért. Harangjaik hangja, mely önöket áhitatra hívta az Isten házába, ágyukká öntve önöket a dicsőség mezejére, ellenségeinket pedig halálra hivandja, s fülökbe fogja dörögni: Ne bántsd a magyart!...»

A nemzetőr búcsúja.

Talán ekkor ötlött Kossuth eszébe, hogy az új ágyukra Zrínyi Miklós büszke jelmondása: «*Ne bántsd a magyart!*» öntessék.

Az ágyuöntő-gyár tehát rövid szünet után működni kezdett. Nem sokára aztán Erdélyben Gábor Áron is fölállította a maga hires ágyuöntő műhelyét;

sőt még a munkácsi vasgyárból is kikerült néhány takaros ágyu.

A magyar nép bőkezű adományaiból így fegyverkezett fel az élet-halálharczra a nemzet, s így lett képes szembeszállni gazdag és hatalmas ellenségeivel.

S mindvégig, az egész szabadságharczon keresztül, soha ki nem apadtak a hazaszeretet és áldozatkészség ezen csodaforrásai.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

DIÁKHONVÉDEK.

Annak a régi mondásnak, hogy «ép testben ép lélek lakik», talán semmi sem bizonyítja jobban az igazságát, mint szabadságharczunk ifjusága.

Abban az időben még nem volt a torna kötelező tantárgy az iskolákban, a sport sem volt annyira kifejldve, mint mai napság, de azért az 1848 előtti ifjuság is bőven foglalkozott a testedzéssel.

A kisebb fiúk télen sikankóztak, nyáron labdáz-
tak. Nem rugdalkozó «fotball»-t ám, melynek a
vége rendesen egy pár megsántult láb, hanem azo-
kat a régi, szép magyar labdajátékokat, amikhez
fürgé láb, gyors kéz, éles szem, s eleven mozgékony-
ság kell.

A serdültebb ifjuság pedig tornászott, vívott, úszott,
lovagolt, vadászott; szóval a testedzés erősebb fajtáit
művelte.

Az iskolai szünidő alatt aztán itt is, amott is össze-
fogódzott két-három diák, s gyalogszerrel bejárta az
ország egyik, avagy másik részét. Pénz nem kellett
hozzá, csak jó láb, meg erős csizma. Az utazó diá-
kokat egy-egy ízes ebédre, vagy nyugodalmas éjjeli
szállásra bármely úriház mindig szívesen látta.

A legáció is, ez az ősi protestáns intézmény, ekkor virágzott leginkább. Jókai Mór, a koszorús író pápai diák korában szintén többször volt legátus. Köztudomásu, hogy Petőfi Sándor gyalogosan bekalandozta csaknem az egész országot.

Szégyen volt addig a külföldre menni, míg valaki a saját hazáját nem látta. Irányi Dániel, mint ifjú jurátus, csak akkor ment tanulmányútra Hollandiába, mikor már Magyarországot egészen megismerte.

De tudnunk kell azt is, hogy az akkori ifjuság igen mértékletes életet folytatott. Nem ült napestig a kávéházak fojtogató füstjében, kerülte az erkölcsrontó tivornyahelyeket, nem dorbézolt, alig dohányzott.

Igy testben megizmosodván, lelkileg is erősödött. Elméje fogékonyabb lett a tudományok iránt, szíve hevülékenyebb a nemes eszmékért; jelleme megsziárdult, akaratereje megnőtt.

Mikor a szabadság, egyenlőség, testvériség eszméi Párisban szárnyrakeltek, a magyar ifjuság volt a legelső, mely szívébe fogadta azokat.

S mikor lenyűgözött hazánk szabadulni akart a hűbériség és a zsarnokság százados bilincseitől, ismét csak az ifjuság volt az, amely, mint láttuk, lelkes tüntetés közt 1848 márczius 15-én pontokba foglalta a nemzet kívánságait.

Amikor pedig megzendült a toborzók hívó muzsikája, megint az ifjuság volt a legelső, amely rajongó hazaszeretettel sietett a honvédszászlók alá és ott küzdött-vérzett a csatamezőkön.

Igaz, eleintén némi kicsinyléssel, idegenkedő bizalmatlansággal fogadták a rendes csapatok a fiatal-ságot; azt gondolták, gyöngö a katonaeletre, s nehe-

zen fegyelmezhető. Csakhamar bebizonyult azonban, hogy éppen ellenkezőleg, ez a lekicsinyelt ifjuság a leghasználhatóbb anyaga a honvédseregnek. Önfeláldozó, lelkes; a tábori élet-sanyaruságait tréfálkozva tűri, a katonai fegyelem korlátai közé pedig könnyedén beilleszkedik. Sőt, értelmességénél fogva a nehezebb hadi feladatok keresztülvitelére is szerfölött alkalmas, ifjonti lelkesedésével pedig a csapatok harczikedvét állandóan ébren tartja.

Damjanich, úgy látszik, előre tudta ezt, mert amíg a 3-ik zászlóalj parancsnokául kinevezték, azt kérdezte Kossuthtól:

— Lesz-e sok tanult fiatal ember a zászlóaljambánál?

— Remélhetőleg, — felelé Kossuth, — most folyik a toborzás.

— Bár lenne minél több. A diákból válik a legjobb katona, — jegyezte meg Damjanich.

Egy ízben pedig, mielőtt még helyét elfoglalta volna, bement egy akkori híres pesti vendéglőbe, a «Liczinus»-ba vacsorálni. A szomszéd asztalnál vidám társaság mulatozott. Csupa jogvégzett fiatal ember, vagy mint akkor nevezték: jurátus. Valami búcsúlakomát ültek.

Damjanich, kit még akkor nem ismertek, csak nézi, nézi őket. Egyszerre feláll, s asztalukhoz menvén, így szól hozzájuk:

— Urfiak, szép dolog a mulatság, én is szeretek poharazni, de most komoly idők járnak, s a hazáért kell harczolni, sőt meghalni. Engem Damjanich Jánosnak hívnak, a Szegeden alakuló 3-ik zászlóalj parancsnokául vagyok kinevezve. Az a szándékom, hogy olyan zászlóaljat állítok össze, melynek híre legyen

az országban. Csapjatok fel zászlóaljamba! Szeretem az iskolázott fiatal katonákat, bátran szokták megállni a helyüket. Megverjük a rakoncátlan szerbeket, ezután, ha kell, a horvátokat; téli garnizónra pedig Zágrábba megyünk, ahol horvát borral isszuk meg az áldomást.

Damjanich szavai nem röppentek el hatástalanul, csaknem mindnyájan fölcaptak a honvédek közé.

De hát nem igen kellett az ifjuságnak biztatás. Ment az önszántából, csupán szíve sugallatát követve. A toborzóhelyeket előzönlötték, s boldog volt, aki fegyvert ragadhatott hazája védelmére.

Valami csodálatos érzelem, olthatatlan vágy szállta meg valamennyiöket, nagyot, kicsinyt egyaránt: küzdeni és meghalni a szenvedő édes magyar hazáért. Talán a japánok önfeláldozása s lelkesedése fogható csak ehhez.

S ettől a csodás érzelemtől vonzatra a honvédzászlók alá sereglett úgyszólván egész ifjuságunk; nemcsak az egyetemi polgárság, nemcsak a vidéki felsőbb iskolák fiatalsága, hanem 'a gimnáziumok apróbb diákjai is. Sőt az iparos osztály s a földmives köznép fiatalsága sem maradt el. Gyakran lehetett látni, amint a földesúr kényeztetett fia egy sorban harczol a jobbágy egyszerű gyermekeivel.

A turai győzelmes csatában a Károlyi-huszárok egyik fiatal vitéze, Beniczky László huszárhadnagy ugyancsak bajba került. A harcz forgataga közt három vasasnémet közrefogta és erőnek-erejével hadifogságba akarta hurczolni. A huszárhadnagy, ki még alig volt tizennyolcz éves, derekasan védekezett ugyan, de sebet kapván, ereje mindinkább hanyat-

lott. Már azon a ponton volt, hogy önként megadja magát.

Ebben a válságos pillanatban, mint szélvihar, egy másik huszár robog elő. Pelyhesállú ifjú ez is, de vakmerő és rugalmas, mint a fiatal párducz. Villanó kardjával szétüt a megriadt vasasok közt, bajtársát kiemeli a nyeregből, s maga elé ültetvén, lovát vezetékre kapja, aztán nyilsebesen elvágat. Mindez egy-két percz műve.

Csak amikor lőtávolon kívül volt, állott meg. Szétekintett, nincs-e a közelben ellenség, aztán a sebesült huszárhadnagyhoz hajolt:

— Édes kis gazdám, csakhogy még életben van! — mondotta gyöngéden, de a tisztelet bizonyos nevével.

— Köszönöm, Pista, — rebegette a sebesült, — hősi cselekedet volt tőled, örökké hálás leszek.

Igy mentette meg a haláltól Söveges Tari István tizenhét éves jobbágyfiú földesurának a fiát.

De voltak ezeknél fiatalabb honvédjeink is. Ime néhány:

Gróf KÁROLYI Sándor, az ismert főúr még nem volt egészen 16 éves, mikor nagybátyja, gróf Károlyi István huszárezredébe lépett. Vitézül keresztülködött az egész szabadságharczot.

ILLYÉS Bálint országgyűlési képviselő, az ismert költő 14 éves korában csapott fel honvédnek, s több csatában vett részt.

VADNAY Károly író, a «Fővárosi Lapok» egykori jeles szerkesztője 15 éves korában ölté magára a honvédruhát.

THÁN Károly egyetemi tanár, országoshirű vegyész

14 éves korában lett honvédtüzér. Kilencz csatának volt a részese, s Vizaknánál megsebesült.

VASTAGH György, a kitünő festőművész alig múltott 14 éves, mikor a honvédzászló alá esküdött.

SZILÁGYI Béla, Bulyovszky Lillának, a híres színésznőnek testvéröcsese pedig még csak 13 éves volt, mikor fölcsapott honvédnek. Derék, vitéz katona vált belőle; Budavár ostromában is résztvett, s bátorságával kitünteté magát.

PROPPER Mór, debreczeni diákgyerek még tizenhat éves sem volt, mikor a vöröspántlikások közé állott. — Vitéz honvéd lőn, még érdemjelet is kapott.

MAÁR István, állami tisztviselő szintén alig volt 16 éves, midőn a pesti első toborzás alkalmával, nagy könyörgésre, fölveték honvédnek. A műszaki csapatokhoz osztották, ahol pompás tüzér vált belőle.

FÜZESSÉRY György, szolgabíró, 15 éves volt, az öcsese pedig, Menyus csak 14 esztendő, mikor honvédeké avatták őket. Atyjuk, Füzesséry Antal, zempléni megyei földbirtokos maga vitte be fiait Kassára a felavató-bizottság elé.

— Itt vannak, feláldozom őket a hazának, — szölt büszkén a vén kurucz, s ott hagyta fiait.

KOMÁRÖMY Elek bars megyei főjegyző még fiatalabb volt, mikor honvéd lett. Igazán kisdíák, még csak 12 éves, s a váczai piaristáknál másodosztályu gimnazista; de jól megtermett, bátor, értelmes fiú. Több csatában vett részt, s mindig bátran szemébe nézett az ellenségnek.

Az önfeláldozás epekedő vágya oly nagy volt, a hazaszeretet oly egyetemes, hogy szégyenkezett az a gyermekifjú, aki nem válhatott be katonának.

Némelyik aztán addig járt-kelt, rimánkodott, míg végre is fejébe nyomták a honvédcsakót.

BLASKOVICS Lajos, magyar államvasuti ellenőr is ilyen vala. A szabadságharcz kitörése Tatán érte, mint gimnáziumi tanulót. Czingár, vézna gyerek volt, alig 12 esztendő. De azért az ő kicsiny szívét is megremegtette a harci riadó, s erőnek-erejével magyar honvéd szeretett volna lenni. Jelentkezett is, de nem sorozták be. Ekkor Komáromba szökött, ahol hosszas könyörgés után Jungswirth ezredes végreis bevette, s az I. számú honvédtüzér századba osztotta; s a gyermekifjúból igen jó irányzó lett.

Ha a könyörgés sem használt, némelyikök apró furfanghoz is folyamodott, hogy szive-vágya beteljék.

Igy tett BACZONI Pál, a marosvásárhelyi református papnak diák fia, aki még be sem tölté tizenharmadik életévét, s máris honvéd szeretett volna lenni. Jelentkezett is többször, de nem vették fel.

— Nem való ide ilyen tejfölszájú gyöngye gyerek, mint te vagy. Jobb bizony, ha tanulsz, — szól elutasítólag a térparancsnok.

Pali sírva ment haza. Az apja, hogy némileg megvigasztalja, katonazubbonyt csináltatott néki; hadd legyen legalább egy kis öröme. A fiú a zubbony mellé még valahol egy honvédsipkát kerített, s úgy parádézott az utczákon.

Néhány nap múlva egy honvédzászlóalj vonult keresztül a városon.

Pali nagyot gondol és merészet. Hazaszalad, elcseni az apja régi rozsdamarta kovás puskáját és szó nélkül belevegyül az átvonuló zászlóalj utócsapatába.

Seregeinknél ebben a harczos időben tudvalevőleg sok változás történt. Az elesettek, maradozók, sebesültek helyét mindig új, meg új emberek pótolták. Némelyik zászlóalj kétszer is cserélt legénységet. Az új önkéntesek fel sem tűntek tehát.

Így járt Baczoni Pali is. Minden kérdőrevonás nélkül, úgyszólván észrevétlen masirozott tovább a zászlóaljjal, s ott is ragadt egész a zsidói fegyverleté-

Honvéd előős.

telig. Es soha a legkisebb panasz sem merült ellene; versenyt gyalogolt a legizmosabb bakával, meghált akárhol, a kemény prófunt talán jobban izlett neki, mint a puha, foszlós kalács; mikor pedig ütközetre került a sor: ott is helytállott, s ugyancsak keményen puffogtatta rozsdás fegyverét az ellenségre.

Egyáltalán ezek a gyerekhonvédek csodálatos bátran viselkedtek az ellenség előtt. Egész lényök anynyira teli volt rajongással, hogy nem ösmerték a fé-

lelmet. A táborban vidám, jó pajtások voltak, a harcban bátrak és vitézek. Vezéreiket, kik győzelemre vezették őket, bálványozták.

Volt a 3-ik zászlóaljnak egy fiatal közvitéze: BALOGH Jancsinak hívták; Szeged vidékéről való, azelőtt diák, s önként csapott fel honvédnek. Alig volt még tizenhat éves, de jól megtermett, izmos fiú. Haja szőke, szeme kék; s gömbölyű piros orcáján az életkedv vidámsága ragyogott. A tábori élet sanyaruságait tréfálkozva tűrte. Dalos ajka nótára nyílt még a legszörnyűbb rohamok közt is. A repülő ellenséges golyókat, csupa pajkosságból, sokszor úgy fogdosta, mintha alkalmatlan legyenek volnának. Még a halált is kifigurázta.

A szolnoki híres szuronyroham alkalmával az elsők közt volt az ellenséges ágyúütegnél. Könnyedén, mint az evet, fölugrott az egyik ágyúra, s mosolyogva tekintett körül a viharzó csatatéren, mintha kérdezné: «Úgy-e, ez szép dolog volt, láttátok?» Aztán lekapta kakastollas sipkáját, meglóbálta a levegőben, s harsány hangon kiáltotta:

— Éljen a haza! Éljen Damjanich!

De most az egyszer a halál tréfálta meg őt. Golyó érte. A vígkedélyű, lelkes diák megtántorodva zuhant le az ágyúról.

Sebe súlyos volt. A tábori kórházba került, hol csakhamar megszállotta a sebláz. S ott a halálos ágyon, a pusztító láz gyötrelmei közt is mindig csak bálványozott vezérével, Damjanich tábornokkal foglalkozott.

— Csak még egyszer láthatnám a tábornok urat... Csak még egyszer láthatnám... — suttogták egyre tik-kadt ajkai.

A nagybeteg honvédfiú epedő óhajtása valamikép Damjanich füléhez jutott, s meglátogatta őt a kórházban.

Damjanich a beteg fölé hajolt, s nagy husos kezét a homlokára illeszté.

— Nos, fékomadta diákja, hát jobban vagy? — kérdezte tőle az ő tréfálkozó modorában.

A hős fiú bágyatag tekintete fölragyogott, beesett halvány arca kipirult, s mosolyogva felelé:

— Jobban, mert látom a tábornok urat.

— Szép, nagyon szép, — mondta Damjanich. — De hát csak ezért kívánoztál utánam?

— Nemcsak ezért, hanem amiatt is, — tagolá halkán a sebesült — hogy a tábornok úr kezét utoljára megcsókolhassam.

S ezzel homlokáról az ajkához vonta Damjanich jobbját, s oly gyöngéd szeretettel csókolta meg, mintha az édesapjái lett volna.

— Nono, — szabadkozott Damjanich, — papnak való ez, nem katonának.

De azért nem állhatta meg, hogy távozásakor egy búcsúcsókot ne leheljen a haldokló kishonvéd fehér homlokára.

Balogh Jancsi harmadnap meghalt. S megmeregvedett arcán még mindig ott ült a boldog túlvilági mosoly, hogy megcsókolhatta Damjanich tábornok hősi kezét.

— Minden fegyvernemnél sok diák szolgált, de mégis a tüzéséghez özönlöttek a legtöbben és a legszivesebben. S ezek a tanulékony, fürge, élesszemű gyerkőczék csakhamar bámulatos ügyességre tettek szert. Csaknem játszva tanulták meg az ágyúkezelés csin-

ját-bínját. Irányozásuk oly szabályszerű vala, lövésük annyira biztos, hogy maga az ellenség is csodálattal hajolt meg előttük. Sőt sokáig azt hitték, hogy francia és porosz tüzekek működnek ágyúink mellett.

Nagyszeben első ostroma alkalmával csapataink vitézül harczoltak ugyan, de valamitől megrettenve, Nagycsűr felé hátrálni kezdtek.

Eközben Nagyszeben bástyafalán megzendült a «Gotterhalte». Az egyik szász zenekar fujta, gunyosan, kárörvendve.

— Ez már mégis szemtelenség! — kiáltja Bem, s az ágyúüteghez nyargal.

Volt az ütegnél egy 16 éves nagyenyedi diák, ki francziául is tudott. Pompás irányzó, kinek minden lövése talált. Bem tábornok ehhez lovagolt.

— Látja ott a bástyafalon azt a nagyszakállú karmestert? — kérdezé tőle Bem.

— Látom, tábornok úr, — válaszolt a diák-tüzér.

— Hát a dirigáló pálczát a kezében?

— Azt is látom.

— No, hát löjje ki ezt a pálczát a markából.

A tüzer odairányítja az ágyúcsövet és lő. A süketítő ágyúdurranás után egyszerre néma csönd lesz az áruló Szeben bástyafalain. A zene elhallgat, s a nagyszakállú karmester véres fővel esik a kottatartójára.

— Kissé elhibáztam, a dirigáló pálcza helyett a fejét érte a golyóbis, — mentegetőzik röstelkedve a kis tüzer.

— Nem baj, fiam, — válaszol Bem, — így is jól van. Soha sem dirigál az többé Gotterhaltét.

Játszias kedélyüket a gyerekhonvédek sokszor még a csatamezőn is megtartották.

A schwehāti mérközésnél már kiadatott a parancs a visszavonulásra. Az összes ágyúk elnémultak, csak a IV-ik üteg 6. számú ágyúja, melyet öt diák kezelt, szórta még a halált.

De végre ennek is mozdulnia kellett; a lovak nyugtalanul, prüszkölve várták az indítást.

— Siessünk! Mozdonyra, mozdonyra! — kiáltja a tüzmaster, Maár István.

— Hagyj még egyet löni! — rimánkodik néki Veres Jancsi, egy ökölnyi fiú.

— Nem szabad. Sietnünk kell, nyakunkon az ellenség.

— Csak egyetlen egyet, — eseng a fiú, — bizony isten adok egy sóskiflit.

És Maár Pista, aki maga is tizenhat éves legényke volt, megtántorodik erre a fényes ajánlatra, s enged az unszolásnak.

Az ágyú, mintegy búcsúzóul, még egyszer elbödül és röppenő golyója végigszánt az ellenség sűrű tömegén. Mindez egy pillanat műve. Aztán egy-kettő, a lovak közé csördítve, ők is vágatnak tovább.—

Vidám, gyermekes kedélyük daczára azonban soha sem hanyagolták el kötelességeiket. Igazi hősök valának, kitartva ágyúik mellett mindvégig, még a halálban is. Erre is van példa; ilyen ez is:

Czecz tábornoknak volt egy tizennégy esztendős kedves tüzére, *Gaál* Laczinak hívták. Rendkívül eszes, bátor székely gyerek.

A fiú, valahányszor ágyúja («öreg apám»-nak nevezte) talált, valóságos örömujjongásban tört ki.

— Megint jól viselted magadat, öreg apám! — kiáltotta nevetve, s tapsolt, mint a kis gyermek, mikor új játékot kap.

A piskii ütközet viharában veszedelembe került a fiú is, az ágyúja is. Ellenség lepte meg.

— Nem . . . nem engedem az öreg apámat! — kiáltotta könybefuló hangon Gaál Laczi.

És egy szökenéssel az ágyúra borul, s mintha csak szerető szülője forogna veszedelemben, átfogja ölelő karjaival; s ott hal meg «öreg apja» az ágyú védelmében.

Egy orosz tábornoki tiszt, Grigorow Péter, Rüdiger tábornok adjutánsa beszéli emlékirataiban, hogy amikor 1849-ben benyomultak Magyarországra, a Kárpátok alján, Kis-Szebennél a czirkáló kozákok kezébe néhány magyar előőrs került. Csupa *tizenhárom-tizen-négy* éves fiú. Szürke, galléros köpeny volt rajtuk, alatta honvédruha. Rüdiger tábornok a fiúkat, akik az elfogatásnál rendkívül vitézül viselkedtek, elléptette csapatai előtt, a bátorság és vitézség mintaképeül mutatván be őket. Aztán ajándékot osztott szét közöttük, s szabadon bocsátotta valamennyit. Az orosz katonák pedig, — mondja tovább Grigorow, — valóságos körülrajongták a vakmerő magyar fiúkat, ölelgettek, csókolgatták őket, s még szükös ennivalójukat is megosztották velök.

Nem is maradt el az osztrákok bosszúja. A szabadságharcz lezajlása után épp ezekből a diák-honvédekből sorozták be legtöbbet.

Így járt a sok közül *Képesy* Gyula szatmármegyei földbirtokos is, aki még csak 13 éves volt, mikor felcsapott honvédnek. Három sebtől vérezve került a császáriak kezébe, mégis a sorozó-bizottság elé

állították. Az orvos sehogy sem akarta bevenni a vézna, sebesült fiút, de az ezredes gorombán rá-mordult:

— Csak sorozza be! Ha a magyaroknál szolgálhatott, itt is tudnia kell szolgálnia. Az ilyen rebellis kölykek amúgy sem érdemelnek kiméletet. S aztán majd csak kigyógyul és megerősödik.

És ott tartották. Tíz évig kellett ennie a császár száraz kenyerét.

A véreskezű Haynau még kiméletlenebbül bánt velök. Számos ifjút nyilvánosan megvesszőztetett, többeket börtönre ítelt. Elég volt néhány elejtett szó, egy nemzetiszinű kokárda, hogy szégyenpadra jusson, vagy sötét tömlöcbe vetessék a hazáját szerető magyar diák.

Pozsonyban a főreáliskola tanulói közül egész csomó diák került 1853 elején «felségsértés» miatt a haditörvényszék elé.

S miben állott főbenjáró bűnök? Előadás előtt az iskola folyosóján beszélgetve, elítélőleg nyilatkoztak Haynau kegyetlenségeiről. Egyik tanárjuk, állítólag Nigriss Gusztáv, ki ott hallgatózott, jelenté fel őket.

És ez elég volt a «felségsértés» súlyos bűnének a megállapítására. A haditörvényszék legott összeült, s a bevádolt diákok közül *Paveszka* Pált negyven botütésre, *Rutkay* Dezsőt harmincz botütésre, s *Kiss* Istvánt húsz botütésre ítélte.

Két kisebb tanuló: a 16 éves *Horváth* Jancsi négyheti, *Malinkovszky* Viktor pedig, egy 14 éves fiú, hat-heti «vasban töltendő» fegyházra ítéltetett.

S a vadkegyetlenségű ítéletet nyomban végrehajtották. A botozás ott folyt le a nyílt piacon a hely-

őrség kivonulása mellett, nagy nézőközönség jelenlétében.

A sokaság közt ögyelgett egy fiucska: *Gussner* Károly is. Kicsiny legényke, alig tizenkét éves, s még csak az első réalba járt. Amikor a «felségsértő» Paveszkára az elsőbot ütést mérték, s azkinjában fölsikoltott: a kis *Gussner* Károly barna szemeiből kicsordult a könny és hangosan zokogni kezdett. Egy kardcsörtető hadnagy, valami cseh, hozzámegy s durván rámordul:

— Miért bögsz úgy? Hallgatsz el azonnal!

— De mikor úgy sajnálom azt a szegény s ártatlan Paveszka Palit, — rebegette a fiú könnybefojtott hangon.

A hadnagy úr haragosan összehúzta a szemöldökét.

— Micsoda?! Sajnálni mered a rebelliseket? No, megállj!

S a vitéz hadnagy úr felsőbb helyen csakugyan jelentést tett az esetről. És Pozsony város katonai parancsnoka — *Ruckstuhl* volt a hős császári tábornok neve, — tüstént összehívatta a haditörvényszéket.

S a katona urak e rögtönítelő birósága komoly arczzal, a legkisebb szánalom, vagy részvét nélkül ekkép ítélkezett:

«*Gussner Károly pozsonyi születésű, 12 éves realiskolai tanuló, mivel sirásával részvétét fejezte ki a felségsértők iránt, példaadás okából 10, azaz tíz vésző-ütésre íteltetik.*»

S a szegény ártatlan fiúcskát majd agyonvesszőzték. Alsóteste csupa véres czafat volt, s csaknem egy hónapig kellett nyomnia az ágyat, míg kigyógyulhatott.

A nagyszebeni zárdabörtönben pedig egy tizenegy éves fiú, *Hős* Jani közel egy esztendeig sínylett. Egész bűne az volt, hogy Kossuth Lajost éltette.

De most elég a szomorú példákából. Hisz ezeket a szenvedéseket is hőiesen kiállta fiatalságunk; amiként kiállotta a háború viszontagságait, s annyi csatában az ellenség pusztító tüzét.

Oh, hazám virága, magyar ifjuság, milyen dicső is voltál te akkoron! . . .

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

VI.

A VÉRES KARD.

Könnyü a budapestieknek, mióta négy pompás hid íveli át hömpölygő Dunájukat. A teherszállítás megoszlik, a gyalogközlekedés akadálytalan és gyors. Aki a Gellérthegy sziklaormát szeretné megmászni, vagy a Zúgliget árnyas berkeibe óhajt kirándulni: egyet gondol, leszurja a legközelebbi hidnál a négy fillérnyi vámot és néhány percz alatt, mint a szárnyaló madár, túl van a Dunán és kedvére gyönyörködhetik Buda pompás vidékén.

Bezzeg máskép volt hajdan, még nem is olyan régen, csak 1848-ban is. Messzibb volt Pest Budától, mint Makó Jeruzsálemtől. Az egész hosszú Duna-részen, a Csepel-szigettől Ujpestig, egyetlen köhid, vagy vashid sem volt. A Lánchid művészies szerkezetén dolgoztak ugyan már, de még nem volt készen.

Élelmes vállalkozók úgy segítettek a bajon, hogy hajóhidat vertek a Dunán. Biz az rozoga volt és inogó, de hiányt pótoltt. Itt gyülemltt össze a testvér főváros összes forgalma; persze, csak nyáron, mert télen a jégzajlás következtében a hajóhidat szét kellett szedni. Ekkor aztán akinek szive és toroka budai bor után vágyakozott, csak lélekvesztőn mehetett át.

A szabadságharcz első évének őszén — 1848 szept. 28-án — úgy déltájt roppant tömeg özönlött a Duna-partra a hajóhid felé. Látszott a heves mozdulatokon, az arcok elszánt kifejezésén, hogy a nép valamire készül. A szembejövők csodálkozva kérdezték:

— Hová? Mi történt?

Egy marczona, erős kovácmester, vállán hatalmas kalapáccsal, szánakozva tekint a kérdezősködőkre és odavetőleg felel:

— Ejnye no, hát még azt sem tudják! Megjött a bécsi hóhér, megjött Lamberg. Azt megyünk méltón fogadni.

A szomszédja, szintén valamiféle mesterember, mintegy magyarázólag közbeszól:

— Az országgyűlést akarja szétoszlatni. No hiszen, csak azt próbálja meg, tudom, hogy nem megy élve Pestről.

Aztán foltos kabátja ujjával megtörüli a száját, s ahogy csak a torkán kifér, veszettül ordítja:

— Halál Lambergre!

S ökleikkel fenyegetőzve, száz meg száz ember zúgja utána:

— Halál Lambergre! Halál a bécsi czinkosra!

De hát ki volt, mi volt ez a Lamberg? Megmondom. Osztrák császári tábornok, akit a magyar nemzet megfélemezésére küldtek le Bécsből.

A bécsi kamarilla, mint tudjuk, sehogy sem tudott belenyugodni abba, hogy hazánk szabad legyen, s minden áron meg akart fosztani bennünket a márczius 15-iki alkotmányos vívmányoktól. Ellenállásunk megtörésére újabb és újabb fondorlatot eszelt ki.

Mikor látták Bécsben, hogy a felbujtogatott nem-

zetiségektől nem ijedünk meg: legott megadták az intést Jellasichnak a támadásra. S a pártütő horvát bán 1848 szeptember 11-én gyülevész csapataival, minden hadüzenet nélkül, csakugyan átlépte Magyarország határát, s rabló módjára betört hazánkba.

Mikor pedig azt látta az udvari párt, hogy Jellasich fogadására kellőképen készülődünk, addig fondorkodott, míg rávette az öreg királyt, hogy a kétszázezer honvéd kiállítására vonatkozó törvényjavaslatot ne szentesítse. Azt hitték, hogy jóváhagyás nélkül nem merünk ujonczozni, s így az ellenálláshoz nem lesz elegendő katonák.

A szentesítés megtagadására a Batthyány-miniszterium kénytelen volt lemondani, az új kormány kinevezését pedig huzták-halasztották Bécsben. Az országgyűlés tehát, hogy hazánk ezekben a nehéz időkben vezetés nélkül ne maradjon, tagjai sorából hat kiváló férfit választott, akik legfőbb kormánytestület gyanánt, főleg a nemzet védelmét tovább szervezzék. Ez volt a *«honvédelmi bizottmány»*, amely oly rendkívüli tevékenységet fejtett a honvédcsapatok kiállítása és felszerelése körül. A bizottmány elnöke Kossuth volt.

— Magyarországon már rendes kormány sincs! Magyarországon teljes a fölfordulás. Ezen mielőbb segíteni kell! — kiáltották Bécsben álnok szemforgatással.

S ezt az alkalmat fölhasználva, elhatározták, hogy egy megbízható és vaskezű generálist küldenek Magyarországba, összepontosítják kezében a katonai és polgári főhatalmat, aki aztán, ha kell, feloszlatja az országgyűlést és szétüt a rebellis magyarok közt. Így neveztetett ki gróf Lamberg Ferencz császári altábornagy a magyarországi osztrák hadak főparancsnokául.

Lamberg érkezésének a híre a magyar nemzet sem maradhatott hallgatólag. Az országgyűlés, mely már ekkor Pesten ülésezett, Kossuth indítványára kimondotta, hogy Lamberg kinevezését törvénytelennek tekinti, s valamennyi hatóságnak megparancsolta, hogy Lambergnek ne engedelmessédjék, hanem továbbra is az ország alkotmányához és törvényeihez tartsa magát.

Eközben (1848 szeptember 28-án) megjött Lamberg gróf és a budai királyi várpalotába szállt. Talán még le sem rázta magáról az útiport, máris hire futott megérkezésének. Ezzel kapcsolatosan mindenféle rémhír kelt szárnyra, hogy Lamberg ágyukat szögeztet Pest felé; hogy az országgyűlést katonasággal fogja szétkergetni, s hogy Kossuthot és a nemzet többi vezérét elfogatja és börtönbe veti.

Roppant izgalom támadt ezekre a hírekre a fővárosban. A közönség fölfegyverkezvén, haragtól égő arcczal tódult a hajóhid felé a Dunapartra, hogy Lamberg átkelését, erőszakkal is megakadályozza.

Délután, úgy két-három óra közt, egy kopott bérkocsi koczogott át a hajóhidon, Pestre igyekezvén. A kocsiban egészen hátradőlve, polgári ruhában idősebb úr ült: Lamberg. A közönség, amely ragyogó egyenruhájú, öntelt s kevély generálist várt, a polgári öltözetű és szerény viselkedésű emberben nem ismerte fel Lamberg grófot. Azt hitték, hogy valamelyik jobbmódú budai háziúr.

Már csaknem a pesti oldalra ért a bérkocsi, mikor a jegyszedő, aki régebről ismerte a tábornokot, hangoosan elkiáltotta magát:

— Nini! Itt megy Lamberg generális!

A tömeg, mely időközben a hajóhidat egészen ellepte, pillanat alatt a kocsi körül sereglett.

— Lépre került hát a gaz áruló! Ki kell húzni a fiakkerből! — ordították mindenfelől.

Lamberg a másik perczben már a hajóhid szilánkos dobogóján hevert.

— Bocsássatok el, — könyörgött a szerencsétlen ember. — A képviselőházba akarok menni, hogy Kossuth Lajossal beszéljek.

Gúnyos hahota felelt a tábornok esdeklésére.

— Tudjuk már, mit akar. Az országgyűlést szeretné feloszlatni.

Néhány nemzetőr mégis a gróf segélyére sietett. Erős küzdelemmel kiszabadították a tömeg kezei közül és az őrszobába vezették. A feldühödött nép, azon hiszemben, hogy Lamberg kisiklik boszúja elől, a nemzetőrök ellen fordult és ostrom alá vette az őrházat.

A nemzetőrszázadosnak — a derék ember könyvkötő volt a várban — mentő ötlete támadt. Az őrház ajtajában állott és érczes hangon kiáltotta:

— Egy szót, uraim! Lamberg úgy sem szabadulhat. Ettől ne féljünk. Ámde nekünk nincs jogunk őt bántalmazni. Kisérjük a foglyot a nemzetőrség fedezete alatt Pestre, adjuk át az országgyűlésnek, mely aztán ítéljen fölötte.

A békéltető szó meghallgatásra talált. A nép tomboló haragja egy perczre lecsillapodott; zúgolódvá bár, elfogadta a nemzetőr kapitány indítványát és fölhagyott az őrház ostromával.

Lamberget nemzetőrök fogták körül s a menet megindult.

A gróf valóban szánandó állapotba került. Kalapja hiányzott, arcza az ökölcsapásoktól kékes dagana-
tokkal volt telve, ruhája csupa sár.

Már a hajóhid közepén voltak, midőn Kolossy György bölcsészethallgató vezetése alatt, egy újabb fegyveres csoport érkezett. A pesti oldalon ugyanis az a rémhír terjedt el, hogy a várparancsnok, értesülvén Lamberg elfogatásáról, bombáztatni akarja a fővárost. Kolossy ennek a megakadályozására törte-
tett a fegyveres csoporttal Budára.

Lamberg váratlan látása rettenetes dühre gyulasz-
totta az amúgy is túlzgatott Kolossyt. Hirtelen elha-
tározással keresztültört a tömegben, odarohant Lam-
berghez és kardjával szörnyű vágást mért a fejére. A tábornok egy jajkiáltással összerogyott. A tömeg vad szenvedélye most már nem ismert korlátokat. Mintha csak ezen a vérbeborult boldogtalan embe-
ren akarta volna összes sérelmeit megboszulni, rette-
netes dühhel rohant reája, s ruházatát letépve, össze-
vissza verte, rugdosta.

A gróf egy sorezredbeli katonához fordulva, el-
haló hangon esdett irgalomért :

— Az Isten nevére kérlek, védelmezz meg . . .
hiszen te is katona vagy . . .

— Igen, én is a királyt szolgálom, de nem vagyok
hazaáruló, mint az úr, — válaszolt a katona és daczos
arczczal elfordult tőle.

Lamberg néhány percz múlva kiszenvedett; de a
nép haragja ezzel sem volt még kiengesztelve. Né-
hány suhancz lábainál fogva megragadta a holt-
testet és a tömeg diadalordítása közt czipelte végig
az utczákon.

Lamberg halála.

A képviselőház éppen ülésezett, semmit sem tudván a történetekről. Kolossy, a vakmerő ifjú a merénylet színhelyéről egyenesen az ülésterembe rohant, egész

az elnöki emelvényig tört és kardját, melynek pengéjéről még csöpögött a vér, magasra emelve rekedt, tompa hangon kiáltotta:

— A Lamberg vére!

Ezzel sarkon fordult és kirohant a teremből. A képviselőház tagjai szinte megkövülten tekintettek a rajongó ifjú után. Úgy látszott, mintha nem is élő ember, hanem a boszúállás sötét démona jelent volna meg előttök.

Lamberg végzetes halálával a zürzavar tetőpontra hágott. Batthyány Lajos gróf, a szabadságharcz ez a nemes alakja megpróbálta ugyan a király kiengesztelését, de az uralkodó környezete hallani sem akart többé engedékenységről. Jó ürügy és alkalom volt ez Magyarország végleges leigázására.

S mi tagadás, bizony csehül álltunk ebben a szomorú időben. Lángban álott csaknem az egész ország; lázadó nemzetiségeink fokozódó kegyetlenséggel gyilkolták rakásra a védtelen magyarságot, a császári katonaság is ellenünk fordult; Jellasic pedig martalócz hadai élén dölyfös elbizakodással csörtetett előre. Már a Balaton vidékén járt, két-háromnapi járásnyira a fővárostól, s még alig talált komolyabb ellenállásra. Sőt ellenkezőleg; István főherczeg, az ország nádora eléje ment és kérlelni kezdte, hogy térjen vissza. Jellasic azonban, kinek gögjét a nádor megálázkodása még növelte, a király titkos parancsára hivatkozva, visszautasítólag válaszolt. Erre a főherczeg, meggyőződven, hogy Jellasic csakugyan felsőbb utasításra cselekszik, szó nélkül elhagyta Magyarországot.

A pártos bánt azonban hamar utólérte Isten büntető keze. Egyszerre csak, egész váratlanul kisebb

honvédsereg, mintegy tizenhatezer ember, került eléje és Pákozdt mellett, Fehérmegyében úgy elverte, hogy a vitéz férfiú zsebrák hadainak a zömével futvást menekült, s a határszélig meg sem állott. Vert seregének hátramaradó részét pedig Perczel Mór honvédtábornok Ozoránál elfogta. A horvát dicsőségnek vége lön: szétpattant, mint a buborék.

Azt hittük, bécsi ellenségeink, látván, hogy Jellasich reánk uszítása hiábavaló volt, nem fognak többé a magyar nemzetre ármánykodni.

Máskép volt megírva a sors könyvében. Békülésről ott fent az udvarnál tudni sem akartak. Sőt, a kamarilla Jellasich csúfos kudarcza következtében még nagyobb dühre gerjedt és mindenféle fondorlattal, untalan ijesztéssel rávette az elaggott királyt, hogy vonjon vissza mindent, semmisítse meg az alapvető 1848-as törvényeket.

— A márcziusi törvények szentesítése úgy sem ő felsége szabad akarátának a kifolyása. — mondogatták. — A szentesítést csak erőszakkal kicsikarták tőle; azok visszavonása tehát nem is szükséges. A hátlatlan rebellis magyarok különben is a felséges uralkodó trónja és élete ellen törnek.

A félenk és gyöngé király elhitte az álnok beszédet és csakugyan visszavont mindent. Ámde ezzel a kamarilla még nem elégedett meg, hanem tovább menvén, arra is rábirta az uralkodót, kinek szive immár végkép elfordult tőlünk, hogy királyi rendelet bocsájtassék ki, amely szerint az országgyűlést feloszlatja, «Kossuth Lajost és társait felségsértőknek» jelenti ki és Magyarországot katonai uralom alá helyezi. Sajnos, megtörtént ez is.

Egyben legfőbb hadiparancs ment szét, hogy az összes császári katonaság tüstént hadilábra állítsák, Magyarországot támadja meg és könyörtelenül igázza le.

A kamarilla diadala teljes volt; s vérszemet kapva, most már Ausztriában is el akarta fojtani az alkotmány utáni vágyakozást.

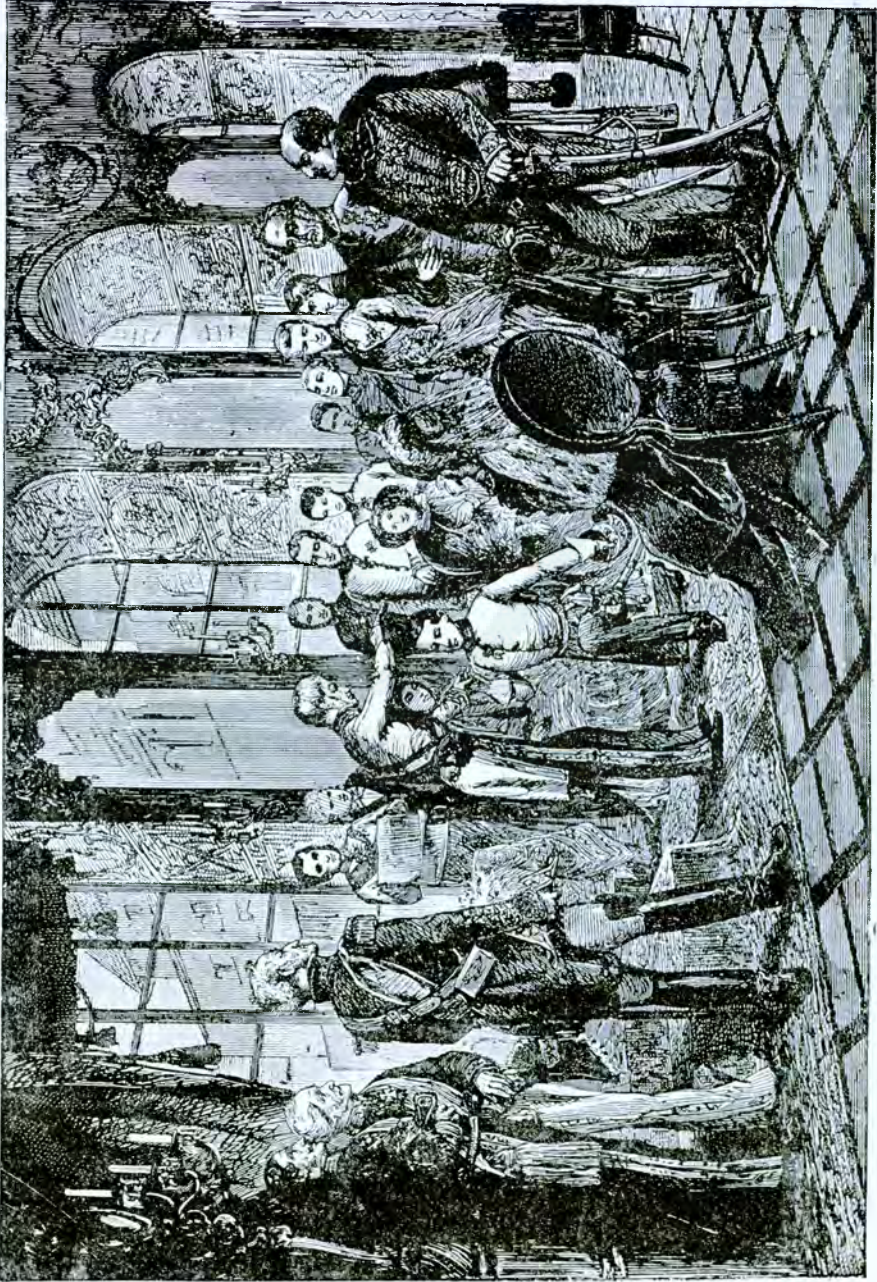
Az önkény e túlkapásait azonban még a türelmes bécsi nép is megsokalta, s 1848 október 6-án véres zendülésben tört ki, lámpaoszlopra akasztotta Latour hadügyminisztert, a kamarilla főszközét.

Erre V. Ferdinánd, udvarával együtt, elmenekült Bécsből és Olmütz várába tette át székhelyét. Megérkezése után az volt első teendője, hogy a császári hadak fővezéreül herczeg Windischgrätz Alfréd tábornagyt nevezte ki, meghagyván neki, hogy «Lamberg és Latour gyilkosain haladéktalanul vegyen boszút».

S Windischgrätz, egy könyörtelen s gögös cseh főúr, igyekezett eleget tenni a parancsnak. Előbb vérbefojtotta a bécsi forradalmat, aztán kétszázezer főnyi hadsereggel Magyarország letiprására indult.

Ezalatt pedig szomorú napokat élt az olmützi vár komor falai közt V. Ferdinánd, ki egészen összeroskadt a zavarok sulya alatt. Kinzó idegrohamai voltak, kísértetes látományok gyötörték. Gyakran megtörtént, hogy rémülten takarta el füleit, miközben úgy reszketett, mint a nyárfalevél. Szinte úgy tetszett, mintha az ágyuk dörgése, a haldoklók végső sóhaja, a földönfutók panaszos zokogása ide is eljutott volna hozzája.

A kinos, gyötrő állapotot, a folytonos ijedelmet

A trónváltás 1848 december 2-án.

nem volt képes immár kibírni. Elhatározta tehát, hogy lemond és roskadozó öreg testéről erősebb vállakra helyezi a fejedelmi biborpalástot. S fiatal unokaöcsese: Ferencz József javára csakugyan lemondott a trónról.

A trónváltás szertartásos ünnepélye 1848 december 2-án Olmützben folyt le.

Ferdinánd bánatosan sóhajtva, reszkető kézzel írta alá a lemondásról szóló okiratot. Az aláírás után Ferencz József főherczeg a lemondó király elé térdelt, hogy megköszönje a trónt. Ferdinánd a térdeplő vállára tette kezét s könnybefuló, csöndes hangon így szólt hozzá:

— Áldjon meg az Isten, kedves József. Szívesen történt . . . Viseld magadat jól.

Az ifjú császár, aki még a tizennyolczadik életévét sem töltötte be, feltűnően szomorú volt; arca halovány, tekintete mélézó. A szertartás befejezésével így sóhajtott fel:

— Boldog ifjuságom oda vagy!

A trónváltás híre nagy izgalmat keltett ország-szerte. De a megdöbbenés még nőtt, mikor a fiatal császár trónfoglaló szózata megjelent.

Szózatában az új uralkodó nem a béke olajágával köszöntött be hozzánk, hanem a harag és megtorlás fenyegetése menydörgött fejedelmi ajkairól. Kijelenté, hogy nincs megbékélés, nincs bocsánat, nincs irgalom; de nem lesz Magyarország sem. S haragos szavainak mintegy igazolásául Magyarország területét a lázadó nemzetiségek közt mindjárt szét is darabolta.

Ezek után teljesen eltűnt a békés kiegyenlítésnek még csak a reménye is. A nemzet és az uralkodó-

ház közt elszakadt az összekötő kapocs, s nyílt ellenségek gyanánt léptek egymás ellen.

Az eddiginél még gyászosabb idő következett ezután. A császári hadsereg hét oldalról támadt reánk egyszerre. Az ország óriási csatamezővé változott. Mindenfelé égő városok, lángbaborult falvak, siralom és pusztulás jelezték a háború iszonyait.

És mi elhagyatva, csaknem egyedül álltunk a körülözönlő tengernyi ellenség közt. Honvédseregünk még gyakorlatlan, csapataink szétszórva a veszélyeztetett pontokon.

Még a hadi szerencse is elhagyott. Moór mellett csatát veszítettünk, mire Windischgrätz 1849 január 5-én kardcsapás nélkül megszállotta Budapestet. Kormányunk, s az országgyűlés, szerencsére, még idejekorán elmenekült és Debreczenbe, az Alföld ez ősmagyar városába tette át székhelyét.

Tomboló öröm lett erre Bécsben és Olmützenben, de lázongó nemzetiségek közt is. Ellenségeink diadalordításától visszhangzott hegy-völgy. Azt hitték, hogy fővárosunk megszállásával elesett maga a nemzet is, s most már csakugyan örökre vége Magyarországnak.

De mi csüggedetlenül biztunk és reméltünk. Biztunk a magyar hazaszeretet csodatevő erejében, reméltünk ügyünk igazságának diadalában.

És a magyarok Istene nem hagyta el hű népét!

VII.

A BRANYISZKÓI DIADAL.

A nagymama még fiatal leány volt, nagyapátok ifjú legény, mikor ezek a csodás dolgok történtek, miket ebben a könyvben elbeszélék. Hosszú ideje, több mint félszázada annak.

S különös, hogy azóta sem volt olyan kemény, zordon telünk. Mintha maga a természet is összeesküdött volna ellenünk, akkora volt a hideg, hogy még a kutak vize is befagyott. Méteres hó borított mindent. Dermesztő szél süvített végig erdön, mezőn s a szegény madárkák csonttá fagyva hullottak le a fák zuzmarás ágairól.

S ebben a rettentő téli időben éjjel-nappal, hónapokon keresztül, tolyvást a szabad ég alatt táborozott a honvéd. Ruhája fogyatékos volt, élmezése szűk; szállása a kopár mező, párnája a fagyos hó. Meg-megállt, hogy a körülözönlő ellenséggel viaskodják, aztán ismét ment tovább hegy-völgyön át, úttalan-útakon. S bámulatos, hogy még a kisujja sem fagyott el egyiküknek sem.

Vajjon mi melengeté honvédjeinket ebben a szörnyű hidegben? Mi adott nekik erőt a tömérdek nélkülözés elviselésére? Nem egyéb, mint

a hazaszeretetet, ez az égi láng, mely szíveikben lobogott.

Talán ez a roppant hideg volt az egyik oka, hogy szent ügyünk védelme a tél folyamán sehogy sem tudott előhaladni. Sok baj ért.

Ujonz-csapataink szétzilálva voltak. Egyrészőket leköté az oláh és szerb lázadás, a másik rész Debreczennek, a kormány új székhelyének a védelmére a Tisza körül táborozott; a harmadik rész pedig, a honvédsereg javarésze, Görgei Artur tábornok vezetése alatt, Selmeczen át, a bányavárosok felé húzódott, hogy menekedjék az ellenség üldözésétől.

Micsoda hősi visszavonulás volt ez! Fölért egy előnyomuló hadjárat. Mindenfelől ellenség tört rájuk, hogy bekerítse és elfogja őket. S bizony nem egyszer közel voltak a pusztuláshoz, de törhetetlen vitézségük és szívós kitartásuk mindig kisegíté őket a veszedelemből.

Egy alkalommal már-már úgy látszott, hogy nincs menekvés. Besztercze táján, Zólyom vármegyében jártak ekkor. Roskadásig fáradva éppen a Tátra mentén táboroztak, mikor híre jött, hogy három-négy oldalról is közeledik az ellenség.

Már most merre? Minden út el van zárva. Elöl-rül, oldalt, hátul egyre szűkülő félköralakban fenyeget az ágyúk torka, előttük pedig égbenyúló csúcsaival, mint egy óriási sziklafal, a Tátra hegység. Már most merre?

A hosszú hegylánczon az úgynevezett *stureczi hágó* az egyetlen hely, ahol a vidék tótajkú népe ösvényt taposott. Ez a hegy is azonban oly magas,

mínta száz templomtornyot helyeznének egymás te-
tejébe.

Zuhogó hegyi patakokon, szédítő mélységek fö-
lött, sziklaszorulatokban kanyarog a hegyi út. Nyá-
ron, aki jól ismeri a tájéket, vadászember, vagy
hegyipásztor még csak keresztül vergődhetik rajta, de
télien valóságos istenkisértés erre járni. Aki idekerül,
legyen kész a halálra. Ha elkerülheti az éhes dú-
vadak támadását, ha el nem pusztul a fagyasztó
hidegben, úgy több mint bizonyos, hogy a hógör-
geteg temeti el.

S Gőrzei tábornok, a menekülő honvédsereg vezére
még sem rettent vissza. Elhatározta, hogy bármi tör-
ténjék is, megbirkózik a mérhetetlen veszélyvel és
nekivág a hegyóriásnak.

Alkonyatkor fogtak csapataink az átkeléshez. Az
idő hirtelen elborult, havazni kezdett; majd rettentő
hóvihar támadt. A fürgeteg keresztülzúgott a hegye-
ken s szilaj haraggal tépte-rázta a fák ágait.

Hármasával, négyesével indult meg a sereg. Elöl
műszaki csapat, hogy egyengesse az utat; aztán a
huszárság, majd az ágyúk, közbe-közbe gyalogság,
végül a társzekerek hosszú sora. Leghátul ismét egy
utász-zászlóalj, hogy a sereg mögött eltorlaszolja az
utat, nehogy az ellenség utánuk nyomuljon.

A gyalogság még csak boldogult valamikép; de
a huszároknak többször kellett leszállni a nyeregből,
hogy a sikamlós ösvényen kantárszáron vezessék pa-
ripáikat. Több makranczos huszárló belezuhant a
hegyszakadékok tátongó mélységébe.

De a legnehezebb feladata volt a tüzérségnek és
az élelemszállító csapatnak, amelyek csak roppant

GÖRGEI ARTHUR.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

erőfeszítéssel haladhattak. Nem egyszer, kivált a meredekebb kanyarulatokon egész, zászlóaljakat kellett kirendelni, hogy a megfeneklett ágyúkat előretolják. Néhol meg oly keskeny volt az út, hogy a szekereket csak szétszedve, darabonkint czipelhették tovább.

Hajnalfelé nagy nehezen végre mégis feljutottak a hegytetőre. A vihar elcsöndesedett, az égboltozat kitisztult. A csillagok kigyultak s bámulva nézték honvédeinket oly közel hozzájuk, a Tátra hófödött ormán. Soha sem láttak még ilyet.

Lefelé már könnyebb volt az út, de nem veszélytelen. Most meg arra kellett ügyelni, hogy a nehéz ágyúk, a nagy társzekerek a meredélyes lejtőn baj nélkül lejussanak. Szerencsésen sikerült ez is.

A Sturecz tövében, sűrű erdő közé bujtatva, mint a madárfészek, három testvérfalu fekszik: Alsó-, Felső- és Közép-Revucza. Ebben a három kis tót faluban pihentek meg csapataink, áldva a Mindenhatót, hogy gyámolító kezével kisegíté őket a nagy veszedelemből.

Másnap virradatkor aztán ismét vonultak tovább; még pedig a Szepességre, hogy majd Sárosmegyének kerülve, lehuzódjanak a Tiszához, egyesülendő többi csapatainkkal.

Néhány napi erős menet után Lőcsére értek, innen aztán Eperjes felé fordultak. Csakhogy az eperjesi útvonalat is megszállva tartotta az ellenség, még pedig a legveszélyesebb ponton: Branyiszkónál.

Branyiszkó egyik alacsonyabb gerincze annak a hegyláncznak, amely a Szepesség és Sárosmegye közt terül el. Ezen a hegygerinczen vezet keresztül az országút Lőcséről Eperjes felé. Az országút czikk-

czakkos, úgy nevezett serpentin-út; felfelé is, lefelé is több kanyarulattal. Itt, a branyiszkói úton helyezkedett el a császári hadsereg egy erős, hatezer főnyi dandára, nyolcz ágyúval.

Halogatásra nem volt idő, a veszély elől kitérni nem lehetett. Görgei meghagyta tehát egyik vitéz alvezérének: gróf Guyon Rikhárd honvédezredesnek, hogy haladéktalanul támadja meg a császáriakat és ha török-szakad, űzze el őket a branyiszkói magaslatokról.

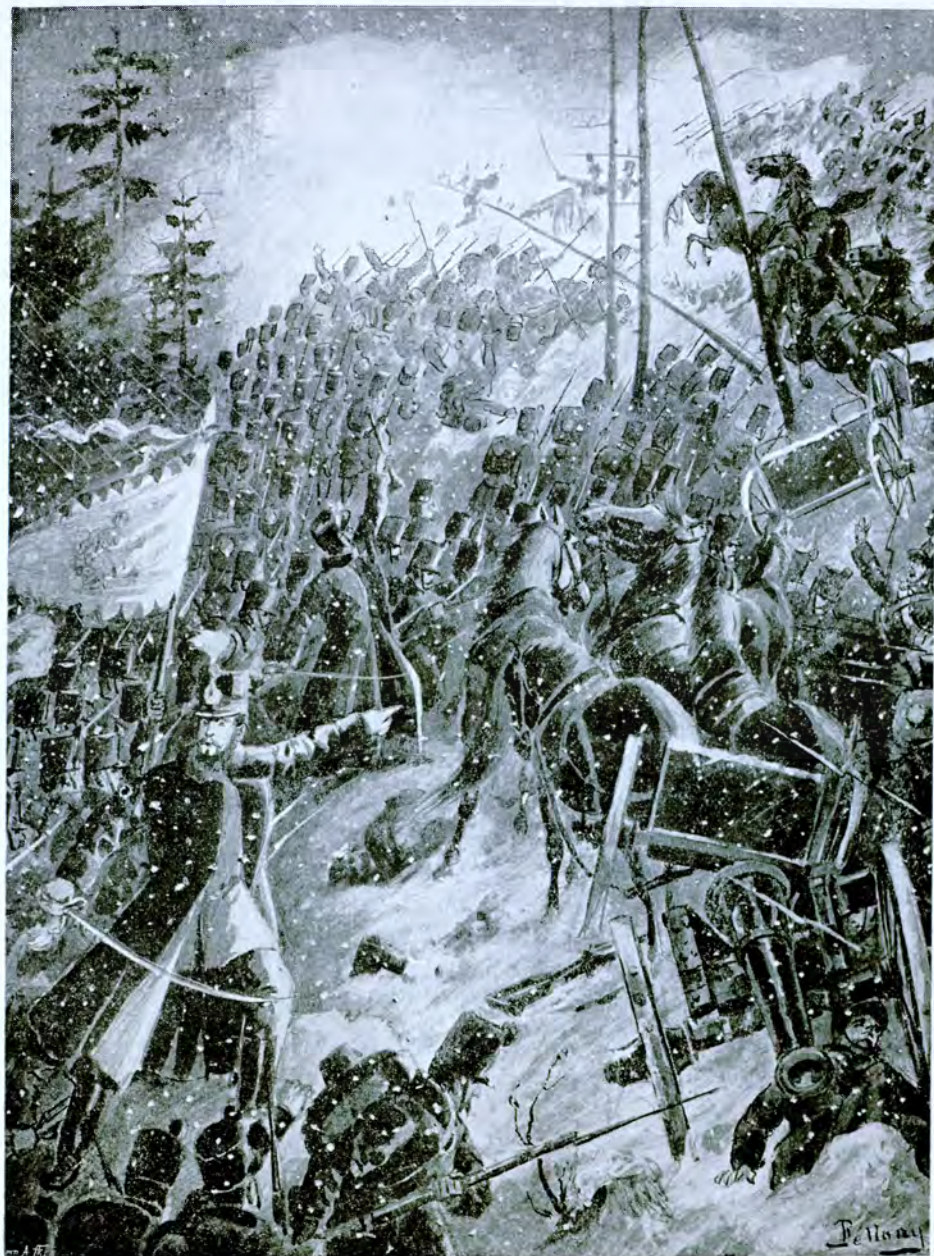
A nehéz feladat megoldására keresve sem találhatott volna Görgei különb embert Guyon Rikhárdnál, aki, ha úgy kellett, képes volt keresztültörni még a tüzes poklokot is.

Guyon angol származású, nyelvünket csak törve beszélte, de élt-halt ügyünkért. Emellett vakmerő volt, mint a párducz. Hidegvérét soha sem veszíté el, csak a harci zaj közepette. Ilyenkor szemei szikráztak, arcza kipirult, s ágaskodó paripáján, kivont karddal, vakon rohant a leggyilkolobb tűz közé.

— Avancer, avancer! (Előre, előre!) — volt ilyenkor kedvelt szavajárása.

Talán ez volt az egyetlen francia vezényszó, ami csatamezőinken elhangzott, de megértette az utolsó honvéd is s Guyon után rettenthetlenül tört előre.

Guyon dandára, mintegy négyezer ember, a gyöngébbek közé tartozott. Gyalogságának egyrésze zólyomi tót fiú, abból a jámbor ruthén-fajból, mely bekalandozza a világot, de mint a gólyamadár a fészkéhez, újra meg újra visszatér égbenyuló hegyei

A branyiszközi csata 1849. február 5.

közé. Fegyver még alig volt kezükben, hat hét előtt ujoncozták őket.

Hát bizony ezekkel a tót honvédekkel nagy vakmerőség volt Branyiszkó ostromához fogni. S Guyon, ki előtt nem volt akadály, mégis hozzáfogott.

Eleintén, mi tagadás, nehezen megy a dolog. Nem is csoda, az út meredek és sikos; fenn a kanyarulatoknál pedig, ágyútűz és szuronyerdő fogadja a támadókat.

Mindjárt az első rohamnál a zólyomi zászlóalj meginog. Szuronysegezve nekiindul ugyan a meredeknek, de a kartácstűz, mely onnan felülről zúdul soraira, megállásra kényszeríti.

Mikor Guyon meglátja ezt, odavágtat és az ő sajátos beszédmodorával reájok rivall:

— Worwärts dupla lenung, rückwärst kartács schissen! (Előre kettős zsold, a hátrálásért kartács!)

De bizony, nem használ sem az ígéret, sem az ijesztés.

Ekkor egy fiatal táborigazgató, Erdőssy Imre rohan elő: jobbjában vasszűzlettel. Arcza csak úgy lánghoz ég, a belső hévtől s szemektől égnek emelve, így kiált a megrettent honvédekhez:

— Utánam, kedves testvéreim, velünk az Isten! Miénk lesz a győzelem, csak előre!

Ezzel magasra emeli a keresztet, s az ellenség leg-sűrűbb tömege közé vegyül. Aztán hátratekint és kérdi:

— Hát hagyjátok a keresztet?

A hit jelvénye csodát művel és hőssé avatja ujoncz katonáinkat.

— Dehogy hagyjuk, tisztelendő úr! Dehogy hagy-

juk! — kiáltják föllelkesülve és halálmegvető elszárással rohannak a kereszt nyomán.

A császári sereg nem bír ellenállni az erős szuronyrohamnak, s egyik útkanyarulat a másik után kerül hatalmunkba. Branyiszkó ormán csakhamar feltűnik a honvédszászló, hirdetője a fényes győzelemnek.

A megvert ellenség, halottjainak és sebesültjeinek a hátrahagyásával, sietve menekült Eperjes felé s még csak egy korcsmát tartott megszállva, lent a siroki völgyben.

Volt Guyonnak egy öreg huszárörmestere: *Szőcs bácsi*, amint az egész tábor nevezte. Kifent bajszu, mord arczu, viharedzett kemény ember, ki messzi földről, Galicziából szökött meg, hogy hazájának szolgálhasson.

Guyon magához inti a vén huszárt és tréfás hangon így szól hozzája:

— Csősz bácsi, szörnyen szomjas vagyok és nincs mit inni. Amott a korcsmában, ahol még a német vendégeskedik, amint hallom, igen jó papramorgó van. Vegyen maga mellé néhány embert s hozzon egy üveggel abból a papramorgóból.

— Értem, ezredes uram, meglesz! — tiszteleg Csősz bácsi. Ezzel megfordul s néhány percz múlva vihar-ként száguld a havas országúton nyolcz huszár a korcsma felé. Persze, legelől Csősz bácsi.

A korcsma ivója még teli volt dragonyosokkal, akik éppen czihelődtek, hogy a hátráló német sereg után vonuljanak. De mihelyt észreveszik közeledő huszárjainkat, sietve lóra kapnak és rémulten menekülnek tovább.

Néhány dragonyos azonban bennrekedt az ivóban. Mindez Csősz bácsit nem zavarja. Lova kantárszárát odadobja az egyik fiatal huszárnak, egymaga gangosan belép az ivóba s odakiált a remegő korcsmárosnak:

— Hé, Mózsi, a rézangyalát! Egy itcze szilvoriomot, de a legjavából ám.

A dragonyosok szájtátva, ijedten néznek a vakmerő emberre, egyikök sem mer a kardjához nyúlni. Csősz bácsi most feléjük fordul s megvetően végignézi rajtuk:

— Ti pedig foglyaím vagytok; — szól hozzájuk — aki rezonirozni mer, halál fia.

S a gyáva dragonyosok moczcanni sem mertek.

Rövid félóra múlva Csősz bácsi ismét ott áll Guyon előtt:

— Jelentem alássan, ezredes úr, teljesítettem a parancsot. Itt a papramorgó. De hoztam mellé tíz darab németet is.

Guyon jóízűen nevetett s megajándékozta a vitéz huszárt.

Csapataink most már egészen felvillanyozva, vidám kedvvel vonultak Eperjesre.

A 33-ik honvédzászlóalj, amelynek főszerepe volt a diadal kivívásában, csakugyan megkapta azt, amit nekik Guyon ígért: a dupla lénungot. De kapott a vitéz zászlóalj többet is; egy gyönyörű szalagot, melyet maga Görgei fűzött a zászló rúdjára. A szalagon, a győzelmi nap emlékeül, arany himzéssel ez a felírás díszlett: *Branyiszkó, február 5. 1849.*

Guyon is megkapta méltó jutalmát: tábornoki rangra emelte a nemzeti kormány.

Hát Csősz bácsi, az öreg huszár? Neki nem kel-

A nagyvándorlás a kárpátoknál.

Néhány dragonyos azonban bennrekedt az ivóban. Mindez Csász bácsit nem zavarja. Lová kantárszárát odadobja az egyik fiatal huszárnak, egymaga gangosan belép az ivóba s odakiált a remegő korcsmárosnak:

— Hé, Mózsi, a rézangyalát! Egy itcze szilvoriu-mot, de a legjavából ám.

A dragonyosok szájtátva, ijedten néznek a vakmerő emberre, egyikök sem mer a kardjához nyúlni. Csász bácsi most feléjük fordul s megvetően végignézi rajtuk:

— Ti pedig foglyaím vagytok; — szól hozzájuk — aki rezonirozni mer, halál fia.

S a gyáva dragonyosok mocczanni sem mertek.

Rovid félóra múlva Csász bácsi ismét ott áll Guyon előtt.

— Jelentem alásan, ezredes úr, teljesítettem a parancsot. Itt a papramongó. De hoztam mellé tíz darab németet is.

Guyon jóízűen nevetett s megajándékozta a vitéz huszárt.

Országos Széchényi Könyvtár

Csapataink most már egészen felvillanyozva, vidám kedvvel vonultak Eperjesre.

A 33-ik honvédszászlóalj, amelynek főszerepe volt a diadal kivívásában, csakugyan megkapta azt, amit nekik Guyon ígért: a dupla lénungot. De kapott a vitéz zászlóalj többet is; egy gyönyörű szalagot, melyet maga Görgei fűzött a zászló rúdjára. A szalagon, a győzelmi nap emlékeül, arany himzéssel ez a felírás diszlett: *Branyiszkó, február 5. 1849.*

Guyon is megkapta méltó jutalmát: tábornoki rangra emelte a nemzeti kormány.

Hát Csász bácsi, az öreg huszár? Neki nem kel-

A HONVÉDSÉG ÁTVONULÁSA A KÁRPÁTOKON.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

lett semmi, még érdemjel sem. Ő boldog volt egyszerű mivoltában s nem cserélt volna a császárral sem, ha alkalma nyílt volna egy-két németet elfogni.

Branyiszkó mindenha emlékezetes marad szabadságharcunk történetében. Annyi szorongattatás után itt volt első jelentősebb győzelmünk; a csapodár hadiszerencse ezen a hegy-völgyes tájon szegődött hozzánk.

Görgei serege ezután levonult a Tiszához s egyesült többi csapatainkkal. S ezzel megkezdődött a tavaszi hadjárat, amely diadalról-diadalra vitte hadi lobogóinkat és becsültté tette az egész világon a honvédnevet.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

VIII.

A SZABADSÁGHARCZ HUSZÁRJAI.

Köztudomású, hogy a magyar huszár a világ legelső katonája. Régi idő óta úgy becsülik a népek, mint a harci bátorság követendő példaképét. És nem ok nélkül. Messzi országokban, idegen harczmezőkön, mindenütt, amerre csak a huszár megfordult: páratlan vitézségével növelte dicsőségét.

Ki ne hallotta volna hírét Hadik generális huszárjainak, akik győzelemittasan robogtak végig Berlin, a porosz főváros utczáin? Vagy azoknak a huszároknak a hírét, akik világverő Nagy Napoleon diadalokhoz szokott gránátosaival keltek véres tusára? Hát az olasz harczmezők huszárjairól, kik úgy vágták a taliánt, mint a répát, hallottatok-e?

Se szeri, se száma annak a sok fényes diadalnak, vakmerő haditettnek, amely a huszárok nevéhez fűződik. Csupa babér, merő dicsőség egész történetök.

De mégis a legszebbek voltak és a legdicsőbbek az 1848—49-iki magyar szabadságharcz huszárjai. Már a hazaérkezésük is legendás történet.

Szabadságharczunk elején a huszárezredek legnagyobbb része távol a hazától: Galicziában s Csehországban táborozott. A magyar kormány váltig sür-

gette, hogy rendeljék őket haza; ámde hasztalanul. A bécsi hadügyminiszter nemhogy meghajolt volna e jogos és törvényszerű kívánság előtt, sőt ellenkezőleg, az egyes huszárezredekét még messzibb küldték Magyarországhatárszélétől. Így a Württemberg-huszárezredet is, mely Galiciában feküdt, beljebb: Marienpolba helyezték.

Csakhogy a kamarilla nem számolt a hazaszere-ttel, ezzel a csodás érzelemmel, mely megdobbantja a szívet a katonamundér alatt is.

Azok az egyszerű huszárfiuk, akiknek bölcsője ott ringott a délibábos Alföldön, egyszerre csak hírét veszik az otthoni eseményeknek. Kezükbé valamikép magyar ujság téved; majd elolvassák a Talpra magyart, Petőfi riadóját, mely úgy hangzik a fülökbe, mintha édes anyjuk esengését hallanák. Arczuk elkomorodik, kezük ökölbe szorul.

— Sehogy sincs az rendén, — mondogatják egymásközt, — hogy minket itt tartanak, mikor odahaza baj van. Ezen segíteni kell mindenáron.

Aztán összesúgnak. Éjjelenként, mikor már az egész Marienpol lepihen: a 2-ik huszárszázad legénysége közt különös mozgás kerekedik. Mintha nehéz, hosszú útra készülnének. A tisztikarból csak Fiáth Pompejus, egy fürge, szemes főhadnagy veszi észre az óvatos készülődést, s noha kitalálja, miről van szó, hallgat és nem árulja el őket. Hisz az ő szíve is csak úgy vérzik, mint azoké a hallgatag fiuké, hogy nem mehet a veszélybenforgó haza védelmére.

Egy májusi éjjel, csöndben egyszerre csak fölnyergel az egész század. A lovak patáit, hogy dübörgésük ne legyen hallható, posztódarabokkal kötözik

be. Százharminczegy Württemberg-huszár áll meg Fiáth Pompejus lakása előtt. A mozgalom vezetője, Harsányi őrmester, bemegy a főhadnaghoz és elmondja vakmerő szándékukat.

— A század nevében — szolt végül — kérve kérem a főhadnagy urat, hogy jöjjön velünk és álljon az élünkre.

— Baj lesz ebből, fiuk, — felel szeliden a főhadnagy. — Térjetez vissza, azt tanácslom, míg nem késő.

— Számot vetettünk mi mindennel, — válaszol elszántan az őrmester. — Ha a főhadnagy nem akar minket hazavezetni, indulunk magunk. De megyünk, ha száz halált halunk is; megyünk, hogy segítségére legyünk megtámadott édes hazánknak.

Fiáth Pompejus le volt győzve. A honszeretet bűvös deleje, mely oly elemi erővel vonzá szülőföldjük felé a derék vitézeket, megérinté az ő szívet is. Pillanatig elméláz s hangja szilárdan megcsendül:

— Legyen. Veletek tartok. A haza mindenekelőtt!

Aztán gyorsan felkötí kardját, elővezetetti nyerges paripáját és a század elére áll. Néhány percz mulva már az éj sötétje födi a tovarobogó szökevény huszárokat.

Szökésüket azonban hamar észreveszik. Még jóformán Marienpol határán sincsenek túl, midőn hire fut merész vállalkozásuknak. Az egész helyörség felriad. Az ezredes, egy cseh báró, kétségbe van esve, hogy az ő vaskeze alatt történhetik ilyesmi. Hátha valamikép elsimítható volna még a dolog, mielőtt Bécsben megtudnák? Megpróbálja. Becsöngetí az ordinánczot.

— Lenkey százados úr is elment?

— Nem. Az itt maradt, — felel az ordináncz.

— Küldje be hozzám.

Kevés vártatva Lenkey János, a szökevény huszárok kapitánya, kopogtat be az ezredesnél, aki így szól hozzája:

— Szégyen, gyalázat, ezredem legderekabb százada megszökött. De a felelősség nemcsak engem terhel, hanem önt is, a század kapitányát. A baj azonban még jóvátéhető. Tüstént üljön lóra, igyekezzék utólélni a szökevényeket, s aztán szép szóval birja a visszatérésre őket. Tiszti szavamra, egyikőjöknek sem lesz bántódása. Csak jöjjenek vissza. Érti?

— Értem, ezredes úr. Rögtön megyek, — szalutált távozva Lenkey, s rögtön nyergeltetett.

Lenkey pompás angol kanczáján szerencsésen utólérté a századot. A huszárok, amint kapitányuk a porfelhőből kibontakozott, éljenzésben törtek ki.

— Éljen, éljen! Itt a kapitányunk is!

Lenkey megilletődve válaszolt:

— Köszönöm, fiaim, a rokonszenvet, de nem azért jöttem, hogy veletek menjek, hanem azért, hogy visszatérésre birjalak benneteket.

A huszárok egyszerre elkomorodtak, mire Lenkey folytatá:

— Ne hozzatok szégyent a fejemre. Hisz legelső sorban engem fog érni a büntetés, hogy így szökve az állomáshelyet elhagytátok. Jöjjetek hát vissza. Az ezredes úr ígéretét birom, hogy senkinek sem lesz bántódása. Jöjjetek vissza!

Harsányi őrmester csákójához emeli kezét, s a kapitány kérlelő szavaira bátor, csengő hangon így felel:

— Az volna a szégyen, ha ezek után visszatérnénk. Nem mernénk szülnék, testvéreink szemébe nézni, hogy akkor, mikor ők vértettek, szenvedtek a hazáért, mi itt a polyákok közt a lábainkat lógáztuk. Bizony jobb lesz, ha a kapitány úr is velünk jön. Nagy szükség van ám mostan odahaza az ilyen emberekre, mint a kapitány úr.

A Württemberg-huszárok szökése Gácsországból.

Az őrmester őszinte, keresetlen szavai mély hatást tettek Lenkeyre. Jobbjával eltakarta arcát, mintha a szavak jelentőségén tünődne.

— Nem, fiaim, nem lehet, — mondta szomorúan. — Visszatart az esküm, köt a tisztí szavam.

— Ha nem lehet, hát majd elvisszük erővel, — pattant fel Bodó János közvitéz és elővette karabélyát. — Dehogy hagyjuk visszatérni a mi jó kapitányunkat.

— Jól van, megyek; de kérlek szépen, kötözzetek meg, — mondta most már elérzékenyülve Lenkey.

Erre Fiáth főhadnagy lovának egy szökkenésével mellette terem és megkötözi — ölelő karjaival.

— Nem úgy! — szabadkozik Lenkey. — Itt a kardom, a határig foglyotok vagyok. Otthon aztán, ha az Isten úgy akarja, vezetlek benneteket akár a pokol kapui ellen is.

S Lenkey csakugyan leoldá kardját és átadta Har-sányi őrmesternek. Bár őt is hazavonzá szive, még sem akarta, hogy valamikor a szökés vádjával illessék. Jött, mint fogoly, kényszer alatt. Csakhogy édes kény-szer volt az.

Es most már, mint a szélvihar, rohanva megindult a század. Három napig jöttek járatlan utakon, ezer veszedelem, tengernyi szenvedés között. Átusztattak az áradó Dniszteren, meghágták a Kárpátok merede-keit, míg végre átlépheték a magyar határt.

— Állj! — kiáltotta Fiáth, amikor a határjelző oszlopot megpillantá.

A század megállott.

— Itthon vagyunk! — szólt örömteljes hangon.

Olyan örömrivalgás tört ki erre, hogy szinte meg-reszkettek a határszéli bérczek. Fiáth vezényszava alig bírta a nagy örömozajt túlkiáltani:

— Vigyázz! Imához!

Egyszerre síri csönd támadt.

Fiáth a kardját tisztelgésre emelve, mintha a meny-bélit akarná köszönteni, áhítatos szívvel mondá:

— Mindenható Isten, magyarok nagy Istene! Alá-zatos szívvel adunk néked hálát, hogy annyi veszély között szerencsésen hazavezéreltél. Esdve kérünk, ne vondd el tőlünk mennyei kegyelmedet, segítő jobbodat a harcok közepette sem. Amen!

A huszárok égreemelt tekintettel mormogták utána a rövid hálafohász igéit.

— Most pedig, aki akarja, megcsókolhatja a magyar haza földjét, — szólt a főhadnagy az ima végeztével.

Nem kellett azt kétszer mondani.

A fáradt huszárok, akik negyvennyolcz órán át folyvást nyeregben ültek, villámgyorsasággal pattantak le lovaikról. És egyik a másik után — az egész század — szent áhitattal, mintha feszület volna, csókolta meg a szikes talajt: részét, határát az oly rég nem látott édes hazai földnek. Nem egynek könny csillant meg szemében. Az öröm könye.

Most már Lenkey vette át a század vezetését.

— Ide a kardom! Ezután már testestől-lelkestől a hazáé vagyok, — szólt Harsányi őrmesterhez.

A huszárszázad egyenesen a csatamezőre ment, a lázadó szerbek ellen. És ott harczoltak, küzdöttek bámulatos vitézséggel. A legénységnek több mint a fele elesett, maga a hős Fiáth Pompejus is. Lenkey csakhamar ezredes lőn, majd tábornok.

A Württemberg-huszárok vakmerő szökése nagy riadalmat okozott Bécsben. Mindenféle szigorú óvintézkedéseket tettek, hogy az eset ne ismétlődjék. De a hazaszeretet erősebb volt a hadiregulánál. Csaknamar hazaszöktek a Koburg-huszárok is. Majd a Nádor-huszárok szive telt meg olthatatlan honvágygyal.

A *Nádor-huszárezred* ez időtájt Csehországban Prága mögött Rohoniczban táborozott. Az ezred valódi gyöngyét képezte a hadsereg lovasságának. Legénysége színmagyar, s csaknem valamennyi Jász-Kúnság

szülöttje. Harcedzett, deli szép férfiak, akiknek rettentetlen bátorságáról legendák keringtek.

Bár nagy volt a vigyázat, hogy az ezred nyugalma és hűsége a különféle hírek által meg ne zavartassék, mégis úgy a tisztikar, mint a legénység korán értesült az otthoni zavaros állapotokról. A szivők megtelt olthatatlan honvágygyal, lelkek halálos keserűséggel, hogy itt kell tétlenül vesztegelniök, mikor odahaza, Magyarországon oly nagy a veszedelem.

S csakhamar megkezdődött e huszárezred bomlása. Elsőnek Balla Endre tizedes hetedmagával szökött meg a táborból. Néhány nap mulva egy egész huszárszázad kelt útra hazafelé. Sréter Lajos százados és Dessewffy Dénes hadnagy voltak a vezetői.

Sréter kapitány, mielőtt elindultak volna, rövid, katonás beszédet intézett a legénységhez:

— Nem hivlak benneteket, — úgymond, — mert tudom, hogy engem föbelőnek, titeket pedig megtizedelnek, ha merész vállalkozásunk nem sikerül. Én mégsem maradhatok; mennem kell, hí a haza!

— Mi is megyünk, mi is menni akarunk! — kiáltották egy szívvel-lélekkel a huszárok.

Sréter szíve megdobbant az örömtől. De ismételten próbára akarta őket tenni.

— Azt hiszitek talán, hogy feladatunk valami könnyű lesz? — kérdezte őket. — Nagyon csalódtok, — folytató. — El kell készülvén lennünk minden rosszra. Mi csak megkiséreljük a hazamenetelt, nagy kérdés azonban, sikerül-e? Lehet, hogy egyikünk sem fogja látni a haza határát. Utunkat állják, üldözni fognak. Ezenkívül nemcsak a roppant fáradsággal kell megküzdenünk, hanem az éhséggel is.

— Egyik sem fog ki rajtunk! — volt a legénység rövid válasza.

— Esküdjetek meg hát, hogy a fegyelmet fentartjátok, a veszélyben egymást támogatjátok és főlebbvalóitok parancsainak engedelmeskedni fogtok.

— Esküszünk, esküszünk! — zúgták rá a huszárok.

— Jól van, mehetünk, — szólt megnyugodva Sréter.

S a század az éj leple alatt robogva megindult. A hazaszeretet csillaga vezeté őket.

Nem sokára egy másik huszárszázad kerekedett fel, hogy otthoni véreinek segélyére legyen. Ezt a századot Virágh Gedeon főhadnagy és Hollán Hugó hadnagy vezették.

Az indulás napján az őrnagy, egy német ember, a tisztikar részére épp ebédet adott, amelyre Virágh is hivatalos volt.

Ebéd után a tisztek a ház előtti sétatérre mentek beszélgetni, szivarozni, midőn egyszerre egy Görbe István nevezetű tizedes lóháton, hadifelszereléssel, sebes vágatva megjelenik és Virágh elé léptetve, így szól:

— Jelentem alásan főhadnagy úr, az éles töltések ki vannak osztva, a század készen áll az indulásra.

A tiszturak meglepetve néznek egymásra. Az őrnagy az első pillanatban nem tudja mitévő legyen. De csakhamar visszatér lélekjelenléte, s haragtól reszketve rivall az örre, ki a közelben föl s alá járkál:

— Te bamba! Nem látod, hogy Virágh főhadnagy úr szökni akar? Tedd kötelességed és lőjj!

— Van eszembe, — felel a huszár elmosolyodva. — Hiszen én is velök megyek.

Ezzel lóra pattan és elvágta Virágh után.

A két huszárszázad mérhetlen veszélyekkel küzdve tört magának utat hazafelé. Keresztül usztak az örvényes Moldva folyón, Königsegnél gyalogság állta útjokat, Lusnicznél egy dragonyosezred körülkeríté őket. Többhelyt valóságos csatákat kellett vivniök. De páratlan vitézségük, szívós kitartásuk legyőzött minden akadályt. Nyolcz napi szakadatlan menekülés, többszöri kemény harc, tömérdek szenvedés után végre mégis csak beteljesedett szívök vágya: Szakolczánál sikerült elérniök a magyar határt.

Az ismétlődő szökések hírére a bécsi hadügy-miniszterium tombolt dühében. Rendeletére, az ezred maradványát csaknem ostrom alá helyezték. A régi tisztok helyébe ujakat tettek, a vasfegyelmet a legnagyobb fokig szigorították. Minden tíz legényre külön vasasnémet ügyelt fel, két huszárnak együtt nem volt szabad magyarul beszélni.

Ámde, lehet-e megtiltani, hogy a madár ne epekedjék a fészke után? Lehet-e megakadályozni, hogy a magyar szív ne dobogjon a hazáért? És ha sárkányok őrzik őket, ha ezer halál vár reájok, még se maradtak volna nyugton. Újra, meg újra, folyton-folyvást próbálták a hazatérést.

Mikor már a lovaikat is elvették tőlük, negyvenkét huszár álruhában, leberetvált bajuszszal, gyalog indult útnak. Közel százötven mérföldet gyalogoltak a derék fiuk, hogy karjukat és életüket a hazának följánlhassák.

Kilenczizben tört magának utat a dicső Nádor-ezred, hogy szabadságharczunkban résztvehessen.

Ilyen csodákat művelt az édes, istenítő hazaszeretet.

Ezek a hazatért huszárok képezték szabadságharcunk vitéz lovasságának a keretét, amelyet aztán persze kiegészítettek, sőt időközben több új ezreddel szaporítottak. Így, a többi közt, Erdélyben Kossuth-huszárok néven alakult egy huszárezred, gróf Károlyi István pedig, a kiváló főúr, a saját költségén állított fel új huszárezredet.

Mindig elszánt, mindig vitéz volt a magyar huszár, de a szabadságharc idején az a felemelő tudat, hogy nemzetiszín zászlók alatt, magyar vezényszóra hazájáret csatázhat, megkétszerezte kitartását és erejét.

Csak láttátok volna őket, minő délczegen, mily jókedddel indultak a csatába. Játék volt ez nekik, könnyű és vidám, olyan, mint mikor ti lapdázatok.

De ha aztán robogó paripáikon bevágtak az ellenség közé, szörnyű aratása volt a halálnak. Rettegés járt előttük, diadal a nyomukban.

Az ellenségnek fittyet hánytak, mintha katona sem lett volna. A tót felkelőket, a lázadó oláhok tömegeit akárhányszor csak úgy könnyedén kardlappal verték szét, s kaczagva mondták :

— Nem érdemes reá a hitvány pára, hogy kardunkat a vérével beszennyezzük.

De a császáriakat sem becsülték sokkal többre, pedig ezeknek jól fegyelmezett, erős hadseregök volt.

— Pajtás, — szólította meg a táborozó honvéd-huszár a társát — én nem tudom, mi lehet az oka, de alig suhintok a német fejéhez, mindjárt szétmállik.

— Bizony, igazad van, — felel a másik. — Szörnyű komisz az istenadta németjének a feje; olyan, mintha csak a magazinból kapták volna.

Az isaszeghi csatában történt, hogy az ellenség

sorai közül egy dragonyoshadnagy nekiugrat egy Württemberg-huszárnak és elbizakodottan kiáltja feleje:

— Add meg magadat, huszár, mert különben halálfia vagy!

A huszárt elfutja a méreg, hogy akad ember a világon, aki őt még megadásra meri felszólítani.

— Ejnye, — felel vissza, — aki czérnarágó irgalmassága van annak a barázdabillegető dicsőségednek, mindjárt megmutatom én neked!

Ezzel hüvelyébe ereszti a kardját, aztán a dragonyostiszt urat galléron fogja és egy rándítással lekapva lováról, odaülteti maga elé a nyeregbe.

— Te mersz fenyegetni engem, te? Oh, kákabélű németje, — nevet a huszár.

Aztán, a dragonyos lovát vezetéken fogva, elvágat a fogolylyal. Az ország kormányzója, Kossuth Lajos, ezen időtájt épp seregeinknél a táborban tartózkodott. Valamikép fülébe jutott a huszárcsiny és annyira megtetszett neki, hogy az ütközet után maga elé rendelte a huszárt és megajándékozta.

— Derék ficzkó vagy, — szólt hozzá Kossuth nyájasan. — Bátorságodat megjutalmazni akarom. Nesze, itt van száztíz forint. Száz forint a ló ára, amit hoztál, tíz forint pedig jutalmul a fogolyért.

A huszár álmélkodva vette át a pénzt, s megvakarva tarkóját, így válaszolt:

— Köszönöm alásan. Ámbátor amondó vagyok, hogy a ló megér ugyan száz forintot, de a német, isten ugye, nem éri meg a tizet.

Kossuth jóízűleg nevetett és kegyesen elbocsátotta a bátor huszárt.

Egy más alkalommal, Tura mellett, öt Nádor-huszár ötven vasasnémettel akart összetűzni. Már éppen lóra pattantak, mikor közéjük toppan a hadnagyuk.

— Az apátok irgalmát! — rivallt reájok. — Fordultok tüstént vissza. Öt ember ötven ellen. Hát elment a sütnivalótok?

— Na bizony, nagy dolog is volna! — jegyezte meg az egyik huszár. — Egy magyar mindig fölér tíz némmel. Aztán meg nincs is kiadva parancsban, hogy az ütközet előtt, meg kell számlálni az ellenséget.

Megesett azonban, hogy mégis megszámlálta a huszár az ellenség erejét, de a magukét is.

Valahol Nagy-Sarlónál előörsön volt a vén huszár, meg egy fiatal honvéd. Amint ott álldogálnak, egyszerre csak az ellenség kémjáratából hat vasasném jön szemközt reájok.

— Na, öcsém, — szólt jókedvűen az öreg huszár, — ezeket most mindjárt megtámadjuk, aztán kit levágunk, kit meg világgá kergetünk.

— Jaj, Andris bácsi, sokkal többen vannak ám azok mint mi, — szabadkozott a fiatal honvéd.

Az öreg huszár csodálkozva tekintett reá.

— Többen vannak? Már hogy volnának többen. Reményem, jártál iskolába és tudsz számolni. No, hát vedd elő a tíz körmődet és számítsd. Én vagyok: *egy*, a lovam: *kettő*, a két pisztolyom: *három* és *négy*, a karabélyom: *öt*, a kardom: *hat*. A *hetedik* te vagy. Hát nem vagyunk-e többen, mint azok?

S úgy tett, miként beszéle. Megtámadta a hat vasasnémeket, s kit levágott, kit elfogott, kit meg világgá kergetett.

Ilyen jó mathematicus volt a huszár, ha az ellenséggel állott szemközt.

A legénység harczikedvét természetesen nagyban növelte a tisztikar is, mely szigorú volt, de ember-séges. Szabadságharczunk huszártisztje bajtársainak tekinté katonáit, kikkel nemesak a dicsőségben osztott, hanem a fáradalmakban is. A harczmezőn mindig elől járt, a veszedelem elől soha sem tért ki.

A pestmegyei Tápió-Bicske 1849-ik év tavaszán véres csata színhelye volt. A főváros felé nyomuló honvédsereg mérközött össze a császári hadakkal.

Mindjárt az ütközet elején Görgei, fővezér ágyúink védelmére két század huszárt rendelt ki. A huszár-csapat, amelynek Sebő Alajos alezredes volt a parancsnoka, az ágyúktól oldalvást, egy kis ákáczerdő szélén helyezkedik el, s harczkészen áll az ágyúk védelmére. Legelől maga Sebő, egy harminczéves, nyulánk termetű barna férfi. Csákója féloldalt kaczkíásan szemére van huzva, s nyugodt egykedvűséggel szemléli a harcz förgetegének tombolását.

A honvédség ágyúi, mint rendesen, most is pompásan működnek; majd mindegyik lövésök talál és szörnyű pusztítást teszen az ellenség sorai közt.

A császári hadak vezére erre parancsot ad egyik legvitézebb lovastisztjének, báró Riedesel őrnagynak, hogy három század vasasnémettel üssön ágyúinkra és mindenáron foglalja el azokat.

Riedesel őrnagy, egy óriás termetű, szélesvállú erős ember, csapattja élén bátor elszánással robog elő. Nagy, nehéz lovának a vágatása alatt, szinte dübörög a föld.

A mi huszárjaink kissé följobb huzódnak, hogy sikeresen visszaverhessék a támadást.

A két lovascsapat immár alig van harmincz-negyven lépésnyire egymástól, amikor Riedesel hirtelen megáll. Kardjával hivógaatólag int Sebő felé, majd átkiált:

— Jöjj ki velem egy szál kardra, ha van bátor-ságod!

Sebő alezredes pillanatig haboz. Jól ismeri ő Riedeselt még a régibb időköl; azt is nagyon jól tudja, hogy ez a roppant erejű német a császári hadsereg leghiresebb kardfogatója, rettegett párbajhős, ki már több embert megölt.

De habozását legyőzi magyar büszkesége. Nem akar hűsárjai előtt gyávának feltűnni. Visszakiált tehát:

— Rendelkezésedre állok!

És elszántan a harcsor elé ugrat.

A német óriás már várja: büszkén, fagyasztó kegyetlenséggel. Jobbjában nagy, széles kardja, akár egy pallos.

Egy-két futó percz és összecsapnak. Karjának teljes erejével, szívének egész haragjával sujt mindakettő. De sértetlenül maradnak.

Sebő eközben észreveszi, hogy az ő lova fürgébb és erősebb szügyű, mint a Riedesel báróé. Lovában bizva előlről intéz tehát új támadást. A két nemes állat fölágaskodik, s kitáguló orrlyukakkal, horkolva tör egymásnak, mintha ők is ellenségek volnának.

Ebben a pillanatban ismét összecsendül a két kard. Mintha két villám találkoznék: szikrát vet az összeérő aczél. Így tart a rettentő küzdelem vagy tíz perczig. Sebő karja már zsibbadozni kezd, de ím, segélyére siet hű paripája. Olyat harap a cseh ló nyakán, hogy az fájdalmasan fölnyerít és visszahököl.

A két bajvivó azonban csakhamar ismét össze-
csap; most még keményebben, most még szilajabbul,
lankadó erejük végső megfeszítésével. Tudják, érzik,

Párbaj a csatamezőn.

hogy egyiköknek a küzdőtéren kell maradni. A ken-
gyelben fölemelkedvén, rettentő erővel sújt le mind-
akettő. S ezúttal mindakét kardpenge eleven húsba

talál. A huszártiszt jobb karjából kibugygyan a vér, a német óriás pedig holtan fordul ki a nyeregből.

Kemény vágást kapott a jobb karján Sebő, de még keményebb, amit ő ellenfelének a fejére mért. Olyan volt az, mint a menykőcsapás. Keresztülvágta a rezes csákót, behatolt a koponyába, egészen a nyakszirtilig.

A huszárok ajkairól felzúgott a riadó «éljen», az ellenséges csapat pedig sarkantyúba kapta a lovát és rémülten elvágatott.

A párviadalnak csakhamar hirteljes híre terjedt, s nagyban hozzájárult a tápió-bicskei fényes győzelem kivívásához.

Ilyenek voltak a szabadságharcz magyar huszárai. Tiszt és közlegény egyaránt bátor s vitéz, a hősiesség és lovagiasság követendő példaképei.

Ezekről a huszárokról dalolta Sárosy Gyula jeles költőnk, az «Arany Trombita» szerzője:

... Az idegen népek bámulva hirdetik,
Hogy a magyar huszár lóháton születik.
Ki ha le nem pattan saját jó kedvéből, —
Menykő legyen, ami kicsapja nyergéből.
Ha vágat: a villám pironkodva kéri,
Hogy lassabban menjen, mert utól nem éri;
S a szél, midőn lovát jól megsarkantyúzza,
Sirva jár utána, — azt hinnéd, hogy nyúzza.

— — — — —
A huszárnak azért villámlik a kardja,
Mert égő szívéhez nagyon közel tartja;
Innen a huszárnak minden kardcsapása
A tüzes menykőnek egy mestervágása.

— — — — —
Történt, hogy a huszár talált egy gyermeket,
Ki az ellenségből a harctéren rekedt;
S míg a gyermek apját halálra koncizolta,

Magát a gyermeket megszánta, csókolta.
 S egy-két öreg cseppet hullatván szeméből:
 Kivitte a halál örvényéből.
 Mert a huszár szive olyan, mint a kardja:
 Addig hajlik, amíg ő maga akarja.
 De meghajoltában bár kínok gyötörök, —
 Valamint a jó kard, — soha el nem török.
 Csak a vitézségnek van nála kelete,
 De kegyetlenkedni, már nem természete.

— — — — —
 Az ellen ágyuja haraggal mormogja:
 Hogy az öreg huszárt a golyó sem fogja, —
 Sőt ha elesnék is, nem hal meg egészen,
 Mert az örökélet áll számára készen,
 Ki vérrel derített hajnalt hazájára,
 Feljegyzí a nemzet *arany táblájára*,
 S ki a szabadságért harczol mind halálíg,
 Holta után tüstént egy csillaggá válik.

Midőn vége felé közeledett a szabadságharcz, egy
 dúsgazdag főrangú hölgy, gróf Károlyi Györgyné,
 odament a legközelebbi huszárhoz s megcsókolta az
 érdes kezét:

— Legyen ez a köszönetem, — szolt hozzá, —
 hogy a hazáért olyan vitézül harczoltál.

IX.

A SZÉKELY ÁGYÚÖNTŐ.

Bizonyára egy sincs köztetek olyan, ifjú olvasóim, ki a székelyeket legalább hiréből ne ismerné. Ősrégi szittya-magyar népfaj ez, a világverő Attila húnjainak vitéz maradéka, mely ott lakik immár több mint ezer esztendő óta Erdély határszélén, a Hargittahegység lankás völgyeiben. Az idők zivataros folyamán sok viszontagságon ment keresztül a székely nép, de rendületlen hive maradt mindig a hazának és a szabadságnak.

Most is megdobbant a szive, mikor látta, hogy köröskörül mindenütt lángtengerbe áll az ország, s német, oláh, rác, tót irtja-öldökli a magyart.

— Nem nézhetjük összetett kézzel ezt a szörnyű pusztítást, — mondogatták. Hisz maholnap bennünket is megtámad a német, feldúlja békés otthonunkat. Itten ólálkodik máris, a határainkon.

S Hárömszék egyik városában, Sepsi-Szent-Györgyön gyűlésre sereglenek, hogy megbeszéljék a teendőket. Sokan jöttek össze: a székelység tapasztalt vénei, bátor vezetői, aztán maga a nép nagy tömegben. Eljött a magyar kormány egy nagytekintélyű megbízottja is: Berde Mózes, ki a gyűlésen elnökölt.

ГÁБОР АРОН.

IX.

A SZÉKELY ÁGYÚÖNTŐ.

Bizonyára egy sinés köztetek olyan, ifjú olvasóim, ki a székeleyeket legalább hiréből ne ismerné. Ősrégi szittya-magyar népfaj ez, a világverő Attila húnjainak vitéz maradéka, mely ott lakik immár több mint ezer esztendő óta Erdély határszélén, a Hargitta-hegység lonkás völgyeiben. Az idők zivataros folyamán sok viszontagságon ment keresztül a székely nép, de rendületlen hűve maradt mindig a hazának és a szabadságnak.

Most is megdöbben a székely szívén, mikor látta, hogy köröskörül mindenütt lángtengerbe áll az ország, s német, oláh, ráca, tót itta-öldöklí a magyart.

— Nem nézhetjük összetett kézzel ezt a szörnyű pusztitást, — mondogattak. Hisz maholnap bennünket is megtámad a német, feldúlja békés otthonunkat. Itten olálkodik máris, a határainkon.

S Hárómszék egyik városában, Sepsí-Szent-Györgyön gyűlésre sereglének, hogy megbeszéljék a teendőket. Sokan jöttek össze: a székelység tapasztalt vénjai, bátor vezetői, aztán maga a nép nagy tömegben. Eljött a magyar kormány egy nagytekintélyű megbízottja is: Berde Mózes, ki a gyűlésen elnökölt.

GÁBOR ÁRON.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A hangulat igen harczias volt, az emberek szemében az elszántság tüze lobogott. Mikor az elnök, a gyűlés vezetője kifejté összejövételök czélját, Nagy Ferencz gidófalvi református pap, egy őszhajú, de bátorszívű kedves öreg úr, harsányan közbekiáltott:

— Ha kell mind meghalunk, de a németnek meg nem adjuk magunkat!

— Úgy van! Helyesen beszél! — zúgta kitörő lelkesedéssel a tömeg. — Inkább ezer halál, mint egy percznyi szolgaság.

Most már csak a védekezés módja volt megbeszélendő. Többen szóltak a kérdéshez; egyik ezt, másik amazt ajánlotta.

— Mind szép az, amit itt hallottunk, — jegyzi meg az elnöklő Berde Mózes. — Lelkem örül, amikor tapasztalom atyámfiai lélekemelő felbuzdulását. De egyet kifelejtettünk a számításból. *Nincsen ágyúnk!*

Mintha hideg vízzel öntötték volna le az egybegyülteket. Harczivágyuk egyszerre megcsappant.

— Nagy baj, igen nagy baj, — szólt egy öreg székely. Ágyú nélkül nem háborúskodhatunk.

— Bizony nem! — hagyták helyben a többiek.

Fölpattant erre egy nagyenyedi diák. Vidám arcú fiú, fején honvédsipka, oldalán menykő nagy kard.

— Csodálatos, — úgymond — hogy vannak még emberek, akik félnek az ágyútól. Hát mi az ágyú? Én láttam már nem egyet, hát megmondom. Az ágyú semmi egyéb, mint egy hosszabb és vastagabb puska, amelyből nagy golyókat lönek ugyan, de amiket vajmi könnyü elkerülni. Pedig úgy-e, senki sem fél közülünk a puskától?

— Dehogy félünk! — kiáltották nevetve.

— No lám, — folytatta a diák, — hát hogyha a kis puskától nem félünk, ugyan miként lehet félni attól a nagy otromba puskától, amelyikkel még jól czélozni sem lehet?

Kaczagott mindenki. De ez a jókedv csak olyan volt, mint amikor a borus égbolton egy pillanatra kivillan a napsugár. Az arcok mosolygását csakhamar ismét felváltotta a tépelődő gond.

— Sem helye, sem ideje nincs most itt a tréfás beszédeknek, — jegyezte meg az elnök. — Nehéz időket élünk, maholnap rajtunk üt az oláh, vagy a német, s mi itt állunk védtelenül. Puskánk csak volna, de fájdalom, egyetlen ágyunk sincs. Enélkül pedig csakugyan nem lehet harczbaszállani, mert az első összecsapás alkalmával tönkrever, rakásra lövöldöz bennünket az ellenség.

Erre valahonnan a hátulsó sorból előlép egy középkorú férfi. Egyszerű bőrködmén van rajta. Arcza beretvált, csak pödört bajuszt visel; fényes barna szemeiből az okosság sugárzik.

— Ha csak az a baj, hogy nincsen ágyunk, — szólott nyugodt hangon, — ezen könnyen segíthetünk. Ha pártolnak, majd öntök én ágyút, amennyi kell.

— Ki légyen kigyelmed? — kérdezte meglepetve az elnök.

— Gábor Áron a nevem, — mutatkozott be a férfi. — Bereczkről származom, odavaló birtokos vagyok.

Csönd lett. Minden szem a bemutatkozó felé tekintett, s csodálkozva nézték ezt a rendkívüli embert, aki még az ágyúcsinálás titkaihoz is ért.

A csöndet az elnök szava törte meg.

— Köszönjük ajánlatát, s ha csakugyan ért az

ágyúöntéshez, ám tessék próbálja meg. Utazzék a hermányi vasgyárba, s legott fogjon a munkához. A költségekről majd gondoskodunk. Az ágyúkat aztán bemutatjuk a népnek.

— Még ma indulok, — felelte Gábor Áron, s a nép éljenzése közt távozott.

A gyűlés végetért. A székelyek vidáman, bizó hittel tértek haza, hogy hozzáfogjanak a fegyverkezéshez. Ha lesz ágyújók: — jöhet az ellenség, nem ijednek meg tőle. Gábor Áron úgy eltűnt, mintha a föld nyelte volna el. Egy ideig még a hírét sem lehetett hallani.

Csak két hét múlva került ismét elő, s látható jókedvvel járkált Sepsi-Szent-György utczáin. De volt is oka az öröme. Az ágyúöntés sikerült, s öt darab ágyúcsövet hozott magával rejtekéből: a hermányi vasgyárból Sepsi-Szent-Györgyre, hogy bemutassa a népnek, s a hadvezetőségnek. Az ágyúk ott feküdtek a város piacán. Hadd lássa mindenki. S a közönség valósággal csodájára tódult ennek az öt darab vas-hengernek. Megtapogatta, megnézegette kívül-belül. Eljött a hadparancsnokság is, Dobay ezredes vezetése alatt, hogy szakszerűen és hivatalosan megvizsgálja az új ágyúkat. Ámde a katona uraknak nem igen tetszettek.

— Eh mit, — intett megvetőleg Dobay ezredes, — ezek nem is ágyúk, ezek csak aféle puffogatásra való vascsövek.

Mintha arczul ütötték volna, úgy elröstelkedett erre az ócsárlásra szegény Gábor Áron. De a másik perczben már visszatért erélye. Odament az ezredeshez, s bátran a szemébe tekintvén, így szólt:

— Én vagyok az a szerencsétlen, akinek művét elkárhoztatják, még mielőtt kipróbálták volna. Jól van, ha az ágyúm elhasad, lövessen föbe az óbester úr. S ha a kitett célt el nem találom, a második lövésre ágyúm elé állok, s a golyóbist löjjék rajtam keresztül.

A bátor föllépés megtette hatását. Az ezredes megfogta Gábor Áron kezét, s barátságosan ekképen felelt:

— Ne haragudjék, hogy ágyúiról olyan kemény bírálatot mondtam. De kötelességem jól megvizsgálni a dolgot. Szerelje fel az ágyúkat, aztán kipróbáljuk. Ha esetleg valami hiba lesz bennök, azon majd javíthatunk.

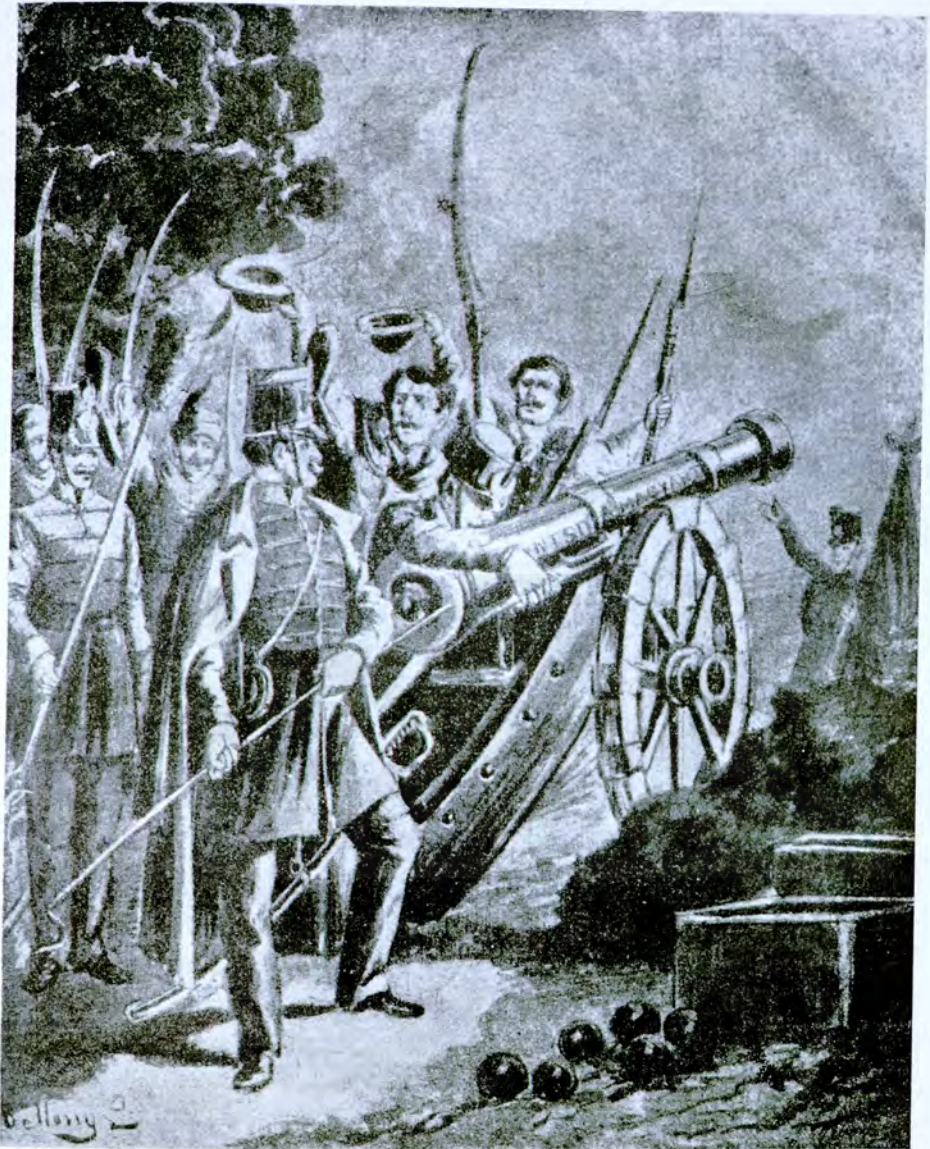
Az ágyúk kipróbálására azonban hamarébb nyílt alkalom, mint sem gondolták. Az ellenség betört a Székelyföldre, s pusztítva, rabolva közeledett Háromszék felé.

Nosza, nem kell a székely népnek sok biztatás, mikor tüzhelye védelméről van szó! Gyorsan fölfegyverkezik és tömegesen vonul Hidvég felé, hogy az osztrákok betörését megakadályozza.

A székelysereg kész megbirkózni akár magával az ördöggel is, de mégis aggodalom nyugtalanítja, mikor eszébe jut, hogy nincsen ágyúja.

— Hej, csak ágyúnk volna, majd adnánk mi a németnek! — mondogatják.

S ime, az országút felől egy vadonatúj ágyúnak a fénye csillan elő. Gyors vágatással hat erős ló hozza. Az ágyú mellett Gábor Áron lovagol. Mikor megérkezik a hidvégi táborhelyre, köszöntésül meglengeti fővegét. A székely katonák arcza felragyog, zerszeres «éljen» zúg fel.

Gábor Áron elsüti első ágyúját.

Eppen kezdődik a csata. Az osztráksereg parancsnoka, Heydte a neve, lovasait küldi előre. Majd kibontakoznak az oláh felkelők, s lándzsáikat előre

szögezvén, vad ordítással törtetnek a székely tábor felé.

Gábor Áron egy dombtetőn sietve felállítja ágyúját; aztán megtölti és ő maga céloz.

S csakhamar eldördül az első lövés. A golyó magas ívalakban csap az előnyomuló dragonyosok közé; a második az ellenség vezére alól üti ki a lovat, a harmadik ágyúgolyó az oláhok tömegén söpör végig.

A székely sereg egy ideig csak bámul. Nem akar hinni a saját szemének.

— Nini, hiszen talál! — kiáltja örömmel az egyik góbé.

— S nagyobbat is durran, mint a németek ágyúja! — jegyzi meg a másik.

S ezzel az ágyú köré tolongnak; aztán elkezdik czirógatni, csókolgatni, mintha régen várt édes apjuk lenne. Gábor Áron megilletődve nézi a jelenetet, s az arcán köny gördül végig. Az öröm könye.

— De most már előre, atyafiak, — kiáltja — mert mindjárt meglep az ellenség!

A székelysereg elszántan tör előre, s ellenállhatlan rohamával szétszórja és megfutamítja az ellenséget.

Az első ágyú, s az ezzel kivívott győzedelem csodálatos hatással volt a székely népre. Nem félt most már se oláhtól, se némettől; önbizalma visszatért, s újra a régi nemes húnivadék lett, teli harczivágygal és lelkesedéssel.

Háromszék egy kis városa, Kézdivásárhely jelöltetett ki hadiszertárul. Idejött Gábor Áron, s itt állította fel ágyúgyárát. A nép, a honszerető székely nép pedig levette templomtornyából harangjait és örömmel szállította Kézdivásárhelyre, hogy legyen miből Gábor Áronnak minél több ágyút önteni.

A szabadságharcz idején nem harangoztak a Székelyföldön. Harangszó helyett ágyúk bömbölése dicsérte az Istent és a szabadságot.

De az ágyúhoz golyó kell, aztán puskapor is. Sebaj, csakhamar ezeket is előteremti a székely találmányosság. Szétszedik a vaskályhákat, összehordják a réz és a czinedényeket, s úgy öntik golyóbissá.

Majd előáll egy híres vadászember, Szacsvay János esztelneki földbirtokos.

— A puskapor miatt ne aggódjunk, — szólótt vastag, mély hangján. — Majd csinálók én puskaport. Évek óta vadászgatok, de még soha sem vettem egy szemnyi puskaport sem. Magam készítem. Érték hozzá. Tarja telivan salétrommal, Kovászna ad ként, faszenet pedig majd égetünk.

A kézdivásárhelyi gyógyszerész pedig a gyutacs (kapszli) készítés nyitjára bukkan. Soha senkitől sem látta, magától jött reá.

És ez így megyen sorba. Mintha csak a honseretet megihlette volna az emberek elméjét: ezis, amaz fedez fel valamit, ami az önvédelmi harc ügyének hasznára válhatik. Minden ház egy-egy műhelylyé alakul, és senki sincs, ki a munkától huzódoznék. Még a gyermekek is dolgoznak: játszi kedvvel golyóbist öntenek.

De hát voltakép kicsoda is volt Gábor Áron, ez a csodaember, aki annyira lángra tudta lobbantani a székelyek harcikedvét? Bizony kevesen tudták eleintén.

Gábor Áron székely származású. Született 1814-ben Bereczken, ahol az apja városi tanácsos, később pedig főjegyző volt. A jóeszű és szorgalmatos fiú, gondos

nevelésben részesült; elvégezte, még pedig igen jó eredménynyel, a középiskolát. Ekkor aztán mint határ-örnek neki is zászló alá kellett állani. Tizenhét éves volt, mikor besorozták. Előbb a gyalogságnál szolgált, későbben önként a tüzérséghez állott be. Kiszolgálván, Bereczken szüleinél huzódott meg. Itt élt elvonulva: olvasott, tanult, eközben fűrt-faragott. Mert Gábor Áron valódi ezermester volt. Az asztalosmesterséget már gyermekkorában megtanulta; de ezenkívül otthonos volt az esztergapadnál is, sőt a lakatossághoz is értett. Fűrge ujjai alól sok érdekes tárgy került ki. Így, szülővárosának egy rézágyúval kedveskedett, amit egyházi ünnepségeknél most is használnak. Majd egy önműködő szekeret talált fel, nyilván ez volt a legelső próbája a mai püffögő gépkocsinak.

Ilyen munkálkodás közt érte a szabadságharcz. Az oláh lázadáskor támadt töprengő lelkében a gondolat, hogy a tüzérségnél szerzett tapasztalatait, kézi ügyességét, lángoló buzgalmát felajánlja a hazának. Nem volt otthon többé maradása. Üzte-hajtotta valami kimagyarázhatlan emésztő vágy a megriadt nép közé. Eljárt gyűléseikre, s az ő szerény modorában buzdított, tanácsolt; míg végre a sepsi-szent-györgyi népgyűlés, mint láttuk, tért nyitott duzzadó munkarejének.

Amit ezután csinált Gábor Áron, azt följegyezte arany lapjaira a történelem. Útmutatásai nyomán csakhamar óriási gyárteleppé alakult az egész Háromszék. Kézdivásárhelyen, Hermányban, Sepsi-Szent-Györgyön száz, meg száz ember fáradozott az ágyúk öntése, a löszergyártás, a hadifölszerelés körül.

Meseszerű Gábor Áron ezen időbeli munkássága.

Mintha száz keze lett volna, úgy dolgozott. És ha megszólalt a harczikürt, a kalapácsot karddal cserélte fel s rohant a harczmezőre. Ott is hős, első az elsők közt. Maga Kossuth Lajos is, az ország kormányzója is a legnagyobb elismeréssel adózott bokros érdemeinek. Előbb tüzérőrnagygyá nevezte ki, majd az erdélyi magyar tüzérség parancsnokául.

S minő az élete, olyan volt a halála is: dicső, hősiés. Amit annyira szeretett, épp az ölte meg: az ágyú.

Az oroszoknak, mihelyt betörték Erdélybe, az volt a legfőbb igyekezetük, hogy a Székelyföldet megszállják. Ez azonban nem ment olyan könnyen. Igaz, hogy a székely honvédség a rettentő harcokban kimerült, de azért nem ijedt meg a muszkától. Elébe ment, s hősi elszántsággal útját szegte.

A két sereg 1849 július 2-án Kökösdnél találkozott. Az oroszok lehettek úgy tizezren, harmincz ágyúval. A honvédsereg ennél sokkal kisebb volt: mindössze hatezer ember, ágyújuk csak huszonöt.

Mikor megkezdődik a csata, Gábor Áron az égre tekint s felsóhajt:

— Uramisten segíts! Erősítsd meg fegyvereinket és adj győzedelmet!

Aztán aranyszörű pej lovára pattan, s a legöldöklőbb golyózápor közt vágat egyik ütegtől a másikhoz. Vigyáz, hogy ágyúi jól működjenek.

Az egyik fiatal tüzér, diák volt ez is, túlmagasán irányozza ágyújának az öblét, s emiatt golyói az ellenség háta mögé csapnak. Gábor Áron hozzáugrat, s reákiált:

— Nem jól célozol, hékás! Lejebb igazítsd azt az ágyút.

Ebben a pillanatban egy ellenséges ágyúgolyó furódik a Gábor Áron oldalába. Jajszó nélkül fordul ki a nyeregből.

Mintha a föld rendült volna meg a harczó székelyek lába alatt. Néma megdöbbenéssel állják körül a véres holttestet; aztán költögetni kezdik: hátha csak megsebesült, hátha még él. Dehogyan él! Vége annak mindörökre. Egész melle csupa vér; honaaljából a hús ki van szakítva, összezúzott bordái közül kilátszik a szive, az a bátor, nemes szív, mely olyan hön dobogott a hazáért.

S a másik pillanatban a düh kétségbeesett, vad kiáltása zúg végig a székely hadsorokon:

— Elesett Gábor Áron! Megölték! . . . Bosszuljuk meg! . . . Bosszuljuk meg!

S rettentő haraggal, szikrázó szemekkel, mint a sebzett oroszán, veti magát a székelység megriadt ellenségre, aztán üti, veri, kaszabolja, átgázol holttesteiken, s nem nyugszik addig, míg csak egyet is lát maga előtt.

Sok halott borította a csatamezőt. De ezek közül csak egyet választ ki a székelysereg: a Gábor Áronét. Ezt magával viszi új táborhelyére: Eresztevénybe, hogy itt, e kicsi székely falu árnyékos sirkertjében helyezze örök nyugovóra.

Megérkezésök után harmadnap volt a temetés. Katonai gyászpompával kísérték a székelyek utolsó útjára bálványozott vezéröket. Kivonult valamennyi zászlóalj, s az egész tüzérség. A fekete posztóval leborított dobok szomorúan pörögtek. Köny csillogott minden szemben.

Ott álltak már a nyitott sír körül, a tábori lelkész épp a koporsó beszenteléséhez fogott, mikor a közeli

dombtetőn egész váratlanul az oroszoknak egy czirkáló csapatja bukkant elő. Az orosz vezénylőtiszt abban a hiszemben, hogy a magyar sereg ellene nyomul, felállítja két ágyúját, s temetőbe a gyászolók közé kezd lövetni.

Képzeltető az iszonyú meglepetés.

— Állj! Vigyázz! — csendül meg Gál Sándor honvédparancsnok vezényszava. — A tüzérség előre, munkához! Mi pedig nem mozdulunk innen, bármi történjek is, míg a temetésnek nincs vége.

A tüzérség kirobog a temetőből, s gyorsan elhelyezkedve, szintúgy tüzelni kezd. Néhány percz múlva rendszeres ágyúharcz indul meg a két csapat között.

Ezalatt a temetés folyik tovább. S az ágyúdörgésen is keresztültör a fohász:

. . . Miatyánk Isten, ki vagy a menyekben, szenteltessék meg a te neved . . .

A tábori lelkész beszenteli a halottat, aztán szerető gonddal, lassan, imádkozva átadják az anyaföldnek.

Így szállt sirba csataviharban, az ágyúk bömbölő zenéje mellett Gábor Áron, a székely ágyúöntő. Dicsőbb halált, szebb temetést nem adhatott volna néki a gondviselés.

A HŐSÖK HŐSE.

A szerb lázadás színhelyén, nem messze Nagybeeskerektől, Jarkovác mellett, ahol a Berzava-csatorna a Temesbe torkollik, 1848 deczember 14-ikén honvédségünk egy dandára, mintegy kétezeröt száz ember, pihenőt tart. A téli sápadt nap már hanyatlóban van s az estszürkület kezdi bontogatni barna szárnyait.

A pihenő sereg nem valami nagy, de lelkes és vitéz: a honvédtoborzás legelső önkénteseiből való. Itt a 3-ik zászlóalj, itt a 9-ik is, mind harczedett katonák, akik már rég átestek a tűzkeresztségen. Most azonban mégis ki voltak merülve. A legénység fáradtan támaszkodott puskájára s fakó arczán, bágyatag tekintetén meglátszott, hogy napok óta nem pihent.

Im, egyszerre a harczsorok közt, hatalmas pejlovon ülve, egy törzstiszt jelenik meg. A törzstiszt látása felvillanyozólag hat a fáradt honvédekre. Tartásuk hirtelen kiegyenesedik, szemük megvillan s lelkesülve rivallják:

— Éljen, éljen Damjanich!

A vezér pillanatig megáll s a 9-ik zászlóalj felé kiáltja:

— Ugy-e fiúk, nagyon fáradtak vagytok?

— Mi tagadás, bizony fáradtak! — feleli egy pelyhesállú őrmester.

— No, talán majd megpihenhetünk, — jegyzi meg Damjanich, miközben tovább üget.

Nem messze, ami ezen a sík vidéken ritkaság, egy kis domb emelkedik. Ezen a hóborított dombocskán áll meg Damjanich s öklét csípőjére támasztva, mereven néz a távolba: a Temes folyó felé, melynek kanyarulatánál a lázadó szerbek egyik hatalmas földvára, Tomasovácz fekszik. Ezt kell megvívnia.

Damjanich ekkor már túl volt a negyvenen, de fiatalabbnak látszott; csupa erő és izom. Széles vállaival, domboru mellével olyan, mint egy óriás. Terhe alatt szinte roskadozik a ló.

Arcza férfiasan szép. Homloka magas, fehér; barna fényes szemeiből a törhetetlen erély sugároz; orra a saséhoz hasonló, szája duzzadt, kicsiny; kissé előretolt, állát hatalmas, fekete körszakáll övezi. Hangja mély s dörgő. Öltözete egyszerű honvédtiszti ruha. Legtöbbnyire aranybojtos honvédsipkát hord, vállait pedig fehér huszárköpeny takarja; oldalán rövid, széles kard. Ilyen lehetett egykor Kinizsi, a feketesereg farkasölő híres vezére.

Ebben az erős testben, erős lélek is lakott. Jellemére nézve Damjanich, őszinte volt és szilárd. Hadvezéri tehetsége, személyes bátorsága, lángoló hazaszeretete, szívós kitartása egyaránt kiváló.

Valami megmagyarázhatlan varázst tudott gyakorolni katonáira. A honvéd arcza kipirult, ha Damjanich nevét hallotta s mikor a hős vezér daliás alakja föltűnt előtte, büszkén és ujjongva rohant a

legszörnyűbb ütközetbe. A 3-ik és a 9-ik zászlóalj Damjanich vezetése alatt vált oly híressé.

Pedig Damjanich János, ki 1804. Stázán (most Verőczemegye) született, szerb szülők gyermeke s császári katonának nevelték. Ámde mentől idősebb ett, annál jobban előtörték magyar érzelmei; úgyannyira, hogy 1848 elején, pedig már ekkor kapitány

Damjanich János.

volt, otthagyta az osztrák armádiát és a honvédséghez lépett át. A magyar kormány örömmel fogadta s őrnagyi ranggal a 3-ik zászlóalj parancsnokául nevezte ki. Csakhamar ezredes lőn s egy válogatott dandár élén az Alvidékre, a szerb lázadás elfojtására küldték.

Sajátságos játéka a sorsnak, hogy első csatáit éppen saját fajrokonai, a szerbek ellen kellett megvívnia. Pedig Damjanich jó szerb volt, szerette népét és odaadással munkált annak javán. Ámde átérezte, hogy a szerblakta föld csupán egyik részét képezi

annak a Magyarországnak, mely őseit oly testvériesen ölelte magához; tudta, hogy a honfentartó magyarság a márczius tizenötödiki vívmányok alkotmányos áldásaiban a szerbeket is részesíteni fogja. Rút hálátlanságnak tartotta tehát, hogy épp az ellen a nagylelkű magyar nemzet ellen fogjanak gyilkot, amely tűzhelyet és szabadságot adott nekik. De azt is hamar átlátta, hogy népe csak bosszúálló eszköz a bécsi kamarilla kezében; harag fogta el tehát, hogy annyira vak, s nyilvánvaló elámítását észre nem veszi. Mikor pedig a felbujtogatott szerb bandák még kegyetlenkedni is kezdtek, borús kedélyvel végkép elfordult fajától. Ekkor aztán kiméretlen szigorral lépett fel ellenök, több csatában kegyetlenül elverte őket s buvóhelyeiket szétszórta.

Épp ilyen járatban volt most is. Tomasováczt, mely egyik legerősebb fészke volt a lázadó rácoknak, akarta megostromolni, de, hogy jobban megközelíthesse, a Temes folyón kellett átkelnie.

A Berzava-csatornához érkeztén, azonnal elküldötte egyik segédtsztjét, hogy nézze meg, van-e valahol híd, vagy gázló, ahol átkelhetnének. Csapatainak az indulásig pihenőt adott, maga pedig felment egy közeli dombra, bevárando a segédtsztet. Kevés idő múlva a tiszt visszaérkezett s Damjanichhoz vágatva jelenté:

— Nincs se híd, se gázló. A Temes különben is zajlik, az átkelés lehetetlen. Repülőhidat kell hevenyészünk.

— Jól van hát, — válaszolt Damjanich, — műszaki katonáink üssenek össze mielőbb repülőhidat. A híd összetákolásáig legalább kipihenjük magunkat;

hisz csapataim már napok óta nem voltak földél alatt. Itt van Jarkovác,z, bemegyünk oda.

Úgyis történt. Estefelé az egész dandár Jarkovácra vonult. A szerb lakosság meglepő előzékenységgel fogadta csapatainkat. A községi előljáróság megtérése jeléül hűséget esküdött Damjanichnak.

Damjanich táborisipkája.

Szétszállásoltatván, akár csak a szülei házhoz kerültek volna katonáink. Nyájás szó, ízes vacsora, meleg, puha ágy fogadta őket. Rég volt ily nyugalmas estéje a fáradt honvédfiúnak, mint most. Nem csoda, ha kelletinél többet vett be a jóból s csakhamar édes álomra szenderült. Pedig ha vigyázóbb: észrevehette volna, hogy a szerbek koronkint összegúgnak s arczukon kaján mosoly játszik.

Pökoli tervet kovácsoltak.

Jarkovác, a mely Torontál megyében a Berzava-csa-

torna mellett fekszik, virágzó és gazdag szerb község. Jarkováczzal csaknem szomszédos Tomasovác, ahol a szerb fölkelők egyik legfélelmeesebb vezére, Knizanin volt a parancsoló; hatezer marczona, elszánt szerviánus s húsz ágyú állván a rendelkezésére.

Knizaninnak, ki igen fortélyos ember volt, valamikép értésére jutott Damjanich szándoka s ezt megakadályozandó, cselhez folyamodott. Atüzent a jarkováci szerbeknek, hogy fogadják csak szívélyesen Damjanichot, adjanak katonáinak minél több enniinni valót s ringassák őket abba a csalóka hitbe, hogy nincs semmi baj; ezalatt ő csónakokon átkel a Temes folyón, Jarkovác alá lopózik s kezettfogva a jarkováciakkal, orvul rátörnek a gyanutlanul alvó honvédekre.

Lám, hát ezért esküdött hűséget a jarkováci álnok szerb lakosság Damjanichnak; ezért a pazar vendéglátás!

Az egész honvédsereg mély álomba merült, még az őrszem is elbóbiskolt vigyázó helyén. Éjfélkor azonban egyszerre csak felzúg három ágyúlövés dörgő moraja. Ez volt a jel a támadásra: megérkezett Knizanin.

A másik perczben már házról-házra, honvédtől-honvédig száll a rémhír:

— Itt az ellenség! El vagyunk árulva!

S a fölriadt honvédek félálmosan, mámoros, kábult fővel ugrálnak ágyaikból s azon pőrén, egy ingben, olyik mezitláb, csak a fegyvert szorongatva, rohannak az utcára, ahol még szörnyűbb meglepetés vár rájuk. Mindenfelől ellenség, körülvették őket. Megrettenésüket még növeli, hogy a falu népe is

ellenük fordult s padláslyukakból, fák tetejéről lövöldöz közéjük.

Borzasztó zűrzavar támad. A ködös, sötét éjszakában alig lehet megkülönböztetni a jóbarátot az ellenségtől. A küzdők ordítása, a puskaropogás, a szivszaggató jajkiáltás, mely a haldoklók ajkairól rebben, el — mindez szörnyű hangegyveleggé olvad össze.

A 9-ik honvédzászlóalj az első, amely összeszedi magát; csakhamar csoportosul a 3-ik zászlóalj is. S erre rémséges viadal kerekedik. A két zászlóalj szuronyra kap és folyton harcolva, roppant erőfeszítéssel tör magának utat.

A község másik részén pedig maga Damjanich küzd hasonló elszánással többi csapatai élén. Ittis a szurony segít s csaknem egy óráig tartó véres tusa után, ő is szerencsésen keresztülvágja magát.

A Berzava tulsó partján Damjanich megállítja csapatát.

— Hol vannak ágyuim? Elő az ágyúkkal! — dörgi haragtól égő arczczal, szikrázó szemekkel.

De bizony csak egy ágyúja van. A többi nyolczat a rozoga átjárón, a megvadult lovak a csatornába fordították.

— Nosza rajta, azonnal ki kell húzni!

A műszaki-csapat tüstént hozzáfog az ágyúk kiemeléséhez; de a munka, az ellenség folytonos tüzeleése miatt, nehezen megy. Damjanich annyira türelmetlen, hogy lovával beleugrat a vízbe és félkézzel maga emel ki egy ágyút; aztán nagyot fujva, mérgesen felkiált:

— Siessetek, a rézangyalát! Mert mindjárt a fejetekhez vágom ezt az ágyút.

A műszaki katonák riadtan tekintenek a Herkuleserejű vezérre, buzgalmukat megkettőztetik és szerencsésen kivonszolják a többi ágyút is.

Most már Damjanich felülkerekedik s olyan karácstűzet zúdít a szerbekre, hogy nem mernek feléje közeledni.

Eközben megvirrad. A lomha köd lassankint felszáll s a látóhatár egyre világosabb lesz.

Damjanich most elszakított két zászlóaljának a fölkeresésére indul. Seregével, mint a haragos főrteteg, ront a faluba és utczáról-utczára küzdve, nyomul Jarkovácztulsó szélére, ahol csakugyan megtalálja szorongatott vitézeit.

S még egyszer rohamra vezényel, szuronyos honvédekkel végig söpör a községen, mire az ármányos Knizanin úgy megrémül, hogy Tomasováczt feladásával, egyenesen Pancsovára fut.

— De most már gyerünk reggelizni! — kiált egészen felvidulva a hősök hőse.

Csak, mikor már egészen világos lett, tűnt fel az éjjeli harc irtóztató pusztítása. Szerte az utcákon több ezer holttest feküdt, közte háromszáz honvéd. S amint csapataink meglátták ezeket a hideg holttesteket: pajtásaikat, akikkel még az este együtt ábrándoztak szebb és boldogabb jövőről és akik most gonosz árulás áldozatai gyanánt ott fekszenek szétromcsolva, véresen, meredő szemmel; amikor ezt látták, végtelen elkeseredés és düh fogta el sziveiket. Lehetetlen volt őket a gaz árulók megfenyítésétől visszatartani: bosszútól égve, üszköt dobtak házaikra és felkonczolták, a gyermekek kivételével, csaknem az egész lakosságot.

A jarkováczi véres éjszaka után Damjanich még inkább elkeseredett gonosz fajrokonai ellen s méltó haragjának lángpallosát ugyancsak megsuhogtatta felettök; földvéraikat lerombolta, bandáikat szétverte s könyörtelenül, zord kiméletlenséggel bánt el velök. Nem hiába kapta a «ráczok réme» elnevezést.

Ezalatt azonban a Tisza-Duna köze is lángbaborult. Az osztrák császári hadsereg minden áron hatalmába akarta keríteni Debreczent, mely a főváros megszállása után hadiműveleteink középpontja s kormányunk székhelye lett. A Tisza vidéke már vértől piroslott, több helyütt erős csaták folytak s tulnyomó erejű császári hadsereg agyonnyomással fenyegette csapatainkat.

A magyar kormány, hogy a fenyegető veszedelem még idejekorán elkerülhető legyen, úgy intézkedett, hogy szétszóródó csapataink zöme, ide, a Tisza mellé gyűjtsék össze. Damjanichhoz is elment tehát a sürgős parancsolat, hogy dandárával együtt mielőbb jöjjön a Tiszához, ahol ezúttal nagyobb szükség lesz segítő karjaikra.

Damjanich, mielőtt útnakindult volna, még egy hatalmas korbácsütést mért fajrokonaira, akövetkező kemény intelmet intézvén hozzájuk:

Ti kutyák!

Én most elmegyek, de azt mondom nektek, hogy csendesen maradjatok, mert különben megint visszajövök, s mindnyájatokat kiirtalak a föld színéről. S hogy egyetlen egy ember se maradjon gonosz fajunkból, az utolsó rácz sírján én is golyót röpítek agyamba.

Versecz, január 16. 1849.

Damjanich.

Így bucsuzott el Damjanich lázadó fajrokonaitól, aztán feljött a Tiszához. Utóda Perczel Mór tábornok lett, aki vitéz katonáival erős harczok után mihamar a többi szerb tábort is szétszórta.

Damjanich csak most lépett a dicsőség ragyogó útjára. Az Alvidékről már a hírnév babérágát hozta ugyan magával, de a Tisza-Duna mellékén vált igazán a hősök hősévé. A szabadságharcz legdicsőségebb csatái fűződtek nagy nevéhez s a győzelem, mint a kezesbárány, úgy járt a nyomában.

Fölrkezhvén, tábornokká nevezték ki, majd önálló hadtestparancsnok lett, ami természetesen még növelte tettejét.

Hadtestének az összeállítása alkalmával a 3-ik és a 9-ik zászlóaljat el akarták venni tőle. Damjanich körömszakadtáig ellenkezett s haragosan mondotta:

— Csak azt ne! Hisz ezt a két zászlóaljat az egész osztrák ármádiával nem cserélem fel. S ha mégis elveszik tőlem, hát lemondok a parancsnokságról.

S nem vették el.

Damjanich még az alvidéki harczokban rendkívül megkedvelte a két vitéz zászlóaljat s nélkülök talán mozdulni sem tudott.

— Fiaim — szölt hozzájok gyakran — ti veletek a poklokat is megostromolnám.

Az újabb harczra már készen állott, mikor Kossuth, futár útján, azt a kérdést intézte hozzá: elegendő-e az ágyúja s nem kell-e több?

Damjanich azt üzenté vissza:

— Van elég ágyúm s nem kell több. S ha kelteni fog, majd hoz az ellenségtől a 3-ik és a 9-ik zászlóalj.

Pedig mindössze csak húsz ágyúja volt.

Ilyen rátartós volt Damjanich vitéz katonáira.

Az egész hadtest, de főképen a két hős zászlóalj, szinte lángolt a harczivágytól. Nem kellett sokáig várakozniok.

A főváros körül, roppant területen, csakúgy nyüzsgött a tömérdek császári katonaság. Több mint kétszázezer fegyveres. A Windischgrätz által megszállott Pest volt az osztrák hadsereg középpontja, ahonnan, mint egy óriási nagy denevér, jobbra és balra, messzire kiterjeszté szárnyait: egyfelől Egerig, másfelől pedig egész Komáromig. A közbeneső fontosabb helyek nagyszámú őrséggel voltak megrakva.

A magyar csapatok pedig a Tisza mentén gyűltek össze s innen nyomultak fölfelé, hogy fedezzék Debreczent, s egyúttal kiszorítsák a németet az országból.

Az első nagyobb összecsapás, amelyben még Damjanich nem vett részt, Heves megyében *Kápolnánál* történt 1849 február 27-én. A csata rendkívül heves volt, de eldöntetlenül maradt; egyik fél sem nyerte meg. A harczmező hóborított téreit ezer halott fődte, köztük több mint ötszáz honvéd.

Az ütközet után maga Kossuth Lajos is meglátogatta a kápolnai csatamezőt és mély megilletődéssel szemlélte a honvédsírokat. A néphagyomány egy gyönyörű imát tart fenn, amelyet Kossuth ezen látogatás alkalmával mondott az elesett magyar vitézek sírja felett. A megható imádság ekként hangzik:

Fölséges úr! Árpád hadának Istene! Nézz alá csillagtrónusodról könyörgő szolgádra, kinek ajkáról millióknak imája szöged kárpítja felé, magasztalóan áldva mindenhatóságodnak munkás erejét.

Istenem! Fölöttem napod ég, térdem alatt elhullott vitéz testvéreimnek csontjai nyugosznak; fejem fölött kék az ég, lábom alatt pirossá lett a föld ősapáink unokáinak szent vére által. Csak hadd égjen napod teremő sugára, hogy vér fölött virág nőhessem, mert a porladó tetemek koszorú nélkül nem hanvadhatnak.

Isten! Ősapáink s népeknek nagy Istene! Hallgasd meg és áldjad hadainknak bömbölő szózatát, melyben vitéz népeknek karja és lelke menydörög, — szíjjeltépni az önkénynek bilincseket osztó vaskarjait.

Mint szabad ember térdelek az új temetőn véreim roncsolt tetemein! Ily áldozatok után szentté lett földed, ha bűnös volt is; s e föld és sírhalmok fölött rabnépnek élni nem szabad.

Atyám, atyáinknak nagy Atyja! Milliók felett hatalmas Úr! Ég, föld és tengereknek mindenható nagy Istene! E csontokból dicsőség nőtt ki, mely nemzetem homlokán ragyog, — poraikat szenteld meg kegyelmeddel, hogy a szent ügyért elhullott testvérbajnokok szentül nyugodjanak hamvaikban. Amen!

A hó fohász meghallgatásra talált; a magyarok nagy Istene felénk nyújtotta segítő kezét s elhullott vitézeink porladó csontjaiból a dicsőség fája nőtt ki.

Eközben a harczok mezejére érkezett Damjanich is s többi seregeinkhez csatlakozva, ujjal megkezde dicsőséges hadiműködését. Első nagyobb feladata az volt, hogy Szolnokról, melyet az osztrák tartott meg szállva, verje ki az ellenséget, nehogy hátulról üssön előnyomuló csapatainkra.

Szolnok, mely Jász-Nagy-Kun-Szolnok megye csinos régi székvárosa, a Zagyva és a Tisza összefolyásánál fekszik, s így már ezen okból is igen alkalmas hely a hadiműveletekre. Megneszelé ezt az osztrák s mihelyt csak lehetett, erősen megszállotta. Mintegy tízezer emberrel és sok ágyúval egy öntelt császári generális, Karger táborozott állandóan a városban.

Damjanich serege sokkal kisebb volt, mindössze hatezer ember; közte a két híres zászlóalj, néhány század huszár s a lengyel légiónak egy merész csapata. Ágyúja tizenöt. De azért Damjanich bizó hitel kelt át a Tiszán s a jobbparton fölfelé haladva, egész Tiszavárkonyig huzódott. Itt aztán megpihent.

Akövetkező nap, 1849 márczius 5-én, már hajnali szürkületkor megmozdult a honvédtábor. Damjanich jókedvű, boldog volt, hisz ütközet előtt állott. Gyorsan csatarendbe állította seregét s dobszó nélkül, a legnagyobb csöndben megindult Szolnok felé.

Karger, az osztrák generális, éppen reggelizett, midőn a magyar csapatok közeledéséről értesült. Azonnal riadót fúvatott és sietősen készült a védekezésre. Seregének zömét a város szélén állította fel.

S csakhamar megindul a küzdelem. A puskaropogás egyre sűrűbb; a homokbuczkák sivó homokja vértől kezd pirosítani. Majd megszólal a harcok oroszlánja: az ágyú és bömbölő hangjával megszketteti a löporfüstös levegőt.

Tüzéreink pompásan dolgoznak. Csak az a baj, hogy az ellenség állása sokkal jobb és előnyösebb. Egyik ütege a kertek mögé rejtőzött s innen, erről a földött helyről, szórja a gyilkos tüzet csapataink közzé.

A legnagyobb veszélynek ép a 3-ik honvédzászlóalj, Damjanich kedves csapata, van kitéve.

— Meleg van, ugy-e fiaim? — kiált oda félig tréfásan Damjanich.

— Bizony meleg; de a németnek még melegebbje lesz — felelik a honvédek.

Ebben a pillanatban süketítő robajjal egy ellenséges ágyúgolyó épp Damjanich mellett fúródik a homokba. Lova meghorkan s ágaskodva félreugrik.

— Ez már mégis sok! — tör ki a harag Damjanich ajkairól. Előre, fiúk! Némítsuk el azokat az üvöltő rézkutyákat, de a mi módszerünk szerint. Hisz tudjátok.

— Éljen Damjanich! Éljen a haza! — zúg fel a lelkesedés s a másik pillanatban az egész zászlóalj, mint a haragos fürgeteg, már rohan előre.

Rettentő út. Mintha a pokol tornácán haladnának keresztül. Az ágyúgolyók újra, meg újra végigszántanak soraikon. Nem törődnek véle. Mélyen szemükre huzzák a sapkát s földreszegzett fejjel, csaknem vakon rohannak tovább. Lehetetlen ennek az irtóztató szuronyrohamnak ellentállni.

Golyózápor között, vonagló holttesteken keresztül jut a megtizedelt zászlóalj a kertek alá, az ágyúkhöz. Még egy utolsó erőfeszítés, öldöklő viaskodás a tüzéséggel: s övék az üteg. Örömrivalgás közt ugratnak föl a még füstölgő meleg ágyúkra s onnan, az elfoglalt ágyúk tetejéről, sapkáikat diadalmasan lengetve, kipirult arczczal harsogják:

— Éljen Damjanich!

Kiáltásukat felkapja a szellő s hódoló üdvözlés gyanánt odaviszi Damjanich tábornokhoz. A vezér szemében könny csillan meg: az öröm és büszkeség könnye.

A veressipkás 9-ik zászlóalj, méltó társa a 3-iknak, mindez-ideig tétlenül vesztegelt. Egy mellékutat kellett megszállva tartania. Ennyi az egész.

A zászlóalj sehogy sincs megelégedve ezzel a má-

sodrendű szereppel s csaknem irígykedve nézi, hogy a 3-ik zászlóalj, mily rettenthetetlen bátorsággal küzd, s miként ugrál fel az elfoglalt ágyúkra.

Vérök felforr, arczuk lángbaborul, szemök szikrázni kezd; a dicsőségszomj majd szétveti kebleiket. Mindenáron osztozkodni akarnak a nap dicsőségében. De hol és miképen? A távolban egy nagy csapat dragonyost pillantanak meg. Mintha delejes áram érintené lelkeiket, valamennyi honvéd egyet gondol. És másik pillanatban megperdül a dob, rohamra sikongnak a trombiták s felzúg a harsány vezényszó:

— Szuronyt szegezz! Előre!

A zászlóalj fogcsikorgató dühvel veti magát a dragonyosokra. Rémes harcz fejlődik. A lovasság belegázol soraikba és kardjához nyúl. Sebaj! A szuronyos puska nem utolsó védőeszköz a lovaskard ellen. Csaknem egy óra hosszáig tart ez a viszály küzdelem. A gyalogos katona a lovas ellen, a czingár magyar gyerkőcze a tagbaszakadt, erős cseh férfi ellen. De megismétlődik Dávid és Goliáth legendája. A honvédfiuk megfutamítják a dragonyosokat.

A két honvédzászlóalj kápráztató sikere magával ragadja többi csapatainkat is s mindenfelé lobogó harczikedvvel ütnek az ijedt ellenségre, egyrészt belekergetvén a Zagyvába.

A diadal fényes volt, talán a legfényesebb, amit eddig arattunk. Az ellenség, a saját bevallása szerint, csupán holtakban hatszáz embert veszített; nyolczszáz emberük pedig fogságunkba került. Ezenkívül tizenegy ágyú, s sok más egyéb hadizsákmány jutott a magyarok birtokába.

Ezzel szemben a mi veszteségünk aránylag cse-

kélynek mondható: mindössze százhusz halottunk maradt a csatatéren.

Győztes csapataink örömujjongva gyűltek össze Szolnokon. Damjanich még aznap szemlét tartott fölöttük. Mikor a 3-ik zászlóaljhoz ért, levette a sapkáját és a meghatottság hangján így szólt hozzájuk:

— Fiuk, büszke vagyok reátok! Megérdemelnétek, hogy mindnyájan tisztetek legyetek. De hová lenne akkor az én kedves 3-ik zászlóaljam?

Ilyen dicséret után ugyan ki akart volna tiszt lenni közülök?

Ezután tovább haladván, a 9-ik zászlóalj előtt állott meg, s ekként korholta őket:

— No, azt a prókátoros lelketeket, a támadás most az egyszer jól sült el. De ilyet többé ne próbáljatok, mert másféle lovassággal lehet dolgotok, s mind otthagyjátok a fogatokat.

Így fedte meg Damjanich a veressipkásokat. De szavaiból, mint a napfény, kisugárzott a gyöngéd vonzalom. Nem is állta meg, hogy ott mindjárt el ne dicsekedjék a táborkarának:

— Ezt Napoleon is csak egyszer tette meg. Ámde Napoleonnak nem voltak ilyen katonái. Ezek olyanok, mintha oroszánok szabadultak volna ki barlangjaikból, hogy széttépjék az egész világot.

És igaz. Az a regészerű hősiesség, amit a 3-ik és 9-ik zászlóalj kifejtett, páratlanul áll az újabb kor haditörténetében. Megerősíti ezt több idegen szemtanu is; egy osztrák fogolytiszt például a 3-ik zászlóalj rohamáról így nyilatkozik:

— «Olyan rohamot látni, mint Szolnoknál a 3-ik zászlóaljé, az irtóztatos. Azok a szikrázó szemek, azok

a megölő arczok, a szuronyok ellenállhatlan dőfései, — leirhatlanok» . . .

A győzelmi hír beszárnyalja táborainkat és mindenütt riadó lelkesedéssel fogadják. A honvéd önbizalma megsokasodik, harczikedve megnő.

A megriadt császári fővezér, Windischgrätz herczeg most már hadainak zömét gyűjti össze, hogy a csapataink diadalmas előnyomulását megakadályozza.

A honvédsereg azonban, — melynek immár Görgei Artur a fővezére, — nem ijed meg, s bármikor kész a mérkőzésre, mely legott csakhamar be is köszönt.

Az újabb összeütközés ápril 4-én *Tápió-Bicske* mellett viharzik le. Ez a csata is elszánt, véres, öldöklő. Eleinte, úgy látszott, mintha a császáriak volnának fölényben. Windischgrätz oly erővel támad, hogy csapataink egyrésze meginog és hátrálni kezd.

Ebben a válságos pillanatban érkezik Damjanich vitéz hadtestével a csatatérre.

— Mi történik itt? Vissza! Nem szabad hátrálni! — zúg fel vastag, dörgő hangja.

Szeme villámokat szór, olajbarna arcán a harag lángol. Egy ijedős honvéd közvetlenül mellette szalad el. Damjanich végigsuhint rajta a lovagostorával.

— Gyáva ficzkó! Hát te is magyar vagy? Szégyeld magad!

Aztán sietve rendelkezik, hogy a 3-ik és a 9-ik zászlóalj nyomuljon előre. A jelzőkürt felsikong és a két zászlóalj, mint az érczfal, az üldözők és az üldözöttek közé áll.

Erre hátráló csapataink visszafordulnak, s ismét megújul a küzdelem, mely csaknem alkonyatig tart. A viaskodó honvédsereg, mint az aczél a tűzben,

mege erősödik a harcz közepettè; s fölülkerekedvén, visszanyomja és megint alaposan elveri az osztrákot. A győzelem pálmája a miénk.

Ez azonban mind csak aféle erőpróba. A nagy, döntő ütközet 1849 április 6-án, nagypénteken Isaszegnél zajlik le.

Mindakét fél összegyűjti összes haderejét. Windischgrätz mintegy ötvenezer embert, kétszáz ágyúval; Görgei szintén körülbelül ennyit, de ágyúja sokkal kevesebb. S a két ellenséges tábor, mint két feldőhött, szilaj bika, zordonan megáll egymással szembe: kész a támadásra, s kész a védelemre.

Isaszeg pestmegyei magyar község, Gödöllő szomszédságában, a Rákos patak mellett fekszik. Vidéke hegyvölgyes, a szelid halmokon ákáczfacsoportok; a falu háttérében pedig lombos tölgyfaerdő. Kinálkozó, pompás csatatér.

Ide, a hegyvölgyes Isaszeg köré sereglett döntő viadalra a két ellenséges hadsereg.

Görgei, a magyar fővezér, vékony lábú telivér paripáján végignyargal a harczrakész honvédcsapatok közt, s biztatólag szól a parancsnokokhoz:

— Győznünk kell! Okvetlenül győznünk kell! Különben visszatérhetünk a Tiszához. Most Isten nevében, előre!

S nagy területen, hosszú harczvonalban megkezdődik a perdöntő viadal. Háromszázötven ágyú kezdi ontani a pokoli tüzet; ezernyi ezer puska sűrű ropogása hangzik. Hull a golyó zápormódra a harczoló katonákra. A csataordítás, ágyúdörej, fegyverropogás rettenetes zivaja tölti be Isaszeg vidékét.

Dombra fel, dombról le, hol előnyomulva, hol meg-

hátrálva mindenfelé viaskodó csapatok kavarnak; közbe villan a szurony, fel-feltűnik egy-egy hadizászló.

Damjanich vitézei hihetetlen bátorsággal küzdenek. Mindmegannyi oroszán. Maga Damjanich szárguld legelől, széles kardjával jobbra-balra osztogatva a biztos halált.

— Ma épp nagypéntek van. Gondoljatok arra, ki a keresztfán halt meg az igazságért, — így biztatja katonáit.

Már alkonyodni kezd, s még egyre tart a küzdelem, de most már közvetlen Isaszeg körül. Tudja, érzi mindakét hadakozó fél, hogy Isaszeg az ütközet aranyalmája; s aki azt akarja mondani, hogy győzött: annak a falut is birnia kell.

S tikkadt csapataink új rohamra kelnek. Az ellenség felgyújtja a falut, s kétségbeesetten védekezik. Minden lépést vérrel lehet csak megszerezni. Ámde, Damjanich rettenhetlen zászlóaljai nem törődnek ezzel; belegázolnak a tűz közepébe és a lángban álló utcákon, az égő házak rémes világánál, az elesettek holttestein keresztül szuronyszegezve feltartóztatlanul törnek előre, mind előbbre.

A rettentő szuronytámadást az ellenség nem képes kiállani; ellenálló ereje végkép kimerül, s föladva a küzdelmet, az Isaszeg mögötti dombokra huzódik. Diadalmas csapataink azonban csakhamar innen is leszorítják.

Öreg este lesz, mikor az utolsó ágyú is elnémul, s a döntő ütközet fegyvereink fényes győzedelmével véget ér.

Csaknem ezer vitéz harczosunk vére füsté pirosra

a csatateret. De a tengernyi vér nem omlott hiába: a dicsőséges babérfája nőtt ki belőle.

Krisztus föltámadásának ünnepét diadalmas seregünk már a főváros közelében, Gödöllőn tölté. S a tábori misén hálaadó szívvel, ezernyi ezer ajk zengte:

— Haleluja... haleluja! Hála legyen az Istennek!

Talán soha sem volt öröndetesebb husvétja a győzedelmes magyar honvédnek, mint ekkor.

Kossuth, ki buzdítva, lelkesítve maga is a táborban tartózkodott, a Grasalkovich-féle kastélyba szállott meg. S innen, ebből az ódon palotából, ahol most királyunk szokott olykor megpihenni, husvétvasárnapján lángszavú szózatot intézett a magyar nemzethez:

... «Megjövendöltem nektek, — így szólt a többi közt, — hogy az ausztriai császár zsarnokságából Magyarország szabadsága, önállása, függetlensége fog felvirágozni. És Istennek hála, úgy vagyon. Legyen érte áldott az Úrnak szent neve!

De legyen áldott, a nemzetnek örökös hálájával áldott a vitéz magyar hadsereg is, mely életét és véré a hazáért örömmel áldozva, rettenhetlen vitézséggel veré az ellenséget, s folytonos győzelemmel haladva a dicsőségnek ösvényén, téged, oh magyar nép, boldoggá és szabaddá teszen»...

A szózat, mint az ünnepi harangszó, végigzendült az egész országon, s mindenütt, ahol magyar lakik, édes öröm fakasztója lőn. De annál nagyobb ijedelem lett Bécsben. A kamarilla úgy megrémült, hogy egyenesen az orosz czárhoz folyamodott segítségért.

A husvét ünnep elmúlt. Vitéz csapataink felfrissülve, új erővel készülődtek tovább: friss csatára, újabb küzdelemre. Mielőtt azonban elindultak volna, haditanács ült össze, s akként határozott, hogy

csapataink, nehogy Pest esetleges ütközet pusztításainak téfessék ki, a főváros megkerülésével Komárom felé törjenek. De mindenekelőtt Vác várososa, hol tízezer főnyi pihent császári sereg táboroz, tisztítassék meg az ellenségtől. Ennek a nehéz feladatnak a keresztülvitelével két legvitézebb tábornokunkat: Damjanich Jánost és Klapka Györgyöt bizta meg a haditanács.

A két tábornok tüstént útrakel s megújuló harczi kedvvel nyomul Vác felé. Megállapodásuk az, hogy Damjanich szembe fog támadni, ezalatt pedig Klapka hátulról üt a császáriakra; s így az ellenség két tűz közé szorul.

Vác Pestmegyében, a Duna mellett fekszik. Az ország egyik legrégebb városa, a hagyomány szerint még a honalapítás előtt épült. Hajdan, Mátyás király idejében igen virágzó és szép város volt, de időközben lehányatlott. Azonban még most is élénk s népes; püspöki székhelylyel, s több közhasznú állami intézménnyel bir. A szabadságharcz idején, mivel jól védelmezhető s hosszú vonalon uralja a Dunát, több ízben megszállotta az osztrák.

Néhány napra a gödöllői haditanács után, 1849 ápril 10-én, Damjanich már Vác közelében állott és erősen készült a támadásra. Az idő borus volt, s a kavargó sötét felhőkből csakhamar eső kerekedett, bőrig áztatva honvédeinket. Damjanich nagy csontos lován a 3-ik zászlóalj elé ugratott s bizalmasan megszólta a fiukhoz:

— Gyerekek, hát bemenjünk Vácra?

— Be bizony, mert itt künn nagyon esik, — válaszolt az egyik fiatal hadnagy.

— Igen ám, de német van Vácson. Hát kiverjük a németet?

— Kiverjük! — zúgta most már lángragyúlt arccal az egész zászlóalj.

— Jól van, hát kiverjük. Befütyülünk néki, — veté oda hidegen Damjanich.

Aztán tovább nyargalt. Hosszú koromfekete szakáll, mint egy gyászlobogó, úgy lengett előtte. De alig haladt néhány száz lépést, jött az egyik czirkáló huszárcsapat s jelenté, hogy Vác alsó végén, a Hét-kápolnánál nagy mozgás észlelhető. Az ellenség, úgy látszik, szintén ütközetre készül.

— Annál jobb, legalább hamarébb végezhetünk, — jegyezte meg a vezér és sietett intézkedni.

A hír igaz volt. Az ellenséges hadosztály, értesülvén csapataink támadó szándékáról, csakugyan védelemre készült. Az egész császári sereg egy patak mögé, mely a Dunába torkollik, helyezkedett el. A patakon erős kőhíd vezet keresztül: itt lehet átjutni Vácra.

Damjanich még délelőtt, úgy tíz óra tájban, megadta a kürtjelet a támadásra. A kőhíd a célpont; ha ezen keresztül törhetnek, több mint bizonyos, hogy övék a győzelem. De vajjon keresztül törhetnek-e?

S megindulnak a honvédek; nem törődve a veszélyvel, biztató harczidal kél ajkaikról:

Van-e mostan olyan legény,
Aki fél;
Ha menykő jár is ott a
Fejénél?
Takarodjék el közülünk
A gyáva!
Bujjék bele a kemencze
Lyukába!

Testvéreim a szabadság
 Nevében!
 Álljuk meg a helyet amúgy
 Keményen.
 Mutassuk meg, hogy mink vagyunk
 Olyanok,
 Akiben a veszedelem
 Ki nem fog!

Puskaropogás, ágyúk bömbölése szolgál kíséretül a nótához.

A lengyel legió kezdi meg a rohamot, de a sűrű golyózapor elől hátrálni kénytelen.

Ekkor előlép a 3-ik honvédszászlóalj, ez a dicső bajnokcsapat, s szuronysegezve halálmegvető elszárással tör a hídra. Parancsnokuk, Földváry alezredes, megy elől, kezében a Szűzmáriás lobogó. Már a híd feljárójánál van, midőn egy ágyúgolyó kisöpri alóla a lovat. Földvárynak azonban semmi baja; csodálatos fürgeséggel talpra ugrik, új lóra pattan, aztán megy tovább. Néhány percz múlva azonban a nemzetiszin zászló ismét lehanyatlik. Földváry alól a második lovat is kilövik, de a vitéz parancsnok, ami igazán csoda, megint sértetlen marad. Pillanatnyi zavarodás áll be. Amde, a másik perczben már újra fennlobog a zászló: büszkén, diadalmasan, s messzi cseng a Földváry hívó kiáltása:

— Fiuk, utánam!

S Földváry most már gyalog tör át zászlóalja élén a köhidon. A szuronyroham oly erős, hogy az ellenség védővonala kettészakad s rést nyit többi előnyomuló csapatainknak is.

Mire Klapka, aki megkésett, beérkezik, a csata sorsa már el van döntve.

Az ellenséges sereg bennt a városban még megkísérte ugyan a védekezést, de amikor a vezére, Götz császári tábornok is elesik, riadtan menekül tovább.

Ritka fényes siker volt ez is; újabb ragyogó diadala a honvédfegyvereknek. Óriási hadizsákmány, sok fogoly jutott birtokunkba.

Götz osztrák tábornok halála a váci csatában 1849. ápril. 10-én.

Damjaniché a babér, de odaadta azt vitéz katonáinak. Fölterjesztésére a kormányzó számos kitüntetést osztott szét. Földváry, a csata hőse, a másodosztályú érdemrendet kapta; ezenfelül azt is elrendelék Kossuth, hogy a csatában szenvedett veszteségei kárpótlásául az állam költségén nemesfajú telivér lovat vegyenek számára.

Mikor Görgei tudtul adta ezt Földvárynak, Damjanich tábornok, ki szintén ott volt, elkezdett kacagni:

— Furvézer lovat neki, nem telivért. Hisz a legelső alkalommal megint csak kilövik alóla.

— Nem bánom én, — felelte Földváry, — jó nekem a furvézer ló is, csak közelebb vigyen az ellenséghez.

Damjanich elkomolyodva reátekint. Aztán hozzálép, magához öleli, s végigczirógatja sötétbarna arczát.

— Oh, te kicsiny cigányom! Nem bánom én, ha száz telivér lovat lönek is ki alólad, csak te maradj meg nékem.

Szerencsésen meg is maradt Damjanichnak Földváry, a «kicsiny cigány», mint a táborban becézve nevezték. Csodálatos ember volt ez a Földváry: alacsony, vézna, olajbarna arcú, s a hihetlenségig vakmerő. Mindig legelől járt a csatában. S mintha valami bűbajos írral kenték volna be testét: golyó soha nem érte, szurony nem fogta. Pedig egész vértengeren, negyvenhárom ütközet fürgetegén vezette keresztül dicső bajnoktársait, a rettentetlen 3-ik zászlóalját.

A vácsi győzelem után egy-két napig pihenő volt; aztán megint tovább vonultak csapataink Komárom felé, melyet az ellenség ostromolt.

Már-már célhoz értek, csapataink midőn Bars megyében Nagy-Sallónál egész váratlanul ellenséges nagy haderő állta útjokat: Wohlgemuth, császári tábornok, aki huszonnégyezer főnyi új, pihent hadsereggel sietett a szétvert császáriak segedelmére. Honvédségünk nem térhetett ki az összecsapás elől, de nem is akart kitérni; s Nagy-Salló körül, a kanyargó Garam partjain, ápril 19-én újabb rettenetes

csata folyt le, mely napestig tartott. Mintha istenitélet lett volna. A halál két kézre fogta irtó kaszáját, s úgy vágott rendet a sűrű embersorok közt. A csatatér teli volt szörnyű viadal idegrázó nyomaival; több mint ezernégyszáz halottra és sebesültre teríté szürke fátyolát a beköszöntő alkony.

Ámde, a győzelem ismét a miénk lett. A magyar vitézség összezúzta ezt a kevély osztrák sereget is. Nem maradt belőle csak rom.

Ennek a diadalnak a kivívásában is nagy és dicsőséges része volt Damjanichnak, ki csapatai élén háromszoros szuronyrohammal vette be Nagy-Sallót.

Az út most már nyitva állott Komárom felé, s diadalmas seregünk gyors menetben nyomult előre. Komárom alatt azonban, *Szőnynél* ápril 22-én még egy kemény csatát kellett vívnia. De az eredmény itt is javunkra dőlt. Győzelemhez szokott csapataink rövid tusa után egészen szétszórták az ostromló ellenséget s bevonultak a várba. Az új várparancsnok Klapka György lett, ki mindvégig nagy önfeláldozással és ritka hősiességgel védelmezte Komáromot.

Hadaink aztán, mint a sasok, új csatákra szálltak. Damjanich azonban, sajnos, már ezekben nem vehetett részt. Nagy szerencsétlenség érte. Komáromban egy sétakocsizás alkalmával kiborult a szekérből és jobb lábát a bokán felől eltörte.

A baleset híre nagy szomorúságot okozott mindenütt, kivált a honvédtáborokban.

— Nagyobb szerencsétlenség ez, mintha döntő csatát veszítettünk volna, — mondotta búsan Földváry Károly, a 3-ik zászlóalj hős parancsnoka.

Bizony nagyobb szerencsétlenség volt. «Országos csapás», — amint Kossuth a hivatalos lapban megjegyezte.

Kossuth személyesen is fölkereste a beteg Damjanichot. S mikor ágyban fekvve szenvedő, halovány arcczal meglátta a hősök hősét, köny szökött a szemébe, s reszkető hangon mondotta:

— Minő nagy szerencsétlenség! Higyje el, hogy fél kezemet adnám önnek a fél lábáért.

— Én pedig nyakamat a kormányzó úrért, — válaszolta Damjanich, s bágyadt szemei pillanatra felragyogtak.

A hősök hőse azonban még így bénán sem tudott tétlenül maradni. Mihelyt egy kis erőhöz jutott, átvette az aradi vár parancsnokságát. S a várból nem is jött ki többé, csak — a bitófához.

XI.

KOSSUTH, MINT ORSZÁGKORMÁNYZÓ.

A debreczeni református nagytemplom híres öreg harangja — melyet még Rákóczi ajándékozott az egyháznak — az egyik hétköznapon ünnepiesen megszólal s bűgva-bűgván, érczes, mély hangjával betölti az egész várost. Mintha mondaná:

— Jöjjetek, hiveim, magyarok . . . jöjjetek! Nagy esemény színhelye leszen ma templomunk! . . .

S csakugyan világraszóló nagy történeti esemény készült a debreczeni ref. templomban. *A trónfosztás.*

A szabadság Istene, annyi szörnyű megpróbáltatás után, végre felénk fordult, megáldotta fegyvereinket és diadalra segíté azokat. Vitéz honvédeink a Kárpátoktól az Adriáig, a Királyhágó bérceitől a tömösi szorosig mindenütt győzelmesen nyomultak előre. Az ország valamennyi részéből diadalmi hírek érkeztek.

A kápráztató fényes siker mámorossá tette a magyar nemzetet s azt gondolta, hogy elérkezett a szerencsés idő, amikor végre-valahára érdeme szerint leszámolhat a bécsi kamarillával, mely oly ádáz módon tört szabadságunk ellen.

Ámde, minő legyen a leszámolás? S Kossuth Lajos

háborgó lelkében az a merész gondolat fogamzott meg, hogy uralkodóházunk, a Habsburg-Lotharingeni-család örökre fosztassék meg a tróntól.

A merész eszme követőkre talál, testet ölt és a trónfosztás 1849 április 14-én a debreczeni református nagytemplomban csakugyan bekövetkezik.

A nagy történeti esemény, szemtanuk elbeszélése szerint, így folyt le:

Április 14-én — szombat volt, — már korán reggel óriási közönség lepte el Debreczen utczáit. De a tömeg még tájékozatlan.

— Megtörténik a trónfosztás? — kérdezi az egyik kékbeli polgártárs, egy arramenő ismerősétől, aki az országgyűlés tagja volt.

— Megtörténik, okvetlenül megtörténik — válaszolja a képviselő. Végre érdeme szerint leszámolunk a némettel.

— Ejnye, ejnye — csóválta fejét a polgártárs — ez nagy dolog. És hol leszen, ha szabad tudnom? — kérdezte tovább.

— A nagytemplomban.

Eközben megszólal a Rákóczi-harang, bűgő hangjával jelt adva, hogy a nagy esemény ideje immár közeledik.

A képviselők gyülekezőhelye: a református főiskola. Délelőtt tíz órakor már mind együtt vannak. Kevés vártatva fölkerekedik az egész nemzetgyűlés s komor ünnepélyességgel, lassu menetben a református nagytemplom felé vonul. Legelől lépked a házelnök, utána Kossuth a honvédelmi bizottmányal, aztán a képviselők csoportja. A legtöbbben feketébe öltözték, mintha temetésre mennének.

A tágas templom már ekkor zsúfolásig tömve volt; a képviselőház tagjai csak nagy nehezen tudnak beférkőzni, alig jut egy-kettőnek ülőhely.

Az elnök. Almássy Pál, az Urasztalánál helyezkedik el. Leteszi irományait s int a teremőröknek:

— A Ház tisztviselőit fölszólítom, hogy az első padokat ürítsék ki a képviselő urak számára.

A közönség az első fölszólításra engedelmeskedik, s szép csöndesen hátrább vonul. Mikor valamennyi képviselő helyhez jut, ismét megszólal az elnök:

— És most az ülést megnyitván, felszólítom a hallgatóságot, hogy a tárgy komolyságához képest, mely a kormányelnök úr által indítványoztatni fog, illő csöndben meghallgatni sziveskedjék.

Ezután Kossuth felé, aki az első padsorban ült, fordul:

— Most kérem a kormányelnök urat, méltóztassék előadni indítványát.

Kossuth föláll. A templomban halk mozgás támad, s minden tekintet feléje irányul.

Kossuth Lajos beszélni kezd. Eleintén gyöngé, fátyolozott hangon, azt mondja a melle fáj. Főlemlíti a legújabb hadieseményeket, elsorolja fényes diadalainkat. A szónoklat hevében azonban hangja mindinkább emelkedik, nagy kék szemeiben szokatlan láng gyúl ki. És érczes hangjának a csengésével, szemeinek delejes tekintetével mintha megbabonázná az egész gyülekezetet. Visszafojtott lélekzettel figyelnek beszédjére, mely újabb történetünk egyik legnevezetesebb eseményét van hivatva előkészíteni.

— Én nemcsak a hitnek szent hitével — így szóló aztán — hanem az észnek átfontolt meggyőződéssel azt mondom, hogy elérkezett a perc, midőn

Magyarországnak szabaddá, függetlenné kell lennie. Elérkezett a percz, midőn Magyarországnak, főkép a nemzet képviselőinek kötelessége Isten, világ, Európa és a nép előtt kimondani, hogy szabadok, függetlenek akarunk lenni . . .

— Helyes! Úgy van! Függetlenek akarunk lenni! zúgják minden oldalról, előbb a képviselők, majd a közönség.

S megered a taps, felzúg az éljenzés, mely tovább tart negyedóránál.

A zaj lecsillapodása után még vagy egy óra hosszáig beszélt Kossuth, de oly ellenálhatlan szónoki erővel, a történeti események oly megdöböntő csoportosításával, hogy megbűvölt, megnyert mindenkit.

Varázslatos beszédje végén aztán előterjeszté trónfosztó indítványát, amely szerint:

. . . «A Habsburg-Lotharingiai-ház Magyarország, a vele egyesült Erdély és a hozzá tartozó minden országok, részek és tartományok feletti uralkodástól a nemzet nevében örökre eltiltatik, az ország területéről kirekesztetik s minden polgári jogok élvezetétől számkivettetik. Aminthogy ezennel trónvesztettnek, kirekesztettnek és száműzöttnek a nemzet nevében nyilvánítatik» . . .

Az indítványnak rendkívüli a hatása. Síri csönd támad, akár csak halálos ítélet olvasnának fel.

Kossuth maga is érzi lépésének merészségét s fontosságát. Kezeit összekulcsolja, ég felé tekint s kebléből akaratlanul kitor a fohász:

— Úgy legyen! Amen.

S az egész gyülekezet, mint egy ember, áhítatos szívvel, de mély elhatározással utána hangoztatja:

— Ugy legyen! Amen, Amen.

És úgy lett. A trónfosztást a nemzetgyűlés egyakarattal kimondotta s okiratba foglalta.

De ha nem lesz király, ki fogja hazánk ügyeit vezetni? Mert legfőbb vezetés nélkül, kivált e zűrzavaros állapotban, még sem lehet az ország.

Erről is történt gondoskodás.

A nemzetgyűlés úgy határozott, hogy addig is, míg az államformára nézve határoznának, kormányzó állíttassék az ország élére. A kormányzó pedig maga mellé miniszteriumot vegyen, s ezen miniszterium által intézze az ország ügyeit.

A választás nyomban meg is történt, s kormányzóul riadó lelkesedés közt, Kossuth Lajost kiáltották ki.

Kossuth, mint országkormányzó, Szemere Bertalant a kiváló hazafit, ki már az előző miniszteriumnak is tagja volt, bízta meg az új kormány megalakításával.

S csak azután, ahogy a miniszterium megalakult, tette le Kossuth a kormányzói esküt.

Magasztos, lélekemelő jelenet volt ez is.

Az eskütétel az országgyűlés mindkét házának közös ülésén szinte a debreczeni nagytemplomban folyt le, ugyanazon a megszentelt helyen, hol a trónvesztés kimondatott.

A templom most is zsúfolásig megtelt közönséggel. Az első padsorokban az országgyűlés tagjai ültek, hátuk mögött pedig sűrű tömegekben a debreczeni hű nép szorongott.

Egyszerre csak halk mozgás támadt. A kormányzó jött meg a miniszterekkel. Kossuth termetére honvédattila símult, oldalán a drágaköves Bethlen-kard lógott; Bethlen Gábornak, Erdély nagynevű fejedel-

mének a kardja. Kitüntető ajándék az erdélyrészi magyaroktól. Szemere Bertalan, az új miniszterelnök s társai díszmagyarban voltak.

Az ország függetlenségének bizományosai az első padsorok előtt, szemben az elnökkel, külön székeken foglaltak helyet.

Az elnök csönget s aztán rövid beszéd kíséretében felszólítja a kormányzót, hogy tegye le az ország színe előtt az ünnepélyes esküt.

Kossuthot kormányzóvá választják.

Kossuth fölemelkedik, balkezét szívére szorítja, jobbját esküre emeli s Almássy elnök előmondása után erős hangon, de az áhitat megilletődésével a következőket mondja:

— Én Kossuth Lajos, a nemzetgyűlés által választott kormányzó-elnök esküszöm, hogy a nemzet függetlenségi nyilatkozatát minden következményeiben fentartom és engedelmeskedem a nemzetgyűlés törvényeinek és határozatainak. Isten engem úgy segéljen

A közönség nem tudja visszafojtani örömét s hirtelen, váratlanul kitör a lelkesedés :

— Éljen Kossuth Lajos! Éljen a kormányzó! Éljen a független Magyarország!

Perczekig tart a ragaszkodás és öröm ez a kitörése s az ódon templom, Istennek csöndes hajléka, sokszorosán visszhangozza azt.

Ezután a miniszterium teszi le Kossuth, mint kormányzó kezébe az esküt.

Eközben ismét megkondul a Rákóczi-harang s bűgő érczhangja száll messzi, messzi, föl a csillagos egekig, hogy letegye a független szabad Magyarország első tisztviselőinek hűségesküjét a magyarok Istene elé.

Este a debreczeni polgárság nagyszabású fáklyászenével hódolt az ország kormányzójának. Az ujjongó sokaság érzelmeit, a híres ref. pap, Könyves Tóth Kálmán tolmácsolta Kossuth előtt, ezeket mondván:

— Tied az érdem, hogy háromszáz évi szenvedés után a magyar nemzet kezéről lehullott a szolgaság súlyos bilincse. Amit a nagy Rákóczi, dicső fejedelmünk, az ónodi országgyűlésen megkezdett; te azt íme, befejezted. Hála és dicsőség néked!

Kossuth a városháza erkélyes ablakából felelt a magasztaló üdvözlésre. Alakját megvilágította a lobogó fáklyafény, szava messze csengett, mint az estvéli harangzó.

— Ne ruházza a nép senkire a világon — így szólott — azt az érdemet, mely egyedül a nép érdeme. Én megragadtam gyöngé karjaimmal a fáklyát, hogy világosságot terjesszen a szolgaság sötét éjjelében. Én csak a fáklyavivő voltam, de nem maga a világos-

ság. Valamint a madár, mely a felkapott szemet elejti a sivatag pusztaságában, nem tulajdoníthatja magának az érdemet, ha ez elejtett magból viruló mezőség lesz, mert az nem a madár érdeme, hanem a földé, mely a magot megteremtette: úgy én sem róvonom föl érdemül magamnak, ha a mag, melyet mint a vándormadár a pusztában elejték a ti kebletekre, fogékony talajt talált . . .

Aztán gyújtó szóval további kitartásra serkenté a közönséget.

Másnap reggel hálaadó istentisztelet volt, délután pedig népünnep.

Hasonlóan örömteljes volt a hangulat a vidéken is. A független Magyarország dicsőítésétől visszhangzott a Duna-Tisza köze. A honvédtáborokban a köztársaságot éltették. Eközben mindent eltávolítottak, ami a trónfosztott uralkodóházra vonatkozott. Még a magyar czimerről is letűnt a korona, s helyét koszorúba helyezett kard foglalta el.

Az öröm emeléséhez nagyban hozzájárult a szabad sajtó is. Valamennyi újság dicsőítő cikkekben ünnepelte a nemzetgyűlés sorsdöntő határozatát. Még Petőfi lantján is megzendült az ének, s a honvéd-költő büszke dicsekvéssel danolta:

Honvéd vagyok; mikor nevémet kimondom

— Mi tagadás benne? —

Egy kis büszkeségnek ragyogó szikrája

Szökken a szemembe.

Egy vagyok a végre föltámadt magyar nép

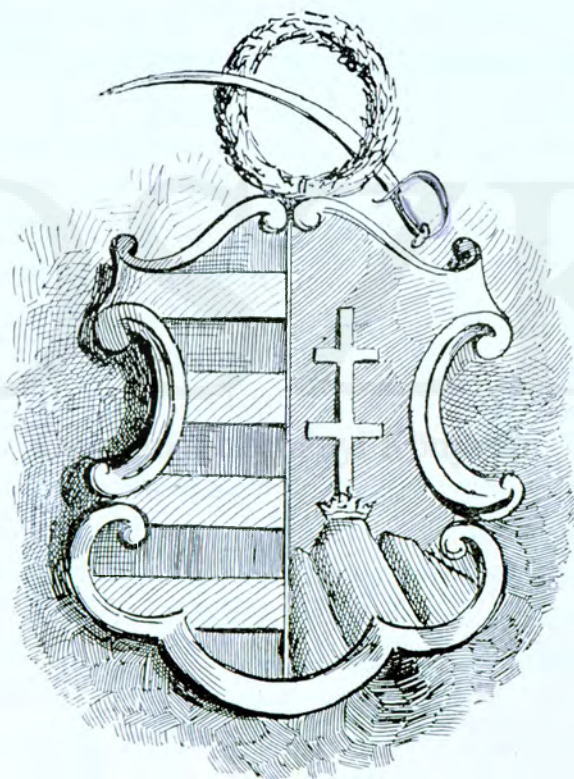
Győző seregéből,

Én is segítettem koronát leütni

A király fejről!

Igy lett Magyarországból, mely alkotmányos királyaihoz mindig hű vala, köztársaság, s annak kormányzója: Kossuth Lajos.

Ez a király nélküli állapot azonban rövid ideig tartott, talán négy hónapig. Az öröm hangjait csakhamar elnyomta az újabb veszedelem. A trónjavesztett uralkodó ismételt kérésére bejött az orosz.

A magyar czimer 1849-ben, a függetlenségi nyilatkozat után.

XII.

BUDAVÁR BEVÉTELE.

Kossuth Lajosnál, mint a honvédelmi bizottmány elnökénél egy sorhadbeli ezredes jelentkezett kihallgatásra. Az ezredes, ki hadifogoly volt, úgy hatvan év körül lehetett; tartása még délczeg, de a haja már egészen ősz. Borotvált arcának szomorú kifejezésével ellentétben álltak élénk, szürke, ravaszkodó szemei.

— Hentzi Henrik ezredes vagyok, Pétervárad volt parancsnoka, — mutatkozott be Kossuthnak. — Azért vagyok bátor tisztelegni, hogy ügyemben kikérjem magas pártfogását.

Kossuth az ezredesre tekintett, s így válaszolt:

— Ismerem ügyét, s mondhatom, csunya dolog. Ön, ezredes úr, esküt tett a magyar alkotmányra, s ennél fogva mi, egyik erőségünk, Pétervárad parancsnokául nevezтік ki. Ön azonban ahelyett, hogy esküjének megfelelően viselkedett volna, ellenségeink kezére akarta átjátszani a várat. Pedig Ön, ezredes úr, nemde magyar születésű?

Hentzi, mintha röstelkednék, lesüté szemeit, s csödes hangon felelt:

— Igen, az vagyok. Debreczenben születtem, ahol atyám helyőrségi tiszt volt.

— No lám! S mégis árulásra vetemedett. Ez még súlyosbítja helyzetét. Úgy hiszem, bizonyára jól tudja az ezredes úr, hogy mi a büntetése az ily hitszegő árulásnak.

— Tudom, nagyon jól tudom, — mentegetőzött megjuhászodva Hentzi. De engemet igaztalanul ér ez a súlyos vád. Irigyeim koholták, kik fondorkodnak ellenem. Ártatlan vagyok!

— Majd elvállik a hadi törvényszék előtt, — vágott közbe Kossuth.

A hadi törvényszék említésére Hentzi elsápadt; aztán hirtelen térdreasett Kossuth előtt, s kezeit összekulcsolva, könybefuló hangon esdekelt:

— Ha tisztí rangomtól megfosztanak, egész pályámnak vége. Legyenek tekintettel családomra! Én hűséges embere vagyok Magyarországnak; nyujtson a kormány alkalmat, hogy ezt bebizonyíthassam. Kérem, esedezem, vegyen oltalmába!

Kossuthot, ki igen jószívű ember volt, mélyen megindította ez a könyörgés. Odament a térdepelő Hentzihez, fölemelte megalázó helyzetéből és gyöngéden, vigasztalólag a következőképen szolt hozzá:

— Legyen nyugodt ezredes úr, ami tőlem telik, mindent megteszek az érdekében. Tisztí fizetését a vizsgálat folyama alatt is rendesen kapni fogja. A letartóztatástól sincs mit tartania; szabadon járhat-kelhet, csak a fővárosból nem szabad távoznia. Sőt az ellen sincs kifogásom, ha családját ide hozza. A megejtett vizsgálat után, amely, úgy hiszem, nem lesz szigorú, majd keresünk alkalmat, hogy hűségét bebizonyíthassa.

— Köszönöm, köszönöm, — hálálkodott Hentzi, s egész megkönnyebbülve távozott Kossuthtól.

Ez a találkozás, szabadságharcunk első évében, 1848 őszén Pesten történt. Kevéssel e jelenet után, december végefelé, a vesztes moóri csata következtében, mint tudjuk, Windischgrätz herceg császári fővezér hadaival megszállotta fővárosunkat. A magyar kormánynak menekülnie kellett, s a nagy zűrzavarban megfélekedett a fogoly Hentzi ezredesről, aki ilykép megint szabad lón.

És mit tett Hentzi? Még aznap szolgálatra jelentkezett a császári sereg fővezérénel.

Hentzi újabb hitszegése jutalmául csakhamar a tábornoki rangot kapta. S az ujdonsült tábornok, megszegve esküjét, feledve Kossuthnak tett ígéreteit, a legádázabb gyűlölettel harczolt ellenünk.

De az Isten megbünteti az esküszegőket. A császári seregnek ép az a része, ahol Henzi szolgált, sehogy sem tudott boldogulni: Szolnok mellett, Isaszeg virányos halmai közt, Vácznál egyik vereség a másik után érte. Mire beköszöntött a rózsatermő május, a kevély Windischgrätz annyira jutott, hogy kénytelen volt fővárosunktól sietve menekülni.

Ha azonban már mennie kell, gondolta magában az osztrák fővezér, Budavárát megtartja a császárnak. Hadd legyen legalább egy hely az országban, amely a rebellis magyarokat a kétfejű sas uralmára emlékeztesse. S úgy tett. A budai várat megrakta őrséggel, parancsnokául pedig Hentzi tábornokot nevezte ki.

Windischgrätz herceg nyilván úgy okoskodott, hogy Hentzi, akire a magyaroknál csak büntetés vár, már emiatt is körömszakadtáig lesz kénytelen védelmezni Budát. És jól számított.

A magyar ember arcát elfutotta a szégyenpír, ha arra gondolt, hogy a dicső Mátyás király egykori lakóhelyén, még mindig a német az úr. Hisz Budavár nélkül a főváros csak félig szabad, olyan, mint az a rab, akinek csak az egyik kezéről veszik le a béklyót.

Általános volt tehát az óhaj, hogy ennek a szégyenletes állapotnak véget kell vetni, s Budavár ormára, török-szakad, mielőbb ki kell tűzni a magyar nemzetiszín lobogót.

Ennek az egyetemes nemzeti óhajtásnak megfelelően Görgei Arthur vezetése alatt nagy honvédsereg, mintegy harminczezer ember, nyomult Buda alá, hogy megostromolja és bevegye.

Leirhatlan a tomboló öröm, mely a közönséget foglta, mikor az első magyar huszár a főváros utczáin megjelent. Egy előkelő és bájosan szép úriasszony odament a napbarnított vitézhez, s virágbokrétát és selyemkendőbe takarva öt darab fényes aranyat adott át neki.

— Köszönöm, édes asszonyság, — válaszolt a nyalka huszár — a virágot és a kendőcskét köszönettel fogadom, de az aranyak nem kelleneek. Pénzem úgyszólván elég. Ehelyett azonban más valamit volnék bátor kérni.

— Mit? — kérdezte a hölgy nyájasan.

— Egy csókot! — felelt mosolyogva a huszár.

Az úriasszony egy pillanatig tétovázott. De a másik perczen hirtelen elhatározástól megkapatva félreveté fátyolát és így szólt:

— A haza hős védőjének azt is szívesen.

Aztán a lováról lehajló huszárhoz lépett, s száz meg száz ember szemeláttára megcsókolta.

— Köszönöm. Olyan édes volt, mint a csurgatott méz, — jegyezte a huszár megpödörítve bajuszát, s a közönség zajos éljenzése közt tova vágatott.

Sokan azt hitték, hogy a budai vár csak aféle düledező kicsiny fészek, amely egy-két ágyúlovással könnyedén bevehető. Nem úgy volt. A várat az osztrákok a tél folyamán csaknem egészen kitatarozták. Több helyütt új bástyafal épült, a gyöngébb részeket ezenfelől paliszádor: hegyesvégű czölöpökből épült kettőspalánk védte. A bástyafalakon köröskörül számos ágyútelep; a vár alatt pedig ott, ahol most az alagut nyílik, tíz ágyú, amikkel végig lehet söpörni az épülő lánczhidon.

A várőrség nem nagy, mindössze háromezeröttszáz ember, de válogatott. Annál több volt azonban az ágyú, három híján kétszáz. Lövészer nagy bőséggel, élelem több hónapra való. De mindezekon felől volt Budavárának egy bűvös talizmánja. Az, hogy Pest a lábai alatt terül el. Úgy kellett az ostromot intézni, hogy Pest, ez a szép főváros, ami büszkeségünk, lehetőleg kiméltessék. Emiatt aztán az ostromsereg nem férközhetett minden oldalról a bástyákhoz, s ereje megbénult.

Görgei azonnal megérkezése után hozzáfogott a vár körülzárásához. Csapataink a Gellérthegy mögött, a Sashegy tövében és Ó-Budán helyezkedtek el. A tüzérség a Gellérthegyen és a Svábhegyen állította fel ágyúit. A Naphegyen pedig a réstörő-üteg volt.

Régi hadiszokás, hogy mielőtt valamely vár ostromához fognának, megadásra szólítják fel az őrséget. Görgei is úgy tett. Egy fogoly vértestiszt által levelet küldött Hentzinek, hogy adja meg magát. A fel-

tétel: kiméletes hadi fogság. Menekülésre úgy sincs semmi remény, az egész ország birtokunkban van már; Budavára pedig úgy körül van zárva, hogy még a madár sem repülhet ki onnan tudtunk és akaratunk nélkül. Levelét így végzi:

... «De ha mindez nem rendíti meg Önt, rendítse meg az a gondolat, hogy Ön magyar ember, hogy Önnek nagy tartozást kell hazája iránt lerónia, s hogy ehhez, ime, én alkalmat szolgáltatok Önnek.»

Csakhamar megérkezett a válasz, melyben Hentzi dölyfösen kijelenti, hogy nem hódol meg, sőt ellenkezőleg a várat utolsó emberig védelmezni fogja. «Egyébiránt ki kell jelentenem — mondja tovább — hogy nem vagyok magyar, hanem svájci származású és honosított osztrák; Magyarország iránt semminémű kötelezettségeim nincsenek.» Végül fenyegetőzik, hogy azon esetre, ha a vár ostromával fel nem hagynak, Pestet rommá löveti.

S fenyegetését a gonoszlelkű ember be is váltotta. Anélkül, hogy komoly oka lett volna reá, csupa ádáz bosszúból, sátáni kedvtelésből csakugyan ágyúzatni kezdte a virágzó szép Pestet. Első ízben a Dunaparton tolongó gyanutlan közönség közé lövetett; más-kor több középületet döntött romba; május 13-ikán pedig estétől hajnalig szórták ágyúi a gyújtó röp-pentyüket és a faldöntő bombákat.

Szörnyű éjszaka volt ez, mint a szemtanuk beszél-lik. Az egész Dunapart lángban állott, a közönség sikoltozva menekült; miközben a gránát s a röp-pentyű iszonyatos robajjal, tüzeső gyanánt órák hosszúáig hullt alá.

Mire megvirradt Pest legszebb része, a belváros,

romokban hevert. Kormos falak, füstölgő gerendák hirdették a rettentő pusztulást.

Hentzi gaztette annyira fölháborítá a közönséget, hogy a bosszú kiáltása zúgott fel mindenfelé.

— Átkozott legyen a nyomorult áruló! — kiáltották az emberek, ökleiket fenyegetőleg magasra emelvén.

— De mit késlekedünk! — tört ki másokból az elégedetlenség. Meg kell rohanni a várat, aztán kard-élre az egész őrséggel!

Csakhogy ez nem volt könnyű dolog. Igaz, nagy sereg táborozott a vár körül, de hiányoztak a megfelelő ostromágyúk. Emiatt aztán hosszabb ideig vesztegelni kellett. De mihelyest Komáromból megérkeztek az ágyúk, tüstént munkához látott ostromló seregünk. Egész nap dörögtek a réstörő ágyúk. Éjjelenként pedig szinleges rohamokat intéztek a vár ellen, hogy az őrség a folytonos nyugtalanítás által kimerüljön.

Mikor több jel azt mutatta, hogy a várőrség az egyöntetű, komoly támadásnak nem lesz képes ellenállni, Görgei elrendelte az általános rohamot, mely május 21-én éjfél után három órakor kezdődik. Egyben fölszólítást intézett a honvédséghez, hogy aki a rohamoszlopok élén akar haladni, jelentkezzék. Minő kitüntetés! Elsőnek lenni a bástyafokon és elsőnek a halálban. Százan meg százan jelentkeztek valamennyi fegyvernemből.

A tábortüzeknél már május 20-án este szokatlan sürgésforgás volt észlelhető. Nem feküdt le senki. Csöndben, gondos elővigyázattal készültek a döntő, nagy rohamra.

Tizenegy óra tájban, tüntető zajjal néhány honvédszázad tört a vár ellen. Ez a roham is csak színlelés, hogy az őrség figyelme eltereltesék a főtámadástól.

Eközben felkészül az egész tábor. Éjfélkor már csatakészen áll a honvédsereg. A Gellért-rakodótól kezdve, keresztül a Vérmezőn, az ujlaki országuton, egész a Bomba-térig óriási félkör húzódik a vár körül.

Lábhoz tett fegyverrel hallgatagon állnak a csapatok. Soraikból, mint a kisértet, itten is, amottan is egy-egy lajtorja emelkedik.

Éjfél után három órakor a svábhegyi főhadiszállásról tűzkigyókat rajzolja, egy röppentyű száll fel. Ez a jeladás az ostrom megkezdésére. S a másik pillanatban a körülfekvő magaslatokról száznyolczvan ágyútorok bömbölve felel vissza:

«Készen vagyunk!» S ennek a földingató dörgésnek mintegy folytatásaként ezer, meg ezer ajkról hangzik a kiáltás:

— Eljen a magyar! Eljen a haza!

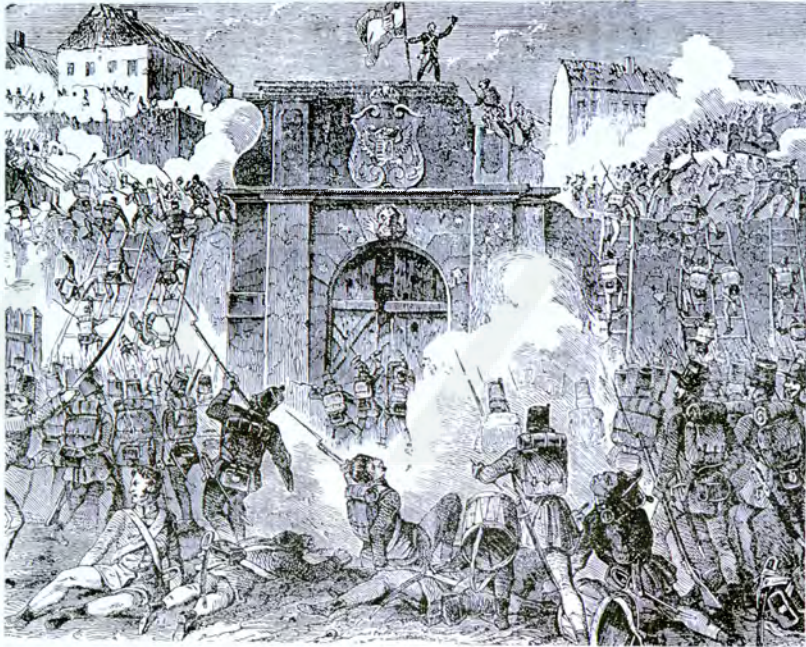
S ezzel köröskörül minden ponton előnyomulnak csapataink. Kétszáz trombita sikong, négyszáz dob pörög: Előre! Előre!

Hentzi felriad, s mint az odujába szorított farkas, kétségbeesetten kezd védekezni.

Még sötét van, de a puskák, ágyúk szakadatlan villanásától fényöv támad a vár körül. Messziről lehet látni, hogy csapataink, lajtorjaikat czipelve, miként nyomulnak az ódon bástyák felé. A növekvő fegyverdurrogás közé csakhamar a viaskodók csataordítása vegyül. A küzdelem heve, szilajsága egyre fokozódik. Itt ágyúgolyó szakít ketté egy létrát, amott

egy-egy holttest zuhan a mélybe, távolabb már a bástyákon folyik a rettentő szuronyharcz. A csapatvezérek: Nagy Sándor, Kmetty, Leiningen, Máriássy János, Asbóth Lajos, Inkei Kázmér mindenütt legelől.

Legkeményebb a harc a fehérvári kapu táján: a résnél, s a bécsi kapu mellett. Itt a 9-ik honvéd-

Részlet Budavár ostromából.

zászlóalj egy fiatal hadnagya, Tóth Gábor az egyik vezető. Vakmerően kapaszkodik fel a lábtón, jobb kezében magasra emelve a zászlót. A bástyafal rovátkás párkányáig jut immár, mikor egy golyó lesodorja a falról. A vitéz hadnagy lehanyatlik, de a zászlót felkapja az utána törekvő veres sipkás. Ez is úgy jár. A zászló harmadik kézbe kerül; ám ez a honvéd sem juthat célhoz: egy szétpattanó gránát szilánkjá öli meg.

— Feltüzzük a zászlót, ha mind itt pusztulunk is! — kiáltják lángoló arczczal, fogcsikorgatva odalenn a honvédek.

És feltüzték. Igaz, harmincz ember életébe került a dicsőség, de mégis czélt értek.

Eközben megvirrad. A felkelő nap bontogatni kezdi arany fátyolát. S a hajnal bibor fényében, kipirult arczú lelkes honvédjeitől kísérve megjelenik a roskadozó bástyafalon Nagy-Sándor József tábornok. Innen küldi az első jelentést Görgei fővezérnek:

Reggel 5 órakor, máj. 21. 1849.

Ha Isten is így akarja, tartani fogjuk magunkat a várban, amelynek egyrészét kilencz zászlóalj már elfoglalva tartja. Honvédjeink úgy küzdenek, mint az oroszánok.

Nagy Sándor.

Most bent indul meg a szörnyü harc. Az őrség makacs, nem tágít, s mikor hátrálni kénytelen megmegáll s folyton küzdve, csak lassan huzódik a belső vár felé.

De csakhamar mindenfelől a várba özönlének diadalittas honvédeink. Az őrség, számban és erőben fogyatkozva, mind szűkebb térre szorul. Egy csapat a királyi palotába fészkel be magát, s a kastély ablakaiból tüzel az előnyomuló honvédekre.

Hentzi, mint a hajtásba került vadállat, úgy futkos ide-oda. Érzi, hogy itt a vég. Mikor látja, hogy nincs menekülés, egy század varasdi határőr élére áll s tüzet vezényel betóduló csapatainkra. De ajkán fagy a vezényszó: egy puskagolyó, egy honvédaltiszt golyója az oldalába furódik. Hentzi kezéből kihull a kard, melléhez kap, s hörgő jajkiáltással zuhan a földre.

A csapás végzetszerű. Az őrség ijedten szétriad, s végleg felhagy a további ellenállással.

A honvédsereg eközben elárasztja a vár minden részét, s a Pest felőli bástyákon is kitüzi a nemzeti lobogót, a magyar dicsőségnek ezt a gyönyörű büszke hirdetőjét.

Budavár bevétele 1849. május 21-én.

A pesti Dunapartot már éjjélkor sűrű tömegekben szállta meg a közönség, s visszafojtott lélekzettel, a legnagyobb izgalom között várt az eredményre egész hajnalig.

S im, hosszú, kínos várakozás után végre feltünik az első magyar lobogó. A hajnali szellő, mintha csókolni akarná, meglengeti, miközben a felkelő nap aranyos fényt szór reája.

— Győztünk! A vár be van véve. Éljen a honvéd! — ujjong a sokaság.

S olyan éljenzésbe tör ki, aminőt még soha sem hallott a főváros. S ez az éljenriadal, elismerő üdvözlésül a vitéz honvédeknek, végig zúg az egész Duna-part hosszában, a Margit-szigettől egész Csepelig.

Görgei svábhegyi főhadiszállásról kísérte figyelemmel az ostromot. Mikor tábori messzilátóján észrevette a bástyafokon az első magyar zászlót, felkiáltott:

— Ott, ott! . . . Ott lobog a nemzeti trikolor. Éljen a honvéd!

Aztán lóra ült, s segédtsíztjei kíséretében fölsietett a várba, hol csapataink, amint szokás, sorakozva, tisztelgéssel fogadták. Görgei elébök állt, s így szólt hozzájuk:

— Fiaim, minden jónak gyorsan és egyszerűen kell történni. Én tegnap azt mondtam nektek: Ezt a várat ostromolni fogjuk! És ti nemcsak ostromoltátok, hanem be is vettétek. Becsületes, szép, dicső munka volt. S most az én kötelességem, hogy megjutalmazalak titeket.

S ezzel int a segédtsíztjének, ki egy marék vitézségi érdemjelet nyújt át neki.

Legelőször egy barna arcú czingár közhonvédhez lép.

— Miféle lyuk az a köpönyegeden? — kérdi tőle.

— Ellenséges golyó furta keresztül, — válaszol a honvéd.

— Jól van. Ez az érdemjel majd csak eltakarja, — s eközben feltüzi mellére az ezüstkoszorút. De ügyelj a köpönyegedre, — folytatja tovább — mert ha minden lyukra érdemjelet tűzök, furcsán fogsz kinézni.

Aztán egy másik honvédhez fordul, akinek a karja van felkötve.

— Hol kaptad a sebet?

— A fehérvári kapunál.

— Ez legyen sebedre a gyógyító ír, — s ennek is érdemjelet tűz a mellére.

És ez így megyen sorba; mindenkire van elismerő, buzdító szava.

Hentzi megsebesülése.

Csak mikor az érdemjelkiosztással készen volt, hallgatta meg parancsnokainak kimerítőbb jelentését. Bizony sok drága honfi vérbe került ez a dicsőség. Elesett 17 tiszt és 350 közlegény; mintegy 700 emberünk pedig megsebesült.

De a várórség vesztesége aránylag még nagyobb. A halottak és a sebesültek száma: 1125; fogságunkba került 84 tiszt, továbbá 2200 közlegény.

A hadi zsákmány: 198 ágyú, 5000 lőfegyver, 1400 mázsa lőpor, 150 ló, 32 ökör, 40 hordó bor, aztán különféle ostromszer.

Görgei estefelé Hentzit látogatta meg. A hitszegő várparancsnok ekkor még öntudatánál volt.

— Kiván-e a tábornok úr családjára vonatkozólag intézkedni? — kérdezte tőle Görgei szánó részvétellel.

— Mikor a várba zárkóztam, minden dolgomat elvégeztem, — válaszolt Hentzi elutasítólag.

Ezek voltak utolsó szavai. Csakhamar elvesztette eszméletét; s éjjélkor nagy kinok közt meghalt. Illendő temetéséről Görgei gondoskodott.

Külön futár vitte a diadal híret Debreczenbe, ahol akkoron a magyar kormány székelt.

Amint a hírnök, egy Bocskai-huszárs, tajtékozó paripáján bevágatott Debreczenbe, már a város szélső házainál elkiáltotta magát:

— Emberek, jó hirt hozok! Budavár ismét a miénk!

És száguldott tovább: egyenesen a városházához, ahol az országkormányzó, Kossuth lakott.

A hír villámszárnyakon terjedt szét, s mindenütt a legédesebb örömet fakasztotta. Maga Kossuth is egészen felvidult. Sápatag arczáról pillanatra eltűnt a nehéz gond.

— Hála Isten, csakhogy végre sikerült! — szólt megkönnyebülten.

De hadd tudja mindenki, hogy Budavár ormán ismét a háromszinű magyar lobogó pompázik. S a fényes sikert, mely eddigi diadalainknak a betetőzése, Kossuth, mindjárt az örömhír vétele után, következő szózatban adta hírül az ország népének:

Budavár a miénk!

Legyen áldott a szabadság Istenének szent neve! És legyenek áldottak a nemzet hadseregének rettenhetlen hősei, a vitéz honvédek, kik éltöket adják válságul hazánk szabadságáért!

Budavár a miénk!

Lelkesüljön föl a nemzet minden erőfeszítésre, hogy a harc, mely még hátra van, rövid és a haza megmentésének műve bevégezve legyen.

Konduljanak meg a harangok mindenütt, s hirdessék a magyar szabadság fegyvereinek győzelmét országszerte!

Adassék hála Istennek és dicsőség a magyar hadseregnek, melyet hősi tettei a világ legrettenhetlenebb seregévé avattak fel.

Kelt Debreczenbe, máj. 22. 1849.

Kossuth Lajos, kormányzó.

A magyar kormány június 5-én tért vissza Debreczenből a véglegesen fölszabadított fővárosba. Kossuth bevonulása valóságos diadalmenethez hasonlított. Nyolczlovas nyitott batár hozta. Előtte ragyogó fényes egyenruhában a táborkar ment, háta mögött pedig honvéd törzstisztek díszes csoportja lovagolt. Köröskörül pedig tengernyi nép: ujjongva, lelkesülten, virágokat szórva eléje.

Talán ez volt Kossuthnak a legboldogabb napja az életben. Pedig, ha tudta volna, hogy szerencsecsillagunk oly hamar újra lehanyatlik. Ha tudta volna!...

Később a hálás utókor a magyar honvédek és Budavár bevételének a dicsőségét, gyönyörű ércszoborban is megörökíté. A szobor — egy küzdő zász-

lós honvéd, fölötte koszorúval a nemzeti géniusz, — azon a helyen áll, ahol vitéz bajnokaink először hatoltak a várba.

Csakhogy addig, amíg ezt a szobrot érczeönteni lehetett, sokat kellett még szenvednie a magyar nemzetnek.

A budai honvedszobor.

XIII.

BEM APÓ.

A szilágysomlyói honvédtábor főhadiszállása előtt 1848 december elején közönséges parasztszekér állott meg. A székely fuvaros, megeresztvén a gyeplőt, figyelmeztetőleg hátraszól:

— Itt volnánk!

A hátulsó szalmacsomón egy igénytelen öregúr ül, aki a figyelmeztetésre szó nélkül föltápászkodik s nagy vesződéssel leszáll a szekérről.

Hát bizony csuf kis öreg; oly vézna, olyan nyomoruságos külsejű, mintha a lélek csak hálni járna beléje. Szemei aprók, orra horpadt; barázdás sápadt arcát, melyen egy sebhely nyoma látszik, ritkás ősz szakáll övedzi. Lábain botosok, testét ódivatu hosszú télikabát fűdi; fején pedig kopottas posztósipka, amelynek leffentyüivel a hideg ellen a füleit szoritja le.

A szekérről leveszi kopott vászon paktáskáját, s botra támaszkodva lassu csoszogással betipeg a főhadiszállásra.

Egy ott ácsorgó honvéd odamegy a fuvaroshoz és megszólítja:

— Miféle ez a vén ember?

— Nem tudom, — válaszol a fuvaros. — Azt mondják, valami gyenerális.

A honvéd elkaczagja magát.

Bem honvédtábornok.

— Ejha! No atyafi, kelmed sem látott még soha eleven generálist. Nem ilyenek azok!

Hát kétségtelen, első látásra senki sem hitte volna, hogy ez a kopottruhájú, roskatag öreg ember csakugyan generális; még pedig a világhírű lengyel szabadsághős: BEM József tábornok, kit a magyar kor-

mány csak az imént nevezett ki az erdélyrészi honvédsereg főparancsnokául.

Az új fővezér megérkezésének híre csakhamar szétterjedt az egész táborban. Mindenki látni akarja; de aki látja, ugyancsak elkedvetlenedik. Különösen a székely honvédek szontyolodnak el. Az egyik góbéből ki is tör az elégedetlenség.

— No, ha ez a Bem gyenerális, — fordul bajtársaihoz — akkor atyafiak menjünk haza s készüljünk mindnyájan a halálra, mert ez a vén ember ugyan meg nem védelmez bennünket sem az oláhoktól, sem a németektől.

De a tisztikar véleménye sem különb. Csak mikor a bemutatás következett, látták, hogy nem közönséges emberrel van dolguk.

Bem a főlény tudatával, hidegen körülnézett s így szólt hozzájuk:

— Uraim, föltétlen engedelmességet kívánok önöktől. Aki nem engedelmeskedik, azt főbelövetem. Én tudok jutalmazni, de tudok büntetni is. Elmehetnek!

A tisztek összenéztek. Ilyen kemény hangon még nem beszélt velök senki. De látták sebforradásos mosolytalan arczáról, szuró hideg tekintetéből, hogy amit ígér, meg is teszi. Csöndben, szótlanul távoztak s csak odakint, a tábortüzeknél kezdtek zugolódni.

Hisz ez valóságos zsarnok! — jegyezte meg egy fiatal hadnagy.

— S jóformán azt sem tudjuk, honnan csöppent közénk, — szólt a másik.

— Aztán vén, nyavalyás; hisz járnai is alig képes már. No, köszönjük az ilyen vezért, — henczegett egy poczakos nemzetőrkapitány.

A körbe, ahol a beszélgetés folyt, egy daliás fiatal huszártiszt lépett: gróf Teleki Sándor.

— Csillapodjanak uraim, — szólta, körüljártatva tekintetét. Én ismerem Bemet s annyit mondhatok, hogy különb vezért keresve sem találhattunk volna nálánál. Igaz, hogy már idős, közeljár a hatvanhoz; az is igaz, hogy betegesnek látszik; de ebben az öreg, törődött emberben csodálatos lélek lakik. Vézna teste csupa merő sebforradás. Még varsói tanárkodása idején csaknem áldozatul esett hivatásának. A kongrév-rakéták készítése alkalmával az anyag felrobbant s úgy összeégette Bemet, hogy lepedőben vitték haza. Már az orvosok is lemondtak életéről, de szerencsésen kigyógyult. Csak a jobb lábszárán maradt egy nyílt seb. Ezért kell bottal járnia. Az 1831-iki lengyel forradalom alatt az iganiczi ütközetben balkarját zúzta össze a puskagolyó. Ebből is kigyógyult. Párisban egy őrvölgő lengyel négyszer lőtt reá; ezt is kiheverte. A bécsi forradalom vége felé balkarján sebesült meg. Ez sem ártott neki. Pesten csak az imént egy gyűlölködő honfitársa intézett ellene merényletet. A golyó az állkapcsában akadt meg. Harmadnap már fenjárt. Hát ilyen Bem: szívós, rettenhetlen, nagytudásu, aki nemcsak parancsolni tud, hanem győzni is képes. Majd meglátják!

S a fiatal huszártiszt csakugyan valót beszélt. Bem mint a későbbi tapasztalások igazolták, valóban rendkívüli ember volt, ki bámulatos szívóssággal viselte a háboru fáradalmait. Napokon keresztül alig evett mást keménymagos levesnél s ha úgy kellett, jóízűen tudott aludni a legdurvább szilánkos falóczán. Sőt, ami csakugyan különös, tudott aludni előre is.

— A katonának, — mondotta gyakran — akkor kell tudni aludni és enni, mikor ideje van hozzá, tehát előre is.

S ő ezt megcselekedni is tudta; ha olykor ideje volt, annyit aludt és evett, hogy három napra is beérte vele.

A legkisebb hiúság sem lakozott benne. Az egész hadjárat folyamán csak egy köpenyeget viselt; azt a híres nagy katonaköpenyeget, amelyen legalább nyolcz-tíz golyó hagyott nyomot.

Ezek mellett bátor és rettenhetlen. Mindig legelső volt a csatasorban és utolsó, ha visszavonulásra került a dolog. A harczmező volt az otthona, az ágyudörgés a legkedvesebb zenéje. A legöklőbb golyózápor közt olyan nyugodtan állt, mintha az egész csak gyerekjáték lenne. Gyakran figyelmeztették, hogy vigyázzon magára.

— Minek? — válaszolta ilyenkor. — Ha úgy van elvégezve, hogy meg kell hálnom, hát meghalok. Nem az ellenség, hanem Isten kezében van az életünk. Addig élünk, míg ő akarja.

Arczán ritkán jelent meg mosoly. Keveset beszélt; parancsait egy-két szóval röviden adta ki. Haditerveiről nem szeretett időelőtt nyilatkozni.

Valamelyes alkalommal, a csata elején, egy őrnagyot rendelt maga elé.

— Őrnagy úr, — fordult hozzá Bem — ön négyszáz emberrel és két ágyuval a szomszéd faluba megy.

— Igenis, tábornok úr. S mi lesz a teendőm?

— Megtudja ön, ha odaérkezik.

— Mégis, szeretném tudni, mihez tartsam magamat.

— Haditervemem akarja tudni. Tud ön hallgatni?

— Hogyne!

— No, én is, — válaszolt kurtán Bem s útnak ereszté a kíváncsi őrnagyot.

Bem átvevén a főparancsnokságot, az volt a legelső teendője, hogy újjászervezze seregét; gondoskodott jó fölszerelésről, megnövelte számbeli erejében. Aztán előnyomult s Kolozsmegyében Csucsá mellett, a Királyhágó bejáratánál, ugyancsak alaposan elpáholta a hányaveti császáriakat. Ez volt Bem első győzelme Erdélyben.

A kicsinylés, mely megérkezésekor fogadta, egyszerre megszűnt. A székely honvédek csodálkozva mondogatták:

— Mi tagadás, e bizony érti a mesterségét; talán még okosabb mint Gábor Áron. Azt se mondja mukk, csak int a kezével hol jobbra, hol balra és minden úgy megy, mint a karikacsapás. Még az ágyu is szebben szól a keze alatt. No, ez megtanítja a németet keztyűben dudálni.

Most már biztak benne. S a bizalom csakhamar rajongó szeretetté növekedett. Mintha édes atyjuk lett volna, úgy tekintettek reá; maguk közt nem neveztek máskép csak Bem apónak.

De Bem is rendkívül megszerette a székely honvédeket. Ezek a kitartó, bátor, jókedvű fiúk voltak a legkedvesebb katonái. Ha valami nehéz dolgot kellett keresztülvinni, rendesen azt mondta:

— Majd elvégzik az én fiatal székelyeim.

S amióta Gábor Áron annyira föllelkesíté őket, el is végezték, lobogó harczi kedvvel, diadalmasan.

A csucsai győzelem után most már támadólag lépett fel Bem tábornok. Benyomult Erdélybe s nem

akart addig nyugodni, míg Kolozsvár, e vadregényes országrész fővárosa osztrák járom alatt senyved. És rettenthetlenül előre tört. Sehol egy percznyi megállás. Éjjel-nappal, süppedékes hóban, dermesztő hidegben, csatázva, mindig csak előre. A szegény honvéd már alig tudott a lábán állni, napok óta nem látott meleg ételt; de azért csak ment tovább zugolódás nélkül, bámulatos kitartással. Hisz ez a dicsőség útja.

— Csak előre, fiaim! Majd megpihenünk, ha kiverjük az ellenséget. — Így biztatja őket az agg vezér.

— Éljen Bem apó! — zúgja az előnyomuló dandár s a büszkeségtől felragyog a honvédek arcza.

S mire beköszönt az ujév, a hős Bem apó kemény harczok után az osztrákoknak egyik nagy seregét csakugyan kiverte Erdélyből. De megzabolázta a vérengző oláh felkelőket is.

Nagy ijedtség lett erre az osztrákok közt. Puchner generális, a császári hadak vezére összes meglevő hadait egybegyűjti, sőt Moldvából még orosz segítséget is kér, hogy Bem tábornokot diadalútjában megakassza.

Ezen időtájban történt, hogy Bem tábornoknál, aki Szeben körül táborzott, egy idegen csapatbéli fiatal honvédszázados jelentkezett kihallgatásra.

— Én Petőfi Sándor vagyok, — szól röviden katonai tisztelgés közt. — Azért jöttem, tábornok úr, hogy felajánljam kardomat.

Bem, aki éppen egy haditérkép tanulmányozásába volt merülve, meglepetten nézett az előtte álló költőre. Csontos, rideg arcza kiderült, szemei fölragyogtak. Aztán hozzáment s kezét adott neki.

— Ön a kardját ajánlja fel. Szép, igen szép. De én ezzel nem elégszem meg. Nekem a szive is kell.

S a kebléhez ölelte Petőfit; gyöngéden, szeretettel, mintha hazatérő fia lenne.

A büszke és daczos költőre mély hatással volt ez a nem várt szives fogadtatás: közlékeny lett. A többi közt elpanaszolta, mennyire mellőzték Debreczenben, pedig nejétől és a kis fiától vált meg, hogy a szabadságért harcoljon.

— Ön nős s a családját hagyta el? — kérdezte csodálkozva Bem.

— Igen, családos ember vagyok. A fiam alig egy hónapos, a ~~nőm~~ pedig még most is fekvőbeteg.

— Bravó! — kiáltott fel Bem. Ilyen jellemű férfiakat becsülök én. Akar-e a hadsegédem lenni?

— Büszkének fogom magamat érezni, ha a tábornok úr oldala mellett küzdhetek.

— Jól van, még holnap megkapja a kinevezését.

Petőfi boldogan távozott. Betelt tehát szive vágya; a hős vezér mellé került.

Az előszobában a tábornok egyik hadsegédével találkozott, s meg nem állhatta, hogy ki ne öntse érzelmeit.

— Ez a csúf öreg lengyel — mondá — a második apám lett. Mint egy hadisten úgy emelt magához. Ágyudörgés közt született, orosz vérral keresztelkedett, a szabadságharcz iskolájában tanult. Az összes tábornokokért nem adnám.

Petőfit másnap csakugyan a tábornokhoz osztották. Bem alig ereszté el magától; beczézte, vigyázott reá, hogy valami baja ne essék. Csakhamar őrnagynak nevezte ki, sőt még érdemjellel is földiszíté.

De viszont Petőfi is rajongó lelkének egész szeretetével csüggött agg vezérén. Nem is igen váltak el többé, együtt mentek a hadak véres útján.

A költő tehát nemcsak szemtanuja, hanem részese is volt annak az idegrázó küzdelemnek, mely ezután következett.

Az egész császári had, husz-harminczezer ember összefogott, hogy Bem seregét tönkretegye, vagy elfogja.

Heteken át, Nagy-Csürtől Déváig szakadatlanul folyt a rettentő hajsza, a szörnyű viadal. Többször már úgy volt, hogy megsemmisítik, de Bem egy-egy ügyes mozdulattal mindig kisiklott karmaik közül. Legsúlyosabb helyzetbe Vizaknánál jutott, hol ágyúinak nagyrészét elvesztette.

Ezeknek az irtóztató harcoknak a hatása alatt írta Petőfi «Négy nap dörgött az ágyu» . . . című hangulatos költeményét, a többi közt ezeket mondván:

Négy nap dörgött az ágyu
Vizakna és Déva közt,
Ott minden talpalatnyi
Földet vér öntözött!

Négy hosszú nap csatáztunk
Rettentő vad csatát,
Minőt a messzelátó
Nap csak nagynéha lát.

Mindent megtettünk, amit
Kivánt a becsület . . .
Tízannyi volt az ellen,
Győznünk nem lehetett.

Szerencse és az isten
Tőlünk elpártola,
Egy pártfogó maradt csak
Velünk; ez Bem vala.

Oh Bem, vitéz vezérem,
Dicső tábornokom!
Lelked nagyságát könnyes
Szemekkel bámulom . . .

Bem serege a folytonos harcokban annyira megfogyott, hogy alig volt immár több ezerötszáz emberénél. Ágyuja talán már csak négy-öt. Elöl-hátul, mindennütt ellenség s nemcsak az osztrák, hanem a felbujtogatott oláh, sőt az álnok szász is. Egyetlen menedéke, ha a magyarországi segélyhaddal, amelynek érkezését már jelezték, mielőbb egyesül. Elhatározta, hogy megkísérli, s szász földön át lehető gyorsan Piski felé nyomul.

S Bem, maroknyi csapatával merészen nekivág a szász földnek, mely csakúgy hemzseg az ellenséges rajoktól. Szászsebesen az álnok szászok orvul legyilkolják sebesültjeit, Szászváros előtt pedig több ezer főnyi császári sereg fogadja. Csakhamar itt is ütközetre kerül a dolog.

Bem tábornok, mint rendesen, most is ágyui mellett áll; pedig az ellenség már csaknem körülözlöni. Egy gránátos egészen a közelébe férközik s egyik ágyúnkra, hogy azt elfoglalja, ráteszi a kezét.

— Nyomorult! Te az én ágyumat akarod? Vissza! — rivall reá Bem s lovaglóostorával olyat vág a gránátos arczára, hogy az visszatántorodik.

Ebben a pillanatban lövés dördül el s a puska golyó Bem tábornok jobbkezének a középujját zuzza össze.

Mintha csak egy légycsipés érte volna. Mi neki egy ujj!

A honvédcsoport további vezetését átadja egyik alvezérének s ő maga Piskire lovagol. Csak itt nézi meg a sebesült ujját. A tábori orvos aggodalmaskodni kezd.

— Biz ez igen súlyos sebesülés. Azonnal le kell vágni, nehogy elüszkösödjék.

S Bemnek egy arcizma sem rándul meg a műtét közben. Sőt, amint egyik-másik tisztje sajnálkozni kezd fölötte, hirtelen közbevág:

— Minő komédia! Egy haszontalan ujjammal kevesebb. Ennyi az egész.

Ezzel lóra ül s egész nyugodtan továbbüget, hogy érkező csapatait fogadja.

Időközben ugyanis Bem többfelől segítséget kapott. Ismét volt tehát harczrakész serege; igaz, nem nagy, mindössze ötezerhatszáz ember és huszonnyolcz ágyu, de elég arra, hogy megvesse lábát itt Piskinél, s szembeforduljon üldözőinek.

Piski vagy mint ujabban nevezik Piskitelep, szerény hunyadmegyei falu a Sztrigy nevű folyócska mentén. A Sztrigy e helyütt rendkívül sebesfolyású s Piskitől nem messzi zuhogó robajjal ömlik a Marosba. A község előtt tágas mező van, beszegélyezve domblánczolatokkal. Az országút épp Piskinél metszi keresztül a Sztrigyet, amelyen akkortájt egy erős, hosszú fahíd vezetett keresztül.

Az ellenség, — háromszor annyi, mint a honvédsereg, — a Sztrigy innenső partján táborozott, a miénk a túloldalon.

A következő nap — 1849 február 9-ikén, — még

Petőfi a táborban.

alig pittymallott, már megszólaltak Bem ágyúi. A golyók süvöltése a hideg téli levegőben mintha hangot adott volna: «Most jöjj német, ha van bátorságod!» Néhány percz mulva megjött a bömbölő válasz: «Majd megtanítunk mindjárt!»

S néhány percz mulva az egész vonalon elkezdődik a kemény viadal. Száguldó lovasok robajától reng a föld, ágyúk dörgésétől hangos a csatatér.

Bem maga vezeti a csatát. Mindenütt ott van, hol legnagyobb a veszély. Miként a méhraj, úgy röpköd körülötte a sok golyó. Ügyet sem vet reá.

— Ne féljeteK, csak előre! — biztatja a székely honvédeket.

— Nem is félünk mi, apó! — kiált egy öreg székely katona. — De maga menjék innen, mert itt nagyon sűrűn hull ám a golyó. Ha mi elpusztulunk, van helyettünk más. De ha a gyenerális urat baj éri, ki ad nekünk második Bem apót?

Az egész csata középpontja itt is a híd. Ennek a birásáért folyik a legádázabb küzdelem csaknem napestig. A híd mindakét feljárója körül százával hever a sok holttest, a Sztrigy zajló jégtáblái pedig vértől pirosak. A honvédek háromszor is elfoglalják, de az ellenség mindannyiszor visszaszorítja őket.

Ozsonnatájt magához hivatja Bem egyik legvitézebb bajnokát, Czecz ezredest és így szól hozzá:

— *Ha a híd elveszett, Erdély is odavan.* Siessen tehát s intézkedjék, hogy csapataink megállják helyüket.

Képletes intelem, de az aggódó vezér bölcs előre látása szól belőle. Voltakép azt jelenti, hogy szedjük össze magunkat, mert ha ez a csata is elvész, lehe-

tetlen többé megbirkoznunk a túlhatalmasodott zsarnoksággal.

S erre az üzenetre újult erővel indul meg a retentő küzdelem. A 11-ik honvédszászlóaljnak, Inczédi Samu parancsnok vezetése alatt, többszöri kísérlet után végre mégis sikerül keresztültörni a hidon, s azt nem is adja ki többé birtokából.

Az ellenség ereje honvédeink bámulatos vitézségén megtörik; alkonyatkor felhagy a további ellenállással és sietve hátrálni kezd. Mire felbukkan a hold, a piskii dombokon már a trombiták hívogató szava hallik.

Csak másnap reggel látható egész szörnyűségében a harcz dúlása. A Sztrigy partjain, a híd körül, mindenfelé halott: több mint kétezer császári katona véres holtteteme.

De közben itt-ott egy-egy honvéd is, mintegy ötszáz ember; sápadt merev arczaikon csöndes nyugalom, boldog megdicsőülés. Hisz a hazáért vértettek.

A fényes diadal egész boldoggá teszi Bem tábornokot. Derűs hangulatban járja körül a táborhelyeket. S amint ez az igénytelen kis öreg tipegő járással, botjára támaszkodva, elhalad a sereg közt, a honvédek ajkairól önkénytelenül kitör a meleg üdvözlés:

— Éljen Bem apó! Éljen a mi vezérünk!

Bem pedig odafordul kíséretéhez s így szól:

— Most már a pokloktól sem félek. Majd meglátják, hogy rövid idő alatt egészen kiverjük az ellenséget Erdélyből.

S úgy történik. Bem a piskii győzelem után támadólag lép fel, s diadalmasan nyomul előre. Néhány hét múlva már Nagyszeben előtt áll, s az ellenség-

nek ezt az erős fészket, melyet nemcsak várfal környez, de nagy sereg is őriz, kemény ostrom után beveszi. Óriási hadizsákmány jut a birtokába. Huszonegy ágyú, egy millió puskatöltés, hatezer ágyúgolyó, ötezer löfegyver, s tömérdek élelmiszer.

Puchner tábornok, a császári hadak vezére úgy megijedt, hogy egyenesen Bécsbe futott. Rémületében még a rendjeleit is, amikkel pedig nagyon szeretett hivalkodni, Szebenben felejté. Bem küldte utána, még pedig a következő levél kíséretében:

Tábornok úr!

A nagy ijedségben Szebenben tetszett felejtetni ordóit. Itt küldöm őket. Viselje egészséggel. Bem.

Mire beköszöntött a rügyfakasztó tavasz, Erdély vérázott földje ismét szabad volt. A vert osztrák sereg Moldvába menekült. Még a móczok is, ezek a vérszomjas fenevadak, hegyeik közé rejtöztek. Bem tábornok megpihent.

Honvédeink vitézségéről beszélt az egész világ, Bem apó és Damjanich neve egyértelmű lett a dicsőséggel.

A csatamezőkön nőni kezdett a virág, az emberek szívében pedig a remény és a bizalom, hogy végre mégis csak szabad lesz egész hazánk.

A balsors azonban megirigyelte dicsőségünket; a derűs égbolt csakhamar ismét borulni kezdett.

Mikor látta az osztrák császár, hogy mind hiába, nem képes bennünket leigázni, egyenesen az oroszok czárjához fordult fegyveres támogatásért. S csakhamar, zúgó áradatként, negyedmillió muszka özönlötte el hazánkat.

Részlet az 1849. júli 31-én vívott segesvári csatából.

Nehéz napok következtek megint, talán még súlyosabbak, mint az eddigiek.

Bem apó merészül szemébe nézett az oroszoknak is, de a roppant túlerővel ő sem vala képes immár diadalmasan megbirkózni. Hisz annyi volt a muszka, hogy tíz-húsz jutott mindegyik honvédre. Közben visszasompolygott Moldovától a kivert osztrák, sőt a vad mócz és az álnok szász is előbujt rejtekéből. S mind összefogtak, hogy legyűrjék a magára hagyatott szegény magyart.

Bem emberfeletti erővel küzd, harczol, ám tőle is elfordult a csapodár hadiszerencse. Az első nagy csapás, amely reá nehezült, 1849 július 31-én a Nagy-Küküllő völgyében *Segesvárnál* érte, ahol kicsiny, fáradt, alig ötezer főnyi seregét csaknem egészen megsemmisíté a túlnyomó számú orosz haderő. Ebben a balvégzetű csatában tünt el Petőfi Sándor, a nemzet édesszavú dalosa.

A költő Bereczken csatlakozott kedves tábornokához, Bemhez. Székelykeresztúron, közel Segesvárhoz meghált. Másnap a csata napján a reggelinél a házikisasszony, Varga Rózsika, odafordul Petőfihez:

— Valamire kérni szeretném, ha nem veszi rosz néven.

— Parancsoljon. Előre is megigérem, hogy megteszem, — válaszolt mosolyogva az udvarias költő.

— Arra akarom kérni, hogy szavalja el valamelyik versét.

Petőfi egy-két pillanatig elmereng, s aztán csodálatos előérzet hatása alatt, épp az «Egy gondolat bánt engemet»... című versének a szavallásához fog. Megrázó erővel zeng ajkairól az örökszép költemény:

Ott essem el én
 A harcz mezején,
 Ott folyjon az ifjui vér ki szivemből;
 S ha ajkam örömteli végszava zendül:
 Hadd nyelje el azt az aczélzörej,
 A trombita hangja, az ágyudörej.
 S holttestemen át
 Fújó paripák
 Száguldjanak a kivivott diadalra,
 S ott hagyjanak engemet összetiporva...

A házikisasszony mélázó figyelemmel tekint a költőre, s mikor bevégzi, így szól:

— Minő csodálatos vágy, milyen hősi óhaj. Vigyázzon, hátha beteljesedik.

— Bár beteljesednék, — felelé sóhajtva a költő, aztán elbúcsúzik, s megyen ő is tovább Segesvár felé, a harczmezőre.

Már dörög az ágyú, mire odaér, de az ütközetben nem vesz részt. Itt is megfordul, amott is; majd Bem körül, majd az ágyúk megett.

Egész ozsonnatájig úgy volt, hogy mienk lesz a győzelem. Ekkor azonban fordult a koczká. Váratlanul, hirtelen az oroszok tartalékserege, háromezer kozák száguld elő. Ujoncz huszárságunk zavarba jön és hátrálni kezd. Az ijedelem, kivált a harczmezőn ragadós; egy-egy csapat kishitúsége igen gyakran az egész seregből kiöli a bátorságot.

Ez történt itten is. A huszárok megrettenése, mint a hidegláz, átragadt gyalogságunkra is. S a vitéz sereg, mely oly hősiezen állta a tüzet, csakhamar ijedt tömeggé gabajodik. Nem hallgat többé sem vezényszóra, sem intelemre, hanem menekül tovább. A neki-bátorodott kozákság persze utána. És űzi, kaszabolja.

Ez a végzetes kozákroham, mint a zúgó fürgeteg, Petőfit is elsöpri. Menekülni kezd.

Egy honvédszázados, Gyalokay, mikor látta, hogy vége mindennek, azon volt, hogy kocsijához férkőz-
zék. Menekülés közben az országúton egyszerre csak megpillantja Petőfit, ki hajadonfővel szalad. Utána kiált. A költő visszanez és megáll.

— Jöjj vélem, — szól Gyalokay megragadván a költő kezét. — Amott a kocsim a bokrok közt.

— Azt hiszed, — válaszolt Petőfi keserű mosoly-
lyal, — hogy ebben a pokolban van olyan bolond, ki helyt merne állani? Nincs itt szabadulás. Igyekez-
zünk a túloldalra, ott talán megmenekülünk.

Gyalokay habozott.

— Nincs idő a gondolkozásra, — szól sűrgetőleg a költő. Én megyek. Isten veled!

Ezzel leszaladt az országútról és eltűnt. Mi tör-
tént ezután Petőfivel, — senki sem tudja. Valószínű, hogy menekülése közben utólérték, s valamelyik durva
kozák megölte.

S a költőnek betölt a vágya. Ott esett el a harc-
mezején, ott folyt ki az ifjui vér szívéből, holttestén
futó paripák száguldoztak, s otthagyták összetiporva...

Maga Bem is csodával határos módon szabadult
meg. Kocsija feldülvén, egy útszéli mocsárba zuhant.
Itt aztán meglapulva halottnak tetette magát. Csak késő
este, mikor már a harcnak vége volt, négy Vilmos-
huszár akadt reá, s húzta ki a békanyálás hinárból.

— Se baj, csak egy kis iszapfürdő, — jegyzé meg
kicsinlőleg Bem, mintha az egészset fel sem vette volna.

S azon sárosan, vizesen sietett a csapatai után
Marosvásárhelyre. Tisztjei aggódva vették közül.

— Ilyen szerencsétlenség, ily borzasztó szerencsétlenség! Mit fogunk csinálni?

Bem apó reájök tekint, s a sziklaszilárd eltökélés hangján feleli:

— Hát verekedni, az utolsó emberig verekedni. Csak elég ágyúm volna, majd megmutatnám én az oroszoknak, — teszi aztán hozzá.

S csakhamar van ismét elegendő ágyúja, de serege is. Megjött hatezer főnyi dandárával Kemény Farkas ezredes, Gábor Áron pedig küldött új ágyukat.

Bem azonnal kiadja az indulási parancsot.

— Hova megyünk? — kérdezik tőle.

— Majd meglátják az urak, — válaszol röviden.

Augusztus 2-ikán mozdul ki Vásárhelyről, s negyednap már Szeben alatt táboroz.

Nagyszebenben ismét az orosz volt az úr: hét-ezer fegyveressel Hardorf tábornok tartotta megszállva.

Bem megérkezése után tüstént hozzáfogott a támadáshoz, s estéig tartó makacs harcz után kiverte az oroszokat Nagyszebenből. Rövid időn már másodszor.

Mikor diadalmas csapatai élén bevonult a városba, csöndes meglepéssel mondotta:

— Visszaadtuk az oroszoknak a segesvári kölcsönt.

Vissza bizony, kamatostul.

Ez a győzelem volt Bem hadidicsőségének utolsó fölragyogása. Aztán úgy Királyhágón innen: Magyarországon, mint tulnan: Erdély bércei közt egyre súlyosbodott helyzetünk.

XIV.

A MAGYAR LEONIDAS.

Leonidas, spártai királyról jegyezte fel a történelem, hogy mikor a perzsák roppant sereggel a thermopylaei szoroson betörték országába, ő elejök ment, hosszú ideig feltartóztatta őket, s rettenetes küzdelem után ott esett el a harcz mezején. Inkább meghalt, mintsem hátráljon. Leonidas nevét azóta a hősi önfeláldozás példája gyanánt emlegetik.

Nekünk magyaroknak is voltak ilyen Leonidasaink, kiknek vitézségén megtört az ellenség hatalma, kik életüket áldozták a hazáért. Nem is kell a messzi korbá visszamennünk, szabadságharczunk is bőven termelt thermopylaei hősokeket. Ilyen volt a sok közt KISS SÁNDOR honvédezerede, a tömösi hegyszoros rettenthetlen védelmezője; egy daliás természetű szép magyar vitéz, teli lángoló lelkesedéssel és bátor önfeláldozással.

Már közel voltunk a végső győzedelemhez, büszke lobogóink diadalról-diadalra szálltak, mikor a bécsi kamarilla, mint tudjuk, az oroszokat zúdította reánk.

Maga a fiatal császár személyesen ment el I. Miklós orosz czárhoz Varsóba, hogy segélyét kikönyörögje. És ez sikerült is.

S 1849 június közepén óriási muszka sereg, több mint kétszázötvenezer marczona fegyveres, ezer ágyúval tört be Magyarországra. A főszereg, herceg Paszkiewitsch Iván vezetése alatt, Galiczia felől a Kárpáton át özönlött hazánkba; egy másik kisebb orosz sereg pedig, amelynek Lüders tábornok volt a parancsnoka, Moldva-Oláhország felől Erdélyt igyekezett megszállani.

Lüders Oláhországba érkezvén, megpihent s aztán egy tízezer főnyi hadosztályt indított utnak, hogy a tömösi szoroson át Erdélybe hatoljon. Azt hitte, könnyű dolog lesz ez az előnyomulás. Egy kis séta.

A tömösi szoros két hegyóriás között a Tömös patak völgyén vezet keresztül s Erdélyt Romániával köti össze. A regényes völgyben két apró falu van: Alsó-Tömös és Felső-Tömös. Az út széles völgykatlannal kezdődik, de csakhamar megsűkül, s Alsó-Tömös táján már olyan keskeny, hogy két szembejövő szekér alig térhet ki egymásnak.

A hegyszorost, az előrelátó Bem utasításai szerint, három ponton erősítették meg; kőrakásokból, sövénykerítéssel torlaszokat emelve. Kezdetleges építkezés volt ez, de elég jó a muszka áradat föltartóztatására.

A hegyszorosban ez idő szerint csekély magyar őrség volt: mindössze hatszáz székely honvéd, három kis ágyúval. Vezetőjük: Szabó Nándor alezredes.

Szabó a határszélről nyugodtan nézte az oroszok hadi készülődését. Mikor aztán észrevette, hogy a muszka hadoszlop csatakészen, ágyúival, társzekereivel a hegyszoros bejárata felé kezd kanyarodni, sietősen összeszedte honvédjeit s az első torlasz mögé húzódott. Itt aztán várakozott: mi lesz?

Nem sokáig kellett várakoznia. Csakhamar feltűnt az előhad: egy csapat kozák hosszú sörényű fehér paripákon.

— Ha már hivatlanul jönnek, legalább amúgy magyarosan üdvözljük őket, — fordult mosolyogva a tüzértiszthez.

S eldördül az első lövés. Az ágyúgolyó a kozákok közé csap s megállásra kényszeríti őket.

Habzó lovon futár vágat a muszka sereg parancsnokához. Baj van. Nem lehet akadály nélkül előnyomulni. A magyarok torlaszokat emeltek, s útjokat állják.

— Sokan vannak?

— Alig néhány százan, ágyújok csak kettő.

— Micsoda? S ez a maroknyi őrség szembezállni merészkedik a czár ő felsége dicső hadaival! Minő vakmerőség! No, majd megtanítjuk őket.

S legott támadáshoz lát. Először ágyúival próbálja honvédeinket elkergetni. Nem sikerül. Majd rohamot intéz ellenök. Ez sem sikerül.

Két óra hosszáig tartja itt magát a maroknyi honvédsapat. Ekkor még egy sortüzet ad, s egész nyugodtan, mintha csak ingerkednék, a második torlasz mögé sétál.

Itt aztán ujólag kitör a harcz fürgetege. Tizenöt ágyú menydörög, s rohamra roham következik. Egész nap tart a viadal, s tizezer orosz katona nem bír a hatszáz magyar honvéddel.

A küzdelemnek csak az esti alkony vet véget; a megtizedelt orosz sereg nem mer további harcba ereszkedni.

S újabb futár száguld Oláhország felé; most már

egyenesen az orosz fővezérhez, Lüders tábornokhoz. Küldjön segítséget, mert nem bírnak a magyarokkal.

Lüders, az orosz had fővezére, dül-fül haragjában.

— Szégyen, gyalázat! — ordítja. — Tízezer katona nem képes elkergetni néhány száz rongyos felkelőt. No, majd megmutatom én nekik!

Hatezer főnyi dandárt veszen magához, meg újabb tíz ágyút, s mint a sebzett medve, dühösen csörtet a hegyszorosba.

De közben honvédeink is kapnak segítséget; nem sokat, mindössze kétezerhatszáz embert és három ágyút. Kiss Sándor ezredes, a kerület hadparancsnoka hozta, aki épp a határszélen czirkált, mikor hire futott az oroszok betörésének.

No, lesz itt szép multság! S másnap virradatkor csakugyan megkezdődik a haláltáncz. A muszka sereg rohamoszlopokba tömörül, s óvatosan nyomul előre. Maga Lüders intézi a támadást.

Kiss Sándor ezredes szintén maga áll a védők élére. Nyugodtan támaszkodik a torlasz kerítéséhez, melynek nyílásaiból öt ágyú öble tekint fenyegetőleg az oroszokra. Hátrább, csatakészen, szuronyos fegyverekkel a honvédsereg. Ezek is nyugodtan néznek a halál szemébe.

Az egyik honvédtüzér az égő kanóczot ágyúja gyujtólyukához emeli.

— Még ne! — kiált oda Kiss. — Majd ha közelebb jönnek. Aztán meg a lövészerrel is takarékoskodnunk kell.

Mikor az oroszok rohamoszlopa lőtávolba ér, Kiss ezredes int a tüzéreknek:

— No, most!

S elbődül az öt kis ágyú; s mind az öt golyó talál. Sebesültek, haldoklók jajszava tölti be a szorost.

— Jól van, nagyon jól van. Tovább, tovább! — biztatja tüzéreit Kiss.

S lönek, újra lönek; nyolczszor-tizszer gyors egymásutánba. Az orosz rohamoszlop fölbomlik, a gya>loság rémülten visszahátrál.

Lüders tábornok látván, hogy így nem boldogul, szintén ütegeihez folyamodik. S négy óra hosszáig huszonöt ágyú szakadatlanul ontja a tüzet a torlasz ellen. Ámde eredménytelenül. Az őrség rendíthetlen, mint a sziklabércz. Pedig két ágyúja már tönkrement, a torlaszon rés tátong, több honvéd elesett, sok megsebesült.

Úgy délfelé, az ágyúostrom után, Lüders szuronyrohammal próbálja a torlaszt meghágni. Ez is megheiusul honvédjeink hősi vitézségén.

Ámde az orosz nem tágít. Ötször-hatszor megismétli a rohamot, egyre nagyobb erővel. S mindig kudarcz a vége.

A viadal hevében Kiss Sándor ezredes karját puska-golyó éri. A kávébarna atillán kibuggyan a piros vér. A körülötte állók ijedten összenéznek.

— Nem baj, csak a balkarom, — veti oda Kiss és mosolyog, mintha csak szunyog csipte volna meg.

A réseket gyorsan betömik, s újabb elszánt küzdelemre készülnek.

Az oroszok árkokat hevenyészve, most már közvetlen-közletről, az eddiginél még gyilkolóbb ágyú-tüzet kezdenek szórni a torlasz védőire. Közben megismétlik a rohamot.

A védők száma egyre fogy, de nem a bátorságuk.

Kiss ezredes mindenütt legelől van: buzdít, intézkedik, parancsol.

Éppen lovára akar felülni, mikor újabb sebet kap: egy ellenséges golyó a czombjába furódik. A kard kihull a kezéből, s végigzuhan a földön.

A rémület kiáltása fut végig a torlasz mentén a honvédek közt. Mindenfelől a sebesülthöz rohannak. Az egyik tiszt föléje hajol, s fülét a mellére illeszti.

— Még él, a szive dobog! — kiáltja hangos örömmel.

És csakugyan. A sebesült megmozdul, majd kinyitja szemét, s réveteg, bágyadt tekintetével körülnéz.

— A lábam, — suttogja — nem tudok felállani. Pedig nem szabad az oroszokat beengednünk . . . Mit szólna Bem apó? . . . Fel akarok kellni. Emeljetek fel. Nincs itt valami szék?

— Minek az? — kérdik gyöngéd részvétellel.

— Ültessetek reá.

S valahonnan csakhamar előhoznak egy öreg szalmafonatú faszéket, aztán óhajához képest, ráültették az ezredest.

— Most pedig kötözzetek a székhez, — szólal meg újra a sebesült.

A körülállók haboznak, nem értve a különös kívánság célját.

— Tegyétek, ha parancsolom. Harcolni akarok, vezényelni! . . .

Nem mernek vele tovább ellenkezni, s fegyverszijakkal odakötözik a szék támlájához.

A sebesült megkönnyebülve, hálásan tekint a honvédfiukra, akik könybelábadt szemmel szorgoskodnak körülötte.

— Most emeljetek fel, s vigyetek a sánczra.

Négy erőskaru fiatal honvéd ragadja meg a szék lábait, s magasra emelik a vezért.

— Így, így fiaim . . . Most ide a kardomat! . . .

Odaadják neki. Amint a kardot kezében érzi, megint erős. Halovány sápadt arcza kipirul, szemeiben túlvilági láng gyul ki, s föleseng bátorító vezényszava:

— Sorakozz! Tölts! Tüzelj! . . .

Aztán körülhordoztatja magát a torlaszokon. Kardja magasán villog, lelkesítő szava szivighatóan cseng. Sebeiből pedig lassan-lassan szivárog a vér.

Valami csodálatos láz, az önfeláldozás vágyakozása remegteti meg a honvédeket. Ilyen vezér alatt meghalni is gyönyörűség. S kettőzött erővel küzd, harczol mindegyikök. A torlasz alja csakhamar megtelik orosz katonák holttestével.

Mikor látja Lüders, hogy sehogy sem boldogul, cselhez folyamodik. Felbérel néhány oláh pásztort, s ezek kalauzolásával, mellékutakon a védők háta mögé kerül.

Most már hiábavaló lett volna a további küzdelem. A megtizedelt honvédcsapat, nehogy körülkerítessék, még idejekorán hátrább vonult.

Kiss Sándor, a sebesült vezér azonban ott marad. Ő nem mozdul, bármi történjék is; őt ne lássa hátrálni az orosz. Néhány huszár segíteni akar neki, hogy elvigyék, de elutasítja őket.

— Meneküljete ti is, engem pedig hagyjatok a sorsomra.

— Jelentem alásan, ezredes úr, — válaszolt szomorúan az egyik vén huszár — hogy kívánhat tőlünk ilyet? Inkább itt pusztulunk, de nem hagyjuk el.

I. Miklós cár. 1849. jun. 18-án Grábnál, a határszélen megáldja Magyarországot ellen induló hadait.

Alig voltak nyolczan-tizen, de sorakozni kezdtek, hogy felvegyék a harcztot a körülözönlő tizenhatezer oroszszal.

— Menjetek, ha parancsolom, — válaszolta ingerülten a sebesült. — Ti néktek még hasznát veheti az ország; az én életemnek pedig úgysis vége. Menjetek, menjetek! . . .

A hátramaradt néhány huszár röstelkedve eloldal-gott. Éppen jókor; néhány percz mulva fülsikető diadal-ordítással mindenfelől előrohantak az oroszok, hogy megszállják a torlaszt.

Kiss ezredest a nagy vérveszteség egészen elgyön-gíté. Kardja kihullott a kezéből. De még volt annyi ereje, hogy egy kis üveget vegyen elő s annak tartal-mát kiigya. Az üvegcsében méreg volt, amely azon-nal kioltotta hősi életét.

A torlasz legkiemelkedőbb helyén az oroszok meg-döbbenve álltak meg. Mozdulatlanul, egy széken, halott honvédtiszt ült. Arcza viaszsárga, megüvegesedett szemei nyitvák. S tekintete oly fenyegető, mintha most is csak azt dörögné: *Vissza!*

Az elhunyt, ki még halála után is tiltakozott az orosz betörés ellen, Kiss Sándor honvédezredes volt, a magyar Leonidas.

Ámde, fájdalom, az oroszokat roppant számuk miatt, nem lehetett többé föltartóztatni; zugó áradat-ként csakhamar ellepték egész Magyarországot. Pedig a kormány minden lehetőt megtett, hogy a félelmes új ellenség hódító útjában megakadályoztassék. *Ke-resztes háborút* hirdetett, mondván:

. . . «Akartok-e meghalni a vad muszka irtó vasa alatt? Ha nem akartok: védjétek magatokat. Minden férfi, ki karját bírja,

lássa el magát valamelyes fegyverrel. Akinek puskája, vagy kardja nincs: az kaszát, fejszét ragadjon. A kasza rohamra, a fejsze, vagy balta kéziwiadatra bátor kézben alkalmas fegyverül szolgál.

Nem magyar, czudar az, ki fegyverben válogat és nem védi hazáját azzal, ami kezébe akad.

Ha a vad muszkahad közeleg, adjanak jelt, s a jeladásra az egész vidéken a harangok félreveressenek . . . Aztán az ellenség elől minden eleség, marha, bor, pálinka elrejtendő, hogy kénytelen legyen éhen elveszni.

A honnan pedig a vad ellenség előbbre nyomul, háta megett a nép keljen fel tömegestől, s rontsa, pusztítsa a szerteszáguldozó kozákokat s az elmaradozó más fegyvereseket.

Különös gondja legyen a népnek, hogy az ellenséget éjjel soha pihenni ne hagyja, hanem mindenféle támadásokkal, harangfélverésekkel, tűzilármával örökké nyugtalanítsa, hogy ne ismerjen soha pihenést ezen a földön, melyet oly istentelenül megtámadott.

A lelkészek, mint illik, keresztet ragadjanak, s kezökben a magasra emelt kereszttel vezessék a népet a vallás és a szabadság oltalmára» . . .

Ennek a szózatnak azonban már kevés eredménye volt, de nem is lehetett. A férfi lakosság legnagyobb része már úgylis a csatamezőkön harczolt, odahaza csak az öregek tartózkodtak. Ezek reszkető kezében pedig hatástalan fegyvernek bizonyult a kasza, vagy fejsze. Aztán valami babonaszerű megrettenés szállta meg az embereket a tagbaszakadt orosz katonák láttára. Azt hitték, hogy legyőzhetlenek. Hej, sok máskép történik, ha ez a babonás félelem nincs, s szabadságharcunkat megelőzte volna, például egy japán háború.

A császári hadsereg helyzete is tetemesen megjavult; újólág átszervezték és kétszázezer főre szaporították. Új fővezért is kapott, báró *Haynau* Gyula tábor-

szernagy személyében, aki nem annyira a hadi tudományáról, mint inkább vad kegyetlenségéről volt híres.

Tehát csaknem félmilliónyi új és pihent orosz-osztrák haderő indult hazánk letiprására.

Orosz gyalogság 1849-ben.

Ezzel szemben alig volt már százezer fegyverbiró harcosunk. Ezeket is a zordon tél, a hosszú táborozás, az irtóztató küzdelem a rogyásig kimeríté. Aztán a további hadviselésre sem elgendő pénzünk nem volt már, sem hadifelszerelésünk.

Lehetett-e győznünk? De azért mégis felvettük a harcot, miként felvette a kicsiny Dávid az óriás Góliáhtal. Hátha csoda történik!

De bizony nem történt. A csapodár hadi szerencse végleg elfordult tőlünk. Dörögtek még a magyar ágyúk, megvillantak még vitéz honvédeink tompuló szuronyai, de a túlerős ellenséget nem voltunk képesek immár legyőzni. Zsigárdnál, Pered mellett, Váczott, Debreczen sik rónáin, majd Temesvárnál csatákat veszítünk; a főváros pedig megint az osztrákok kezére jutott.

A magyar kormány, persze, ismét menekülni volt kénytelen. Előbb Szegedre tette át székhelyét; később pedig mikor a veszedelem még nagyobb lett, Aradra költözött.

Eközben Erdélyből is szomorú hírek érkeztek. Bem tábornok sem vala képes többé az egyesült orosz-osztrák hadak roppant tömegével megbirkózni.

Reményeink csillaga kihunyt, besötétedett az ég felettünk.

XV.

VILÁGOS.

Egy régi állatmese jut az eszembe, mely nagyon ráillik akkori szomorú viszonyainkra.

Egyszer valamikor megirigyelték az őserdő dúvadjai az oroszlán fölényét és bátorságát. Összegyűltek és elhatározták, hogy harczra kelnek ellene; elpusztítják, vagy rabságba ejtik.

— Mindenütt azt beszélik, — henczegett az ocsmány hiéna, — hogy az oroszlán szebb, bátrabb, erősebb, mint mi többi állatok. Ez ugyan nem igaz, de mégis csorbát ejt jó hirnevünkön. Ezt nem szabad tovább tűrni. Akár különb az oroszlán, akár nem: pusztuljon!

— Helyes, pusztuljon! — bögte az elnöklő tigris. — De ha győzni akarunk, fogjunk ám össze valamennyien, mert ugyancsak kemény ellenséggel leszen dolgunk.

— Mind ott leszünk! — üvöltötték az egybesereglett vadállatok.

S úgy történt, amint megtanácskozták. A rengeteg valamennyi fenevadja: a tigris, párducz, leopárd, hiéna, sakál és a többi, mind összeállott, s együttes erővel rohanták meg a magános oroszlánt.

Szörnyű harcz támadt. A marakodó vadállatok üvöltésétől messzi visszhangzott a rengeteg. A fűrge majmok és a tarkaszínű zöldbóbítás papagájok riadtan menekültek tovább.

Az oroszlán bámulatos erővel és kitartással küzdött. Egész halom szétmarczangolt holttetem feküdt már körülötte. Ámde ellenségei nem tágitottak. Az elhullott bestiák helyébe jött tízannyi más, sőt még egy csapat roppant erejű bozontos medve is.

S bármily erős vala is az oroszlán, a tömérdek sok ellenséggel még sem tudott diadalmasan megbirkózni. A harcz közepette több súlyos sebet kapott; izmai ellankadtak, ereje megtört. Még néhány retentő csapást mért támadóira, s aztán kimerülve összerogyott.

Ekkor előczammogott a legöregebb medve, odament a sebeiktől vérező oroszlánhoz és ekképpen szólt hozzá:

— Bámuljuk hősiességedet; de lásd nincs olyan erő, amit megtörni ne lehetne. Így jártál te is; te egymagad voltál, mink sokan, hát végre is legyőztünk. Bizony jobb, ha megadod magadat. Sebeid lassanként majd csak begyógyulnak; s aztán jöhetnek jobb idők, mikor ismét ura léssz a rengetegnek.

A haldokló oroszlán fölvetette bágyadt tekintetét s így válaszolt:

— Hatalmatokba vagyok, tehettek velem, amit akartok, de szabadság nélkül nekem nem kell az élet.

Aztán fájdalmasan hörgött és kilehelte a páráját. Kiszenvedett.

Sokban hasonlított ennek az oroszlának a sorsá-

hoz a magyar nemzet helyzete. Megirigyelték viruló szabadságunkat, boldog jólétünket, hát szolgaságba akartak hajtani. Előbb nemzetiségeinket uszították ellenünk, majd a horvátokat. S miként a fenevadak az oroszlánra, úgy tört reánk a felbujtott oláh, szerb, tót, szász, s a pártütő horvát. De könnyen elbántunk velök. Jellasich bán martalócz hadait, mint tudjuk, egy-két ütközetben pocsékká verte a honvéd.

Erre aztán, hogy erőhöz ne juthassunk, nagy sereggel, sok ágyúval maga az osztrák császár tört ellenünk. Hét oldalról támadott, hét útvonalon folyt a pusztítás és az embervér. Ámde vitéz honvédeink a császári seregen is diadalmaskodtak. Több mint száz csatában mérkőztünk, s mindannyiszor megvertük.

Ekkor aztán segítségül előczammogott a hideg éjszak óriási medvéje: az orosz.

Szabadságharcunk immár második éve tartott, s egészen magunkra voltunk hagyatva. A külföld bámulta ugyan hősiességünket, de nem támogatót senki. Bizony nem csoda, ha a roppant küzdelemben, annyi ádáz ellenség között, végre is úgy jártunk, mint az oroszlán. Sebektől véreztünk, karunk meglankadva erőtlenül aláhanyatlott.

Mikor Kossuth látta, hogy végső győzelemre nincs többé kilátás, lemondott országkormányzó állásáról és Görgei Artur tábornokra, a honvédsereg fővezérére ruházta a főhatalmat. Alkudozzék ő, mint katona az oroszokkal, hátha sikerül valamelyes békét kötnie.

S Görgei úgy határozott, hogy nem fog alkudozni, nem is csatázik többé, hanem a győztes oroszok előtt föltétlenül leteszi a fegyvert. Ebbeli szándékát nyom-

A világosi Bohus-kastély.

ban meg is irta Paskievich, az orosz fővezér helyettesének: gróf Rüdiger tábornoknak; egyetlen föltételül csupán azt kötvén ki, hogy a fegyverletételnél osztrák ne legyen jelen.

... «Siessen ön, — írja levelében, — a fegyverletétel szomorú tényét a legrövidebb idő alatt, de akként tenni lehetővé, hogy ez egyedül az orosz czár Ő felsége hadai előtt mehessen végbe, mert az osztrák hadak nem dicsekedhetnek azzal, hogy az én csapataimat a vitéz orosz hadsereg segítsége nélkül valaha legyőzték volna, s mert ezen segítség nélkül soha sem is sikerült volna bennünket legyőzniök» ...

Az orosz fővezér elfogadta a Görgei ajánlatát, s a fegyverletétel, melyre ma is bánatosan gondol a magyar, 1849 augusztus 13-án Világos mellett, a nagyszöllősi rónán, fájdalom, csakugyan megtörtént.

Világos aradmegyei nagyközség, s Arad városától mintegy negyven kilométernyire, egy magasabb hegy tövében fekszik. A hegy ormán düledező várróm; vadregényes alsó lejtőjén pedig egy földszintes kastély, Bohus István, az akkori aradmegyei főispán tulajdona. Távolabb Nagyszöllős látszik, körülötte tágas mezőség: gyászos helye a fegyverletétnek.

A Bohus-kastélyban volt a szomorú esemény idején a főhadiszállás; itt állapította meg Görgei az orosz fővezér küldöttjeivel a fegyverletétel módzatait.

Lent a regényes völgyben, Világos alatt, csapataink táboroztak; mintegy harminczezer honvéd, diadalmos csaták bajnokserege.

Augusztus 13-án — hétfő volt, — Görgei már pitty-mallatkor fölkél és a repkényes tornácra siet. Vajjon

együtt van-e még a sereg? Nem rebbent-e szét a fegyverletétel hírére?

A völgyből zsvajos hangokat hoz a hajnali szellő; innen is, onnan is tábortüzek füstje kavarg.

Görgei elboruló kedélylyel sokáig nézi a tábort.

— No, ezt sem hittem volna, — fordul segéd-tisztjéhez. — Derék hadsereg.

Aztán szobájába vonul, hogy megtegye utolsó intézkedéseit a végzetes útra.

Csakhamar megelevenül az egész ház. Egymásután jönnek ki a honvédtábornokok a tornácra. Teljes katonadiszben mindegyik.

Kilencz órakor reggelihez ül a társaság. Csakhogy a ház szeretetreméltó úrnője, Bohusné, hasztalan kínálgatja a vendégeket. Alig esznek.

— No, tábornok úr, — szól a délczeg Nagy Sándorhoz, — tessék ebből az írósvajból. Egészen friss.

— Köszönöm, nagyságos asszony! — felel a tábornok lehangoltan. — Nem megy, sehogy sem megy. A falat a torkomon akad. Oda a mi étvágynk.

Féltíz tájban Görgei fölemelkedik helyéről.

— Köszönjük, asszonyom, szives vendégszeretét, — szól udvariasan meghajolva, — de ami időnk érkezett. Majd tisztársaihoz fordul: Urak készüljünk!

A társaság nehéz szívvel hagyja el az asztalt. Görgei egyik öreg barátjához, Csányi Lászlóhoz siet, hogy elbucsuzzék tőle. Amint megölelik egymást, az agg Csányi hangos zokogásban tör ki:

— Szegény hazám, szegény magyar hazám! — sóhajtja fuldokolva.

A többi tábornok szívére is ránehezül a sötét

bánat. Sorba elbucúznak ők is mindenkitől, aztán egymás nyakába borulnak. Hangjuk reszket a megindulástól, szemükben könny csillog.

— Vegyünk erőt ellágyuló érzelmeinken, — figyelmezteté társait Aulich tábornok. — Ne lássa a szegény honvéd, hogy minden reményünket elvesztettük.

— Pedig bizony mindennek vége, — válaszol szomorún Kiss Ernő. — No, de gyerünk a táborba; hadd vezessük még egyszer és utóljára a fiukat.

S lóra ülnek, hogy fölkeressék csapataikat. Görgei pedig különválva, néhánytagú kíséretével előre siet a fegyverletétel színhelyére, Nagyszöllös felé. A szöllösi mezőségen egy orosz hadikövet jött lóháton elébök. Bariatinszky herczeg, a Rüdiger szárnysegéde.

A hadikövet bemutatkozik, s ünnepiesen így szól Görgeihez:

— Ő magassága, Rüdiger gróf nevében felkérem a tábornok urat, nyilatkozzék még egyszer, élőszóval is, hogy csakugyan komoly elhatározása-e letenni a fegyvert?

— Igen; komoly elhatározásom, — felel Görgei.

Erre az orosz hadikövet katonás tisztelgés után elvágtat, hogy megvigye vezérének a Görgei nyilatkozatát.

Köröskörül, merre a szem ellát, nagy félkörben mindenütt orosz katonaság állott: a kozákok rohamkészen, a tüzérek égő kanócczal ágyúiknál.

Csapataink már ekkor szintén útban voltak Szöllös felé. Még most is, a harczok zivatarja által így megviselten, gyönyörű sereg. Tartásuk délczeg, mozgásuk katonás. Ellenségtipró harczikedvük azonban odavan. Csüggesztő szomorúság ül mindegyik arczon. A Szüz-

máriás zászló, annyi dicsőség hirdetője, mely kibontva ott leng a fejük felett, mintha búcsúzólag integetne: Isten veletek! Isten veletek!... Még a trombiták harsogása, a dobok pörgése is mintha megváltozott volna. Hangjuk olyan bánatos, olyan szomorú, mint egy gyászinduló.

A honvédsereg felvonulása közben az orosz tábori követ ismét megjelenik. Újabb üzenetet hoz Görgeinek.

— Rüdiger gróf, — úgymond, — csapatainak az élén várja a tábornok urat, hogy a fegyverletétel forma szerint is megtörténhessék.

Görgei paripáját megsarkantyúzza és gyors iramban vágta a jelzett irány felé. Csakhamar feltűnik az orosz sereg derékhada. Az arcvonal előtt pompás fekete ménen ragyogó egyenruhájú tábornok áll, aki mihelyt megpillantja a közeledő Görgeit, lassú lépéssel méltóságosan eléje megy.

Mikor a két vezér összetalálkozik, Görgei megáll, köszön és bemutatja magát.

— Én meg Rüdiger vagyok, — válaszol az orosz tábornok, kezet nyujtva Görgeinek.

Beszélgésök rövid, alig tart néhány perczig. Görgei megismétli, amit már írásban, de szóval is kijelentett, hogy seregével együtt hajlandó letenni a fegyvert; aztán a honvédsereg egynémely kivánságait közli az orosz vezérrel.

— E kivánságok közül — válaszolt nyájasan Rüdiger — kettőt azonnal teljesítek. Megengedem, hogy a tisztikar a hadi tisztesség jeléül megtarthassa a kardját; úgyszintén az ellen sincs kifogásom, hogy tisztek podgyászukat, lovaikat s egyéb fölszereléseiket

magukkal vihessék. A többi kívánság teljesítéséhez azonban nincs hatalmam; de azon leszek, hogy felsőbb helyen azok is teljesíttessenek.

Görgei megköszönte az előzékenységet s kezet szorítva elváltak.

Eközben megtörténik csapataink elhelyezése. Kettős harczonalban állanak fel; a középben a tüzérség foglal helyet. Minden két zászlóalj közt üres tér: a lerakandó fegyverek számára.

Mintha temetésre készülnének, oly nagy a szomorúság a csapatok közt.

— Hát ennyire jutottunk! — hallatszik a fájdalommas vádló kiáltás mindenfelé.

Görgei futárt küld az orosz vezérhez, hogy kész az elhelyezkedésünk, jöhet a fegyverletételre.

S Rüdiger gróf most már nagy kísérettel, törzstisztjei által környezve, jelenik meg a magyar csapatok előtt.

Általános tisztelgés, aztán végtől végig felhangzik az utolsó magyar vezényszó:

— Fegyvert gulába!

Erre minden zászlóalj az üres közbe lép s gulába helyezi fegyvereit. A tölténytáskákat a fegyvergula mellé csomóba hányják.

Majd a lovasság lefegyverezésére kerül a sor.

— Le a nyeregből! — zúg fel itten is a vezényszó.

A huszárság leugrik lovairól és a kardot, karabélyt a nyeregkápához akasztja.

A szívtépő keserűség csak most tör ki egész nagyságában. A szegény honvéd könnyezve, vádlólag tekint az égre. Fegyverétől megválni! Attól a fegyvertől, amelyhez a ragyogó dicsőségnek, a véres küzdel-

A világosi gyverterítélet.

meknek annyi feledhetlen emléke füződik. Iszonyatos ez!

— Ha nem lehet az enyim, ne használja többé senki, — szól kétségbeesetten s összetöri kardját.

A másik csókot lehel fegyverének hideg vasára s elbúcsúzik tőle, mint az édes testvérétől.

Több hadizászlót darabokra tépnek és megosztoznak a foszlányain. Legalább egy kis emlékek maradjon a dicsőséges szent háboruból.

A huszárok kétségbeesése még nagyobb. Hiszen nekik nemcsak a fegyvereiktől kell megválni, hanem a lovaiktól is.

Egy öreg Nádor-huszár, aki tizenöt csatában vett részt, sehogy sem akar leszállni lováról.

— Magasságos menybéli Isten, — kiáltott fel öklével megfenyegetve az eget, — miért küldted reám ezt a csufságot?! Én reám, ki soha nem hajolt meg ellenség előtt! Nem; nem szállok le a lovamról, nem adom meg magamat, inkább meghalok.

Ezzel előrántotta pisztolyát és golyót röpített a szívébe.

Sok huszár keservében a lovát lőtte agyon.

— Ha nem lehetsz az enyém, az ellenséget sem fogod szolgálni. Pusztulj!

Eközben számbaveszik a lefegyverzett csapatokat. Az egész honvédsereg, harmincezer főből állott; eközött tizenegy tábornok: ú. m.: Aulich, Görgei Arthur, Kiss Ernő, Knezics, Lahner, Leiningen, Lenkey, Nagy Sándor, Pöltenberg Ernő, Schveidel és Török Ignác. Az oroszok kezébe jutott továbbá: száznegyvennégy ágyú, hatvan hadilobogó s tömérdek különféle hadiszer.

Kossuth Lajos menekülése a hazából.

A nap leáldozik, szemfedő gyanánt alkony borul a tájra, mire az átadás véget ér.

A lefegyverzett honvédeket négy lovasezred zárja körül s úgy kíséri tovább. Megdöbbentően gyászos kép volt ez is. Hosszú, kigyózó menetben ezer, meg ezer megtört alak, körül pedig száguldozó kozákság. Úgy tetszett, mintha szibériai számüzötteket kísérték volna.

A világosi fegyverletétel szomorú híre villámszárnnyakon repült szét, s mindenütt a legnagyobb csüggedésnek lőn az okozója. Meglevő többi seregeink mihamar szintén lerakták a fegyvert. Csupán a komáromi vár, melynek tudvalevőleg Klapka György tábornok volt a hős parancsnoka, tartotta magát egy ideig, de október elején az is meghódolt.

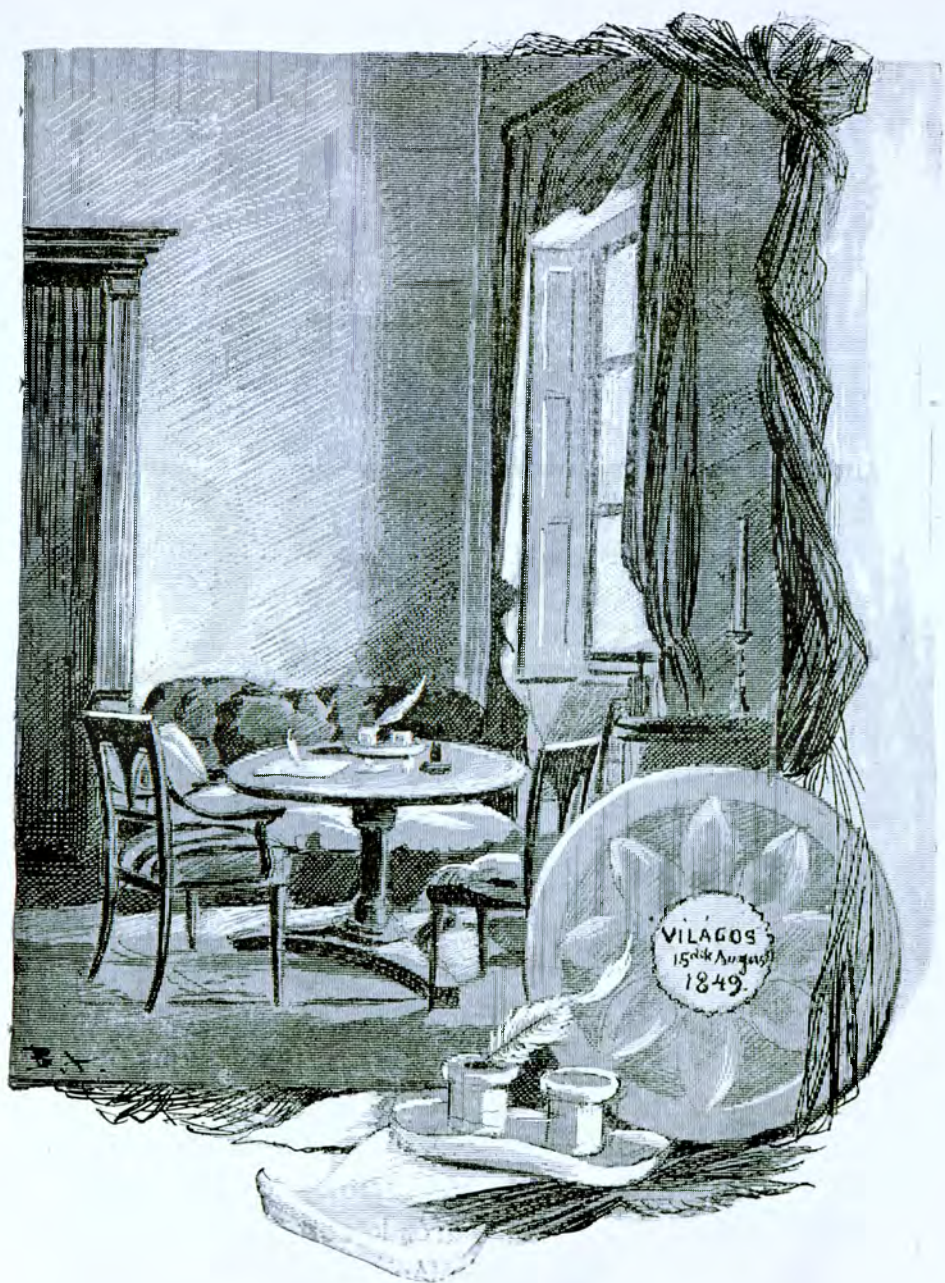
Paskievich herczeg, az orosz hadak fővezére méltán jelenthette hatalmas urának, Miklós czárnak: *«Magyarország felséged lábai előtt fekszik.»*

A fegyverletételt megelőző napon Orsova mellett egy ingatag, keskeny csónak evezett a háborgó Dunán a török part felé. A csónakban egy halvány, szomorú alak ült. A menekülő Kossuth Lajos.

Kossuth távozása után a reménytelen kétségbeesés szállta meg a sziveket; s menekült mindenki, aki szerét ejthette. Csak tán egyedül Bem, ez a csodálatos öreg lengyel bizott még bús sorsunk jobbrafordulásában.

Bem ugyanis, még a világosi fegyverletétel előtt Kossuth hívására átjött Magyarországra, hogy ha ugyan még lehet, bátorságot öntsön csüggedő katonáinkba.

Azonban a népszerű Bem tábornok nem segíthetett immár. Mintha óriási földrengés lett volna,

Szoba, a hol a világosi fejevverletétel rendje megállapítatott.

omladozni kezdett minden. A temesvári csatavesztés után tehát újra visszament Erdélybe, azzal az erős elhatározással, hogy itt a hegyek közt megveti a lábát, guerilla-háborút kezd s tovább folytatja a szabadságharczot.

Bem Déva környékén találta seregét, de bizony igen szomorú állapotban. Több vesztett csata után a kishitű csüggedés jelei mutatkoztak itten is. Az öreg vezér mindent elkövet, hogy felbátorítsa katonáit.

— Hiszen mi még erősek vagyunk, — biztatja tisztjeit. — Katonáink száma több tízezernél, ágyúnk is van vagy ötven darab. Igaz, hogy a lövészer kevés, az élelem még kevesebb, de hát majd megsegít az Isten. Az a fő, hogy ne csüggedjünk. Csak egy kis győzelem és jóra fordul ismét minden.

Eközben egy bujdosó huszár vetődik a táborba. S ez a jövevény szomorú dolgokat beszél.

— Magyarországon nincs már honvédsereg. Szétzüllött. Elpusztult. Görgei fővezér Világosnál letette a fegyvert. Kossuth Törökországba bujdosott. Vége mindennek.

Képzeltető az iszonyú hatás. Hiszen akkor mi okból tartja vissza őket Bem? Bizony jobb, ha ők is leteszik a fegyvert és hazamennek. S legott megkezdődik a bomlás. A honvédek gulába rakják fegyvereiket s hármásával-négyesével kezdenek elszéledni.

Bem az utca közepére áll s úgy kér, rimánkodik.

— Maradjatok! Csatlakozzatok hozzám. Inkább veszszünk el becsületes harc között, mint az osztrák zsoldosok keze alatt a bitófán.

Mindhiába. Nem használ sem a komoly fenyegetés, sem az esdeklő kérelem.

— Nem ismerek reád, magyar! — kiált Bem elkeseredve.

Ebben a pillanatban egy kis csapat, a 37-ik honvédzászlóaljnak kilencz tisztje jön Bemhez. Az egyik tiszt kezében hadilobogó. Megállanak Bem előtt s a zászlóvivő tiszt komoly ünnepies hangon szól:

— Tábornok úr, embereink szétmentek, de mi zászlónkat, a magyar becsület ezt a szent jelvényét megmentettük. Ime, itt van. Mi ezt a lobogót készek vagyunk csatamezőre is követni. Menjünk, vezessen ön. Hadd legyen halálunk gyászünnep.

Bem tábornok gyöngéden kebléhez öleli az ifjú hőst. Szemében könny csillog.

— Szép, nagyon szép, — tagolja.

De csakhamar erőt vesz lágyuló érzelmein.

— Ha csak tízezer emberem volna, a törtétek daczára, ujólag fölvenném a harczot. De így, fájdalom, nem lehet. Kár volna tehát az önök életéért. Hisz fiatalok, még hasznára lehetnek hazájoknak. Jöjjenek inkább velem, talán még átmehetünk a határon.

Aztán Beke ezredest rendelé magához:

— Én azzal a reménnyel jöttem vissza Erdélybe, — mondotta — hogy talán még fordíthatunk a nemzet ügyén. Nem lehet, vége. Reám többé itt nincs szükség. Veszem a vándorbotot és megyek tovább. Önt pedig felhatalmazom, ezredes úr, hogy az oroszokkal a fegyverletétel iránt bocsátkozzék alkuba. A csapás irtóztató, de ne csüggedjenek. Csak az a nemzet hal meg, amelyik nem akar élni. Isten önökkel!

Ezzel fogja vászontarisznyáját és lóra ül. Két arany az összes vagyona. Ennyivel távozott Bem apó Ma-

gyarországból, amelynek annyi hervadhatlan dicsőséget szerzett.

Így semmisült meg erdélyrészi hadseregünk is, s így bujdosott világgá a törhetlen Bem tábornok.

Reményeink csillaga végképpen kialudt s reánk szakadt a vigasztalan sötét éjszaka.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

XVI.

AZ ARADI GOLGOTHA.

A világosi fegyverletétel után az önkényuralom sötét, rémes éjszakája borult a nemzetre. Temetői csend honolt mindenfelé; csak a bujdosó honvédek sóhaja, s a győzők kevély kardcsörtetése hallatszott. Sokan mégis azt hitték, hogy az üldözés rövid ideig fog tartani s csakhamar kisüt felettünk az engesztelődés melengető napja.

Mondják, hogy az ifjú császár szívesen megbékült volna, de tanácsadói lebeszélték nemes szándékáról.

A magyargyűlölő udvaripárt, annyi kudarcz után, bosszútól lihegett.

— Csak semmi kímélet! — kiáltott fel egy tanácskozás alkalmával a kamarilla egyik nagybefolyású tagja. — Magyarországot egyszersemindenkorra meg kell zabolázni. S ott csak akkor áll helyre a rend, ha a forradalom valamennyi kolomposa lógni fog!

S a vérbefojtó, könyörtelen megtorlás mellett hátróztak. A bosszúállás eszközéül báró Haynau Gyula táborszernagyot jelölték ki; azt a Haynau bárót, aki már megmutatta mire képes, midőn Bresciában, hol parancsnok volt, egy alkalommal az olasz városka csaknem összes lakóit lekonzoltatta. Ézóta a közönség körében nem is nevezték máskép, mint bresciai hiénának.

Haynaunak már a külsején meglátszott undok lelkülete. Magas, szikár alak volt, hosszú majomkezekkel. Fejét előre nyújtotta, mint a ragadozó vadállat, midőn prédát szimatol; pislogó sűrke szemeiből a vértszomjazó kegyetlenség villogott elő. Lelógó harcsabajusza még visszataszítóbbá tette.

Haynau Gyula.

S amilyen volt külsőleg, olyan belől is. Ravasz, vérengző, embertelen. Csaknem naponként őrvongási rohamok lepték meg, s ilyenkor a saját édesapját is képes lett volna a vérpadra hurczolni. A csatamezőn sokszor lehetett látni — beszél egy volt osztrák tiszt — amint megállott az elesett katonák tetemeinél s gyönyörködött haláltusájokon.

Ennek a tébolyult szörnyetegnek a lábai elé dobták a letiport s megkötözött szegény magyart. Hadd ölje meg, hadd marczangolja szét irgalom nélkül!

Schweidel József

Aulich Lajos

Knežich Károly

Lázár Vilmos

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Haynau, úgy mondják, a megbizáskor szinte tapsolt örömében s azon igyekezett, hogy mentől szörnyűbben feleljen meg vadállatias szerepének.

Az oroszoknak elég volt a dicsőségből, s vissza vágyott hideg országába. A Világosnál lefegyverzett honvédsereget csakhamar átadta az osztrák császári hadak fővezérének, Haynaunak s aztán, mint a jólakott jegesmedve, lassan hazaczammogott.

A harminczezer fogoly honvéd tehát, mint azt Bécsben előre kitervelték, a «bresciai hiéna» véres karmai közé került, aki persze, nem sokat czeremóniázott, hanem az aradi várba kísértetvén őket, nyomban megkezdte ellenök a rögtönítelő eljárást. Gyorsan, röviden ment minden. A legénységet az osztrák ármádiába sorozták, a tisztikar pedig, a forma kedvéért, a haditörvényszék elé állíttatott.

Legelőször a fogságbajutott honvédtábornokok ügye került elő. Bús sorsuk előrelátható volt. Egykét színleges kihallgatás után valamennyit halálra ítélte Haynau. És pedig:

Aulich Lajos, pozsonyi születésű, 57 éves;

Damjanich János, stázaí születésű, 45 éves;

Knezics Károly, gyergyoveczi születésű, 41 éves;

Lahner György, besztercei születésű, 54 éves;

Gróf Leiningen-Westerburg Károly, hesszeni származású, 30 éves;

Nagy-Sándor József, nagyváradi szül., 45 éves;

Pölsenberg Ernő lovag, bécsi születésű, 35 éves;

Török Ignác, gödöllői születésű, 54 éves;

Gróf Vécsey Károly, pesti születésű, 42 éves, kötélt általi halálra ítéltetett. A következő négy pedig:

Kiss Ernő altábornagy, temesvári szül., 49 éves;

Schweidel József tábornok, zombori születésű,
35 éves;

Dessenffy Arisztid, tábornok, csákányi születésű,
47 éves;

Lázár Vilmos ezredes, nagybecskereki születésű,
34 éves, «*kegyelemből*» *golyóval végzendők ki*.

A czár közbenjárására, egyedül csupán Görgei Arthur kapott kegyelmet.

Kilencz honvédtábornok tehát akasztófára, három tábornok és egy ezredes pedig agyonlövetésre ítéltett. Ez tizenhárom.

A halálos ítéletek végrehajtását 1849 okt. 6-án reggel hat órára tűzte ki Haynau. Felsőbb kegyelemről szó sem lehetett.

S ezzel megkezdődött az elítéltek vértanusága; megnyílt a golgothai út, mely a megdicsőüléshez vezeté őket. Rideg börtönük siralomházzá változott s vigasztalóul — amint szokás, — papokat rendeltek melléjük.

A tábornokok ritka bátorsággal viselkedtek. Csak az utolsó éjszaka nem feküdt le egyikök sem. Felöltözve, készen vártak a halálosítélet végrehajtására; közben imádkoztak: bensőleg, a haldoklók felmagasztosult ihletével.

Az egyik lelkész, Sujánszky minorita atya, ki szintén melléjük volt rendelve, gyakran említé:

— Valami oly földöntúli volt az imádkozó tábornokok szemében, hogy én teljesen feledve állásomat és kötelmeimet, szenteket véltem magam előtt, s nem annyira értök, mint hozzájuk imádkoztam.

A hit vigasza felemelőleg hatott reájok. Csodálatos nyugalommal tették meg végső intézkedéseiket.

Schweidel József tábornok, zombori születésű,
35 éves;

Dessewffy Arisztid, tábornok, csákányi születésű,
47 éves;

Lázár Vilmos ezredes, nagybecskereki születésű,
34 éves. *kegyelemből golyóval végzendők ki.*

A cászár közbenjárására, egyedül csupán Görgei Arthur kapott kegyelmet.

Kilencz honvédtábornok tehát akasztófára, három tábornok és egy ezredes pedig agyonlövetésre ítéltetett. Ez tizenhárom.

A halálos ítéletek végrehajtását 1849 okt. 6-án reggel hat órára tűzte ki Haynau. Felsőbb kegyelemről szó sem lehetett.

S ezzel megkezdődött az elítéltek vértanusága; megnyílt a golgothai út, mely a megdicsőüléshez vezeté őket. Rideg börtönük siralomházzá változott s vigasztalóul — amint szokás, — papokat rendeltek melléjük.

A tábornokok ritka bátorsággal viselkedtek. Csak az utolsó éjszaka nem feküdt le egyikök sem. Felöltözve, készen vártak a halálosítélet végrehajtására; közben imádkoztak: bensőleg, a haldoklók felmagasztosult ihletével.

Az egyik lelkész, Sujánszky minorita atya, ki szintén melléjük volt rendelve, gyakran említé:

— Valami oly földöntúli volt az imádkozó tábornokok szemében, hogy én teljesen feledve állásomat és kötelmeimet, szenteket véltem magam előtt, s nem annyira értők, mint hozzájuk imádkoztam.

A hit vigasza felemelőleg hatott reájok. Csodálatos nyugalommal tették meg végső intézkedéseiket.

Pöltenberg Ernő

Török Ignác

Damjanich János

Lahner György

Gróf Leiningen

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Mindegyiknek volt egykét apró tárgya, búcsúlevele, amiket szereteteihez juttatott.

A tizenhárom elítélt közt Damjanich volt a legnyugodtabb. A legkisebb félelem nélkül fogadta a közeledő halált, mintha csak mentőangyal lenne, ki hazájának a bukása után kivezeti majd a földi szenvedések e szomorú világából.

Mikor hajnalfelé Sujánszky lelkész ismételten meglátogatta, éppen egy hadtani művet olvasott. A könyvet letette s beszélgetni kezdtek.

— Higyje el, tisztelendő barátom, — mondotta Damjanich — én a haláltól nem félek, hiszen ezerszer néztem a szemébe. Ámde mégis fáj, hogy a császári háztól azt a kegyelmet se nyerhettük, miszerint katonához illően, golyó által végeztetnénk ki.

Ezután egy imádságot vett elő, melyet az éjjel maga csinált.

— Adja ezt át némi megnyugtató szegény feleségemnek, — kérte a minorita atyát.

A gyönyörű ima, megható fohásza a dicső hősnak, így hangzik:

«Mindenség ura, hozzád bocsájtom esdeklésemet. A nőmtől való elválás órájában Te erősítettél engemet; adj erőt továbbra is, óh Atyám, hogy a kemény próbát, a becstelen, gyalázatos halált mint férfiú bátran ki állhassam.

«Hallgasd meg, óh Főjóság forró kérésemet. A viadalokban és csatákban Te vezéreltél, oh, jó Atyám! Te engedted azokat kiállani s mentő karod egynémely kétes harcokban sértetlenül védett meg. Legyen neved örökkön örökké áldott! Oltalmazd Mindenható, az én szerencsétlen hazámat a további véstől,

lányítsd meg szívét az uralkodónak a hátramaradt társak iránti kegyességre, s vezérelj annak akaratát bölcsességeddel a népek javára.

«Adj erőt, óh Atyám, az én szegény nőmnek, hogy ő ama nekem adott szavát, «sorsát hitének erejével elviselhetni», beválthassa.

«Áldd meg Aradot, áldd meg a veszedelembe sodort szegény magyar hazát!

«Te ismered, óh Uram, az én szívemet s lépteimnek mindegyike tudva van Nálad. Azok szerint ítélj meg kegyelmesen s engedj a túlvilágban kegyes elfogadásra találnom. Amen!»

Mikor a lelkész távozni akart, Damjanich arra kérte, maradjon még néhány perczig, valamit mondani akar.

— Főtisztelendő barátom — kérdi aztán Damjanich — ön talán nem is tudja ki vagyok?

— Igenis tudom — felel a lelkész.

— Én rácz vagyok vallásomra nézve, de mint rácz meghalni nem akarok. Áldjon meg engem. Azt is tudom, hogy ön engem meg nem áldhat, amíg én meg nem gyónom bűneimet; tehát hallgasson meg.

És meggyón, aztán leteszi a hitvallást. Az áttérés után szinte megkönnyebbülten mondja:

— Most már nyugodtan halok meg, mert magyar pap által lettem megáldva.

Mennyei derű, a lélek felmagasztosulása sugárzik nemes arczáról. De mintha még valami után vágyakoznék. Kérőleg tekint a minorita-atyára:

— Mielőtt távoznék, főtisztelendő barátom, ha nem utál, kérem csókoljon meg.

Gróf Vécsey Károly

Kiss Ernő

Nagy Sándor

Dessewffy Arisztid

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

AZ ARADI VÉRTANUK ARCKÉPE

lányítsd meg szívét az uralkodónak a hátramaradt társak iránti kegyességre, s vezérelj annak akaratát bölcsességeddel a népek javára.

«Adj erőt, óh Atyám, az én szegény nőmnek, hogy ő ama nekem adott szavát, «sorsát hitének erejével elviselhetni», beválthassa.

«Áldd meg Aradot, áldd meg a veszedelembe sodort szegény magyar hazát!

«Te ismered, óh Uram, az én szívemet s lépteimnek mindegyike tudva van Nálad. Azok szerint ítélj meg kegyelmesen s engedj a túlvilágban kegyes elfogadásra találnom. Amen!»

Mikor a lelkész távozni akart, Damjanich arra kérte, maradjon még néhány perczig, valamit mondani akar.

— Főtisztelendő barátom — kérdi aztán Damjanich — ön talán nem is tudja ki vagyok?

— Igenis tudom — felel a lelkész.

— Én rácz vagyok vallásomra nézve, de mint rácz meghalni nem akarok. Áldjon meg engem. Azt is tudom, hogy ön engem meg nem áldhat, amíg én meg nem gyónom bűneimet; tehát hallgasson meg.

És meggyón, aztán leteszi a hitvallást. Az áttérés után szinte megkönnyebbülten mondja:

— Most már nyugodtan halok meg, mert magyar pap által lettem megáldva.

Mennyei derű, a lélek felmagasztosulása sugárzik nemes arczáról. De mintha még valami után vágyakoznék. Kérőleg tekint a minorita-atyára:

— Mielőtt távoznék, főtisztelendő barátom, ha nem utál, kérem csókoljon meg.

Gróf Vécsey Károly

Kiss Ernő

Nagy Sándor

Dessewffy Arisztid

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

— Hogy utálnám a hősök hőségét! — kiált a szent-
 atya s a tábornokhoz lépve, keblére öleli.

S a két férfiú majd öt perczig egymás nyakába
 borulva, csöndesen zokogott.

Eközben megvirradt. A börtön vasrácsú ablakain
 beszűrődött a hajnali derengés.

— Közeledik a halál órája! — sóhajt Damjanich
 s még egy utolsó öleléssel elbúcsúzik a lelkészről.

Kevés vártatva tompa dobpörgés verte föl a vár
 nyomasztó csöndjét. Megjött a kivégzéshez kirendelt
 katonaság.

Mindjárt ezután, félhatkor a főporkoláb *Kiss Ernő*,
Dessenffy Arisztid, *Schweidel* József tábornokokat és
Lázár Vilmos ezredest kivezetvén celláikból, a fő-
 őrház elé vezeti. Mindegyik elítelt mellett egy-egy
 lelkész, karingben, kereszttel. Ezek a golyóra ítélték.

A katonaság négyszöget formál s az elítélteket
 papjaikkal együtt közbeveszi. Erre megindul a me-
 net s ünnepies lassú lépésben a vár kapuja felé tart;
 kiérvén a kapun, az első sánczárók közepén megáll.
 Ez a sánczárók: a vesztőhely.

Most előlép a hadbíró s felolvassa a halálos ité-
 leteket. Tehát golyó által és nincs kegyelem!

Az ítélet felolvasása után Schweidel tábornok a
 lelkészéhez fordul:

— Tisztelendő úr! Ime, itt ez a feszület, melyet
 boldogult anyámtól örököltem. A feszület még a
 harcok zajában is mindenkor velem volt. Kérem,
 adja át fiamnak.

Es egy kis ezüstheszületet akar átnyújtani a lel-
 késznek, de mást gondol:

— A kezeim közt akarom tartani, úgy vele meg-

halni, s miután meghaltam, ne irtózzék kezemből ki-
venni s fiamnak átadni.

Kiss Ernő meleg kézszorítással búcsúzik el kísérő
lelkészétől, miközben felsóhajt:

— Szegény, szegény hazám!... Vége mindennek!
Isten büntesse meg hóhérait!

Lázár Vilmos megöleli a minorita-atyát s remegő
hangon így szól hozzá:

— Kedves tisztelendő úr, ha netalán ezek az em-
berek rosszul lőnének s elhibáznának, ne engedjen
kínlódnom, hanem azonnal kérje meg a vezénylő
tisztet, hogy ismételtesse a lövést.

Desseffy hideg, büszke; szép férfias arczán a
megrettenésnek nyoma sincs.

— Kérem, adja át nőmnek bucsúüdvözetemet, —
szól nyugodtan a paphoz.

De int a vezénylőtiszt, hogy készülődjenek.

A négy halálraitelt egymástól négy-négy lépés-
nyire megáll, leveti a kabátját, aztán féltérdre eresz-
kedik. A vértanuk szemeiket nem akarják bekötöz-
tetni, a vezénylőtiszt azonban csak Kiss Ernőnek
engedi meg, hogy szemébe nézhessen a halálnak.

Ujabb jeladásra tizenhat gránátoskatona lép ki a
sorból s négyes csoportokban az elítéltekkel szem-
közt, alig két lépésnyire, megáll. — A vezénylőtiszt
int a kardjával: s tizenhat lövés dördül el. A négy
vértanu arczra bukik. Végök. Ártatlan hősi lelkük
felszállt az Úr trónusához. — A négy vértanu ott
maradt temetetlenül, a katonaság pedig visszatért a
várba, hogy kikísérje a többi áldozatot.

S mihelyest a zászlóalj fölérkezik a várpiaczra, a
vezénylőtiszt, — Tichi nevű őrnagy, — azonnal pa-

Kiss Ernő, Schweidl, Deseffy és Lázár Vilmos agyonlövetezte 1849 okt. 6-ikán.

rancsot ad, hogy a többi kilencz tábornok is elővezetessék.

Nagy-Sándor az első. Szeme beesett, haja megsürkült, de kedélyének elevenségét nem volt képes megtörni a börtönlevegő.

— Szerencsés jó reggelt! — fogadja keserű humorral társait.

Az utolsó, aki megérkezik, Damjanich. Fején honvédsipka, vállain fehér katonaköponyeg. Törött lába még nincs meggyógyulva s csak nagynehezen, mankók segélyével képes járni. A börtönök kapuja előtt parasztszekér áll; Damjanich számára rendelték ide. A béna hős a szekérhez tipeg s a hóhér segélyével feltápáskodik az ülésre. Aztán mintha csak sétakocsizásra menne, egész nyugodtan szivarra gyujt, miközben int a hóhérnak:

— Ide mellém, tisztelt hóhér úr!

A hóhér, Mayer volt a neve és Brünnből hozták ide, kissé vonakodva felült. Damjanich barátságosan megveregette a vállát, s keserű gúnnyal fordult hozzája:

— Ön, tisztelt hóhér úr, most ugyanis a legjobb barátom.

Ezután felhangzott a vezényszó és megindult a gyászos menet a várból: Új-Arad felé. Csak a lánccok csörgése s a fakó szekér szomorú nyikorgása hallatszott.

Így haladnak körülbelül negyedóra hosszáig. A vár és Új-Arad közti lapályon egyszerre csak feltűnik a kilencz fenyőfaoszlop. Damjanich végigsimítja szakállát s megkönnyebbülve szól a hóhérhoz:

— Nem sokára czélnál leszünk s vége lesz mindennek.

Damjanich szivarja még el sem fogyott, máris a vesztőhelyen voltak, Gyászos hely. Egy nagy kopár mezőség; a közepén, három-három lépésnyire egymástól, kilencz bitófa. Egyforma valamennyi; felől vashorog van rajtuk, lent pedig zsámolyszerű emelvény, amely félretolható.

A katonaság háromszögben az akasztófák körül áll fel; az elítéltek és papjaik pedig a közepén, a bitófákkal szemközt maradnak.

Damjanich szekere köré gyűlnek össze a mártirok. Pöltenberg végignéz a társain.

— Szép küldöttség megy az Istenhez, — úgy mond — a szegény magyarok ügyében közbenjárni. Leiningen pedig a lelkészekhez fordul:

— Nem sokára vége lesz tisztelendő urak! Imádkozzunk hát együtt, hisz mindnyájan keresztények s mindnyájan egy atyának gyermekei vagyunk.

S mind a kilenczen néhány perczig együtt fohászkodik a mindenség Urához.

Az ima végeztével Tichy őrnagy jelt ad, hogy olvassák fel a halálos ítéleteket. A felolvasás közben Damjanich ingerülten közbeszól:

— A leggyalázatosabb koholmányok, amiket itt nekünk elolvasnak.

Aulich tábornok pedig hangosan közbekiált:

— Tiltakozunk az igazságtalan ítéletek ellen

Az idő eközben elkomorul. Szürke felhők kovályognak a magasban s néhány esőcsepp hull alá, mintha az ég is osztoznék gyászunkba.

Az ítéletek felolvasása után a főporkoláb a ve-

zénylőtiszt Tichy őrnagy elé lép s régi szokás szerint, háromszor egymásután kegyelmet kér az elítéltek számára.

— Istennél a kegyelem! — válaszolja mindannyiszor elutasítólag az őrnagy.

A porkoláb tiszteleg, aztán komor méltósággal PÖLTENBERGhez lép, s könnyedén megérinti a vállát:

— Kérem, méltóztassék!

A porkoláb a tábornok kezéről leveszi a bilincset s a hóhér felé fordulva, emeltebb hangon szól:

— Hóhér úr, ezennel átadom önnek!

Pöltenberg percznyi halasztást kér. Sietve odamegy tábornoktársaihoz és megöleli, megcsókolja őket.

— A viszontlátásig, ott fenn! — rebegi könybefuló hangon s az égre mutat.

Aztán visszamegy a hóhérhoz, aki aranypaszománttal diszített vérvörös ruhájában már készen várja.

A bakó megfogja Pöltenberg kezét, s úgy, kezénél fogva vezeti az első oszlophoz. A bitónál Pöltenberg leoldja nyakkendőjét s a kis számolyra lép. Aztán nyakába vetik a hurkot, lábai alól kirántják a számolyt; egyikét irtózatosszerű másodperc: s az első honvédtábornok örökre kiszenved. Viaszsárga arczán a fájdalomnak nyoma sem látható; megnyúlt, merev teste mozdulatlanul csügg a szégyenoszlopról.

Aztán a többiekre kerül a sor. A második áldozat: TÖRÖK IGNÁCZ, a harmadik: LAHNER GYÖRGY, a negyedik: KNEZICH KÁROLY, az ötödik: NAGY SÁNDOR JÓZSEF, ki büszkén lép a bitó alá s «Éljen a haza!» kiáltással hal meg. A hatodik áldozat: gróf LEININ-

GEN WESTERBURG KÁROLY, aki már csak három társától bocsúzhatott.

Vécsey tábornok megcsókolja a kivégzett Damjanich kezét.

— Isten veletek bajtársak! — mondá remegő hangon. — Isten veletek! Nem sokára egy másik bíró előtt fogunk állani, ki igazságosabban fog ítélni felettünk.

Majd hátraszegi fejét s önérzetesen, szilárd léptekkel megyen a bitó alá. Talán eszébe jutnak ellenségei, mert a midőn már nyakába a kötél, csöndesen szól:

— *Hodie mihi, cras tibi.* (Ma nekem, holnap neked.)

Az egyik minorita-atyja nem bír felindulásán erőt venni és hangosan felzokog. Damjanich a szekérről hozzáhajol s a feszületre mutat.

— Ugyan mit sír, tisztelendő barátom? Hisz azt, akit kezében tart, szintén az igazságért akasztották fel.

A hetedik vértanu: AULICH LAJOS. A félelem legcsekélyebb jele nélkül szenved ki ő is.

A nyolczadik: DAMJANICH JÁNOS. Mikor a porkoláb megáll előtte, a hősök hőse így fogadja:

— Tehát én? Azt gondoltam már, hogy én leszek az utolsó, ki a csatákban mindig első voltam.

Leemeltetvén a szekérről, mankói támogatásával néhány lépést tesz előre; a lelkész segíteni akar neki, Damjanich azonban visszautasítólag int:

— Hagyja el tisztelendő atyám, úgy sem sokáig van már szükségem a lábomra.

A bitó alatt elbucúzik Vécseytől, megöleli, megcsókolja, aztán némi erőlködéssel a zsámolyra lép. A hóhér már készen várja.

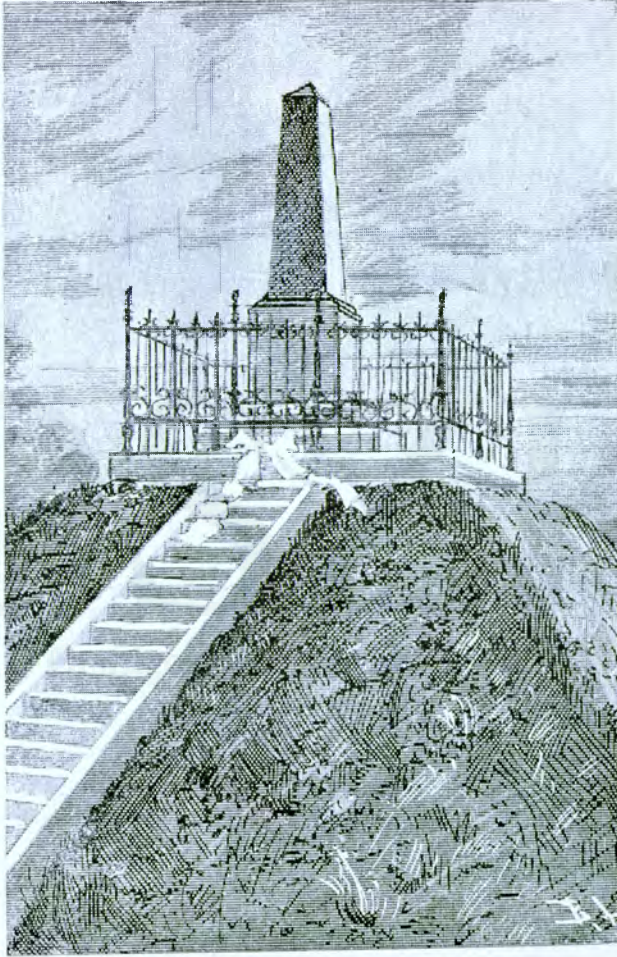
— Kérem, vigyázzon ám a szakállamra, — figyelmezteti Damjanich. — Össze ne borzolja, mert az mindig kedves volt előttem.

S a bakó csakugyan gondosan vigyáz, hogy a mártír szép, fekete körszakála az akasztás közben össze ne borzolódjék.

— Éljen a haza! Szegény nőm! — sóhajt Dam-

janich és szive: ez a nagy, nemes hősi sziv, örökre megszűnik dobogni.

A kilenczedik és utolsó áldozat gróf VÉCSEY KÁROLY.

Az aradi vesztőhely megjelölése.

Vécsey révetegül körültekint. Mind a nyolcz társa immár kiszivedett. Kitől bucsúzzék? Odatámolyog Damjanich csüggő holttestéhez, térdrehull előtte s megsókolja a halott bajtárs megmerevült kezét.

Aztán a bitó alá lép, s az ő életefonlát is elmetszi a brünni diszruhás hóhér.

E jelenet láttára még a ridegkeblű császári katonák is könnyeztek.

Délfelé jár az idő, tizenegy óra, mikor a szörnyű dráma véget ér. A nap egy perczre kibontakozik felhőfátyolából és glóriát von a megdicsőült vértanuk feje köré. Aztán ismét egészen beborul; majd szellő támad, s meglóbázza a vértanuk holttesteit.

S csaknem egész nap ott lóg a kilencz vértanu. Alkonyatkor aztán elhantolják valamennyit; Kiss Ernőt és három agyonlőtt társát a sánczárókban, ezeket pedig a bitók lábainál. Egyrészüket azonban a hitvesi hűség és a honfikegyelet még azon éjjel megváltotta a bakótol.

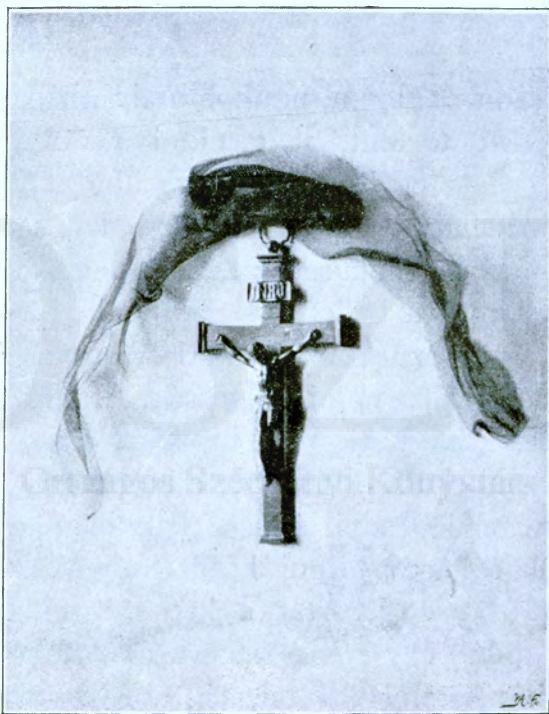
Damjanich és Lahner holttestét mindjárt a kivégzés után, nagy titokban Mácsára szállították, s ott, a Károlyi-park egyik rejtett szögletében temették el. Vécsey tábornok az aradi sírkertben hantoltatott el. Kiss Ernőt szülőföldjére, Nemes-Elemérre viték; Leiningen gróf az Atzél-család borosjenői kriptájában nyugszik; Dessewffy Arisztid pedig a sárosmegyei Magonyán, a családi sirboltban alussza síri álmát.

Schweidel, Lázár Vilmos, Pöltenberg, Török, Knezich, Nagy Sándor és Aulich, a tizenhárom közül tehát hét vértanu, még most is a vesztőhelyen porladoznak.

De bár sirjuk jeltelen, az ő nevökre sem borult feledékenység. A hálás utókor 1890-ben Arad városa egyik legszebb terén gyönyörű ércszobrot állított a tizenhárom vértanu dicső emlékének. A hazafias

magyar közönség pedig esztendőről-esztendőre kegyeletos szívvel megünnepli a kivégzések évfordulóját s ilyenkor az ország minden részéből hő fohász száll Arad megszentelt földje: a magyar Golgotha felé.

Ifju barátaim, kedves magyar fiúk, ti se feledjétek soha 1849 október 6-ikát, ezt a szomorú gyásznapot.

Gróf Vécsey tábornok feszületje, amelyet a kivégzés alkalmával kezében tartott.

XVII.

A GYÁSZBABORULT ORSZÁG.

Ugyanazon a napon, amikor a tizenhárom tábornok kivégzése történt, 1849 október 6-án reggel a pesti «Ujépület» egyik börtönczellájába a főporkoláb lépett. A cellában gróf Batthyány Lajos volt, akit az önkény szinte halálra ítélt, s akinek a kivégzését néhány óra múlva kellett végrehajtani.

Még hajnali szürkület volt, a börtön vasrácsos ablakán alig szűrődött némi világosság. A porkoláb azért jött oly korán, hogy a grófot utolsó útjára előkészítse.

A börtönhelyiség kicsiny, alig tíz lépés hosszú s talán négy lépésnyi széles. Dísztelen, mogorva; piszkos falairól már hullni kezdett a vakolat. Mindössze egy ágy, egy asztal s két szék állott benne; meg az ajtónál egy rövid falócza az őrtálló katonák számára. Az asztal kivételesen abroszszal volt leterítve, középen egy vaskereszt, mellette két pislákoló viaszgyertya. Nem is börtön volt ez már, hanem gyászos siralomház, utolsó lakóhelye a magyar nemzet első miniszterelnökének.

Még a porkolábot is, ki az ilyenekhez szokva volt, némi megilletődés fogta el. Csöndesen az ágyhoz lép, s a szánalom érzésével figyelmezteti a grófot:

— Gróf úr, keljen fel!

De Batthyány, ki a fal felé volt fordulva, nem is mozdul. A porkoláb még közelebb megy, s föléje hajolva, újra szól:

— Kérem, gróf úr, itt az idő!

Semmi felelet. Ekkor a porkoláb föllebbenti a paplant, s meglepetve tántorodik vissza. Az ágy csupa merő vér. A vértócsa közepén halotthalványan, mozdulatlanul fekszik Batthyány gróf, jobbájában egy kis tört szorongatva. A porkoláb rémülve elrohan, s rögtön jelentést tesz a titokzatos esetről.

Batthyány Lajos gróf, mint tudjuk, a szabadságharcz egyik legbékésebb vezérémbere volt. Szelid, eszményies gondolkodású, a lovagiasság mintaképe. Egyaránt hű királyához és hazájához, ki rövid miniszterelnöksége alatt csakis azon fáradozott, hogy az uralkodóházat a nemzettel kibékítse. S amikor látta, hogy ez immár nem lehetséges, lemondott és félrevonult. Elfogták mégis, s halál lett a jutalma.

A nemes gróf, mikor a halálosítéletet felolvasták előtte, a felháborodás hangján kiáltott fel:

— Az ítélet ellen óvást emelek, s azt égbekiáltó igazságtalanságnak tekintem. Hazámért és meggyőződésemet mindenkor kész vagyok meghalni, s valamint eddig, úgy ezután sem koldulok kegyelmet senkitől, hanem szigorú igazságot követelek. Hisz védekezni se engedtek. Ilyen eljárással meggyilkolhatnak, de el nem ítélnének.

A haditörvényszék tagjai szemlesütve, némán feszengtek ülőhelyeiken. Batthyány pedig, mintha csak ő lenne a vádló, szemrehányólag megjegyzi:

— És akasztófa! Mintha czégéres gonosztévő vol-

nék. Remélem, hogy legalább golyóval végeznek ki, ha már pusztulnom kell.

— Nem áll hatalmunkban az ítéleten változtatni, — válaszolt az elnök, s intett, hogy a gróf vezettesék el.

Batthyány gróf, ahogy megismerte az ítéletet, mintha felmagasztosult volna. Fejét magasra emelve, büszkén távozott a teremből. Nem félt, nem remegett. Hisz látja, hogy úgylátó hiábavaló minden. Vesz-tére törtek, meggyilkolni akarják. Ám legyen.

S börtönébe visszatérvén, lassanként megnyugszik a változhatlanban. Csak a halál neme bántja. Mily kegyetlenség, hogy őt, az ősrégi Batthyány-nemzetség sarját, az ország egykori miniszterelnökét bitón akarják meggyalázni, mintha közönségesrablógyilkos, vagy gyújtogató volna. Irtózatos! Csak ezen segíthetne. Talán mégis...

S egy mentő gondolat villan meg lelkében, mely lassanként lecsillapítja érzelmeinek háborgását. Mikor a porkoláb börtöncelláját siralomházzá alakítja át, már nyugodt, s barátságosan beszélget vele. Így tesz később a katona-örökkel is, akik az ajtó melletti falócán helyezkednek el.

Lassanként besötétül. A két cseh katonát elfogja a buzdóság s szunyókálni kezdenek.

Csak ezt várta Batthyány. Csöndesen levetkőzve, a párna belsejéből egy kis aczéltört veszen elő. Aztán lefekszik, fejére húzza a paplant és a törrel, a legcsekélyebb szisszenés nélkül, három szurást ejt magán: egy szurást a torkába, egyet a szive táján, s a harmadikat balkarja felső részén.

Így találta a főporkoláb.

Haynau a fogait csikorgatta dühében, mikor a dologról értesült. Öklével olyat ütött a porkoláb arcába, hogy az megszédülve, hátratántorodott.

— Bizonyára összejátszottatok a gróffal, hogy meneküljön az akasztófától. De nem menekül. Lógni fog, okvetlenül lógni fog. Ti pedig, hitvány gazemberek, — majd meglakoltok!

S nyomban orvosok után szalajt, hogy vizsgálják meg Batthyányt: felakasztható-e, vagy sem? Az orvosok azonban kijelentik, hogy a kivégzést, főleg a nyakseb miatt, nem lehet végrehajtani; de nem is szükséges, mert a gróf amúgy sem él sokáig.

Erre a kijelentésre Haynau még dühösebb lesz.

— Nos, ha nem lehet felakasztani, — ordítja, — hát agyonlövetem. Igen, agyonlövetem, de a büntetéstől még sem szabadul.

Igen ám, csakhogy haldokló embert bajos a vesztőhelyre czipelni. S legott újabb parancs megy a katonorvosokhoz, hogy a gróf életét a szokásos izgatószerekkel okvetlenül hosszabbítsák meg, hacsak egy pár órára, legalább addig, míg agyonlövik.

A különféle izgatószeretek megtették hatásukat; Batthyány gróf lassanként föleszmélt, sőt déltájt annyira magához jött, hogy kellő támogatással csöndesen járni is képes volt.

Mikor megtudta, hogy nyaksebe miatt golyóval fogják kivégezni, szinte felvidult.

— Tehát még se a gyalázatos akasztófa, — szolt megkönnyebbülten.

A főváros V. kerületében, a Lipótvárosban, a mai Szabadság-tér helyén egy óriási kiterjedésű kaszárnya állott akkoron: a hirhedt «Ujépület», zord börtöne

sok fogoly magyarnak. Itt volt elcsukva Batthyány gróf is, s itt ítélték halálra.

Mihelyest Haynau megtudta, hogy a gróf feleszmélt, sőt jártányi ereje is van, azonnal intézkedett, hogy végezzék ki mentől előbb; mert bizony még megtalál halni, s kicsúszik a kezei közül.

Már alkonyodni kezdett, elmúlt öt óra, midőn az «Ujépület» boltozatos kapuja alól egyszerre csak szomorú menet vonult ki. Legelől lóháton a vezénylőtiszt, utána két oldalt vadászkatonák; középtt Batthyány Lajos gróf: jobbján a pap, balfelől egy katona-orvos, háta mögött pedig a porkoláb.

Haynau pokoli óhajtása tehát teljesül. Viszik az ország legünnepeltebb férfiát, viszik a büszke Batthyány grófot a vesztőhelyre!

A gróf fekete ruhát visel. Szép, nagy körszakálla gondosan megfésülve. Fején ezüsthímzésű kék házi-sapka, nejétől kapott kedves ajándék. Járása lassú, ingadozó. Az orvos támogatni szeretné, de nem fogadja el, hanem a paphoz fordul:

— Tisztelendő úr, adja ide kérem, a karját. Nem akarnám önöknek az ájulás látványát nyújtani, de oly gyöngé vagyok, hogy lábaim alig birnak.

Az egybegyült közönség kalaplevéve, néma hódolattal fogadja. Batthyány arcza nyugodt, szelid. Vonásain az őskereszténység martirjainak túlvilági fénye.

Menetközben még egyszer megszólal, s ezeket a szavakat intézi a lelkiatyához:

— Erősen kell önre támaszkodnom. De ne higgye, hogy szellemileg is gyöngé vagyok. Testem azonban annál gyöngébb s örülök, hogy mindjárt helyemre

érhetek, hogy ott állhassak, vagy térdelhessek, mert lábaim már nem bírnak.

S mire a vesztőhelyre ér, mely az «Ujépület» háta megett volt, csaknem összerogy. Most megkezdődik a vérfagyasztó szertartás. Mindenekelőtt az ítéletet

Batthyány Lajos kivégzése.

olvassák fel, majd a főporkoláb lép elő, s megszabadítja csörgő rablánczától a gróft, végül beköti a szemét. Ezalatt szemközt az elítélttel öt vadászkatona áll meg.

Batthyány gróft bántja ez a lassú készülődés. Nem várja be tehát a főporkoláb további intézkedését, hanem féltérdre ereszkedik, leveszi sipháját, s aztán a mennyire csak gyöngesége engedi, hangosan kiáltja:

— Rajta, vadászok! Eljen a haza!

A vezénylőtiszt kardjával int és a fegyverek eldördülnek. Batthyány megtántorodik, homlokán vérsöpp bugygyan elő, s a másik pillanatban a földre terül. Kiszenvedett. Nemes lelke angyalszárnyakon szállt az igazságosabb égi biróhoz.

A holttest késő estig a vesztőhelyen maradt. Ekkor egy saraglyás parasztszekérre lökték és beszállították a Rókus-kórházba. Haynau lehűtvén boszuszomját, nem törődött többé vele. S ennek köszönhető, hogy a vértanu hamvait megőrizheté a kegyelet. A holttestet ugyanis a kórházi plébános még azon éjjel titkon a Ferenczrendiekhez szállította, a derék házfőnök pedig a kolostor kriptájába rejté.

Sokáig pihent itt zavartalanul a vértanu. Miglen később, 1870-ben, több mint husz év mulva, nagyszerű gyászpompával a kerepesi-úti sírkertbe helyezték el a megdicsőült halott porló tetemeit. A főváros pedig, közadakozásból, díszes síremléket emelt a drága hamvak fölé. Ebben a mauzoleumban nyugszik most Batthyány gróf, s az ifjuság október 6-ikán, a vértanu halálának évfordulóján, évről-évre kizarándokol sírjához.

Batthyány gróf kegyetlen kivégzése alkalmával a szívtépő fájdalom sikoltása hangzott végig az országon. De a hatalom nem tötődött ezzel, s könyörtelenül tovább haladt a maga rémes útján.

Néhány nap mulva, 1849 október 10-én, máris újabb kivégzéseket rendezett a tigrisszívű Haynau. Csányi László, volt közlekedési miniszter és báró Jeszenák, nyitramegyei főispán, jutottak a hóhér kezére. Fölakasztották őket.

A kivégzéskor úgy Jeszenák, mint Csányi bámu-

latos nyugodtan viselkedtek. A bitók láttára egyetlen arcizmuk sem rándult meg, mintha nem is őket illetné.

Jeszenák báró útközben így szólt lelkészéhez:

— Mondja meg azoknak, akiket illett, hogy én azt, amit tettem, halálom óráján sem bánom; mondja meg, hogy én egyet sem tagadtam el azon elvek közül, melyekért nemzetem annyi áldozattal és vérontással küzdött.

A bitó zsámolyáról pedig harsány hangon ezeket a szavakat kiáltotta:

— Isten áldd meg a magyarok hazáját!

Csányi még nyugodtabb volt; úgy ment az akasztófához, akárcsak sétálni indulna. Mikor föllépett a zsámolyra, kezébe vette a hóhérkötelet, s mintha megszentelt tárgy lenne, áhitattal megcsókolta azt.

— Hazámért a hóhérkötelet is szívesen fogadom, — suttogták ajkai. S meghalt.

Majd egy lengyel főúr, herczeg WORONICZKY MICZISZLÁV ezredesre kerül a sor, aki a lengyel légió élén küzdött hazánk szabadságáért.

Woroniczky alig volt még 25 éves; rózsásarczú, szögfejű csinos fiatal ember, teli gondtalan vidámsággal, nevető jókedvvel. A harctéren vakmerő, a társaságban csupa szellemesség. Szerették mindenütt.

A halálos ítéletet mosolyogva fogadta. Aztán jól megreggelizett, a legdivatosabb ruhájába öltözött, s elegáns könnyedséggel ment a bitó alá.

— Isten önökkel! — intett szeretetreméltóan jobb-jával és kiszenvedett.

Még halála után is könnyed mosoly derengett arczán. Úgy lépett a túlvilágba, mintha egyik szalonból a másikba ment volna át.

Nem kerülheté el bús végzetét báró PERÉNYI ZSIGMOND sem, a felsőház ősz elnöke.

Perényi is nyugodtan halt meg. Szivarozva, hideg közönnyel haladt a vesztőhelyre, egyetlen arcizma sem mozdult meg, midőn a hóhér a nyakába vetette a fojtó hurkot.

Ugyanakkor akasztották fel SZACSVAY IMRE orsz. képviselőt is, ki a trónfosztás alkalmával a képviselőház jegyzője volt. Utolsó pillanatig azokra gondolt, kiket ezen a világon legjobban szeretett: özvegy édesanyjára és a hazájára.

— Szegény jó anyám, szegény elárult hazám! — rebegte végperceiben.

Majd KAZINCZY LAJOS honvédtábornok, s TAMÁS ANDRÁS alezredes kerülnek a vesztőhelyre.

— Isten, ne hagyd szerencsétlen hazámat! — voltak Kazinczy utolsó szavai.

Tamás ezredes pedig a bitó alatt daczosan így kiáltott fel:

— Le a zsarnoksággal! Éljen a magyar haza!

Aztán sorba jöttek: RÁZGA PÁL pozsonyi ev. lelkész, MOLNÁR ISTVÁN népfelkelő parancsnok, báró MEDNYÁNSZKY LÁSZLÓ őrnagy, MATHERNYI JÁNOS tanító, STREICH MIKLÓS plébános, ORMAY NORBERT honvédezredes, GIRON PÉTER a német legió parancsnoka, CSERNUS MANÓ miniszteri tanácsos, KOLOSY GÁBOR juratus, NOSZLOPY GÁSPÁR kormánybiztos, GASPARIKS KILIT ferenczrendi szerzetes. És még sokan, akiknek nevét sem tudjuk már. A hóhér szinte belefáradt véres munkájába.

Vértanuink számát nem is lehet pontosan meghatározni. Egyes történetírók százhatvankettőre teszik.

A TIZENHÁROM ARADI VÉRTANU SZOBRA.

Nem kerülheté el bús végzetét báró PERÉNYI ZSIGMOND sem, a felsőház ősz elnöke.

Perényi is nyugodtan halt meg. Szivarozva, hideg közönynyel haladt a vesztőhelyre, egyetlen arcizma sem mozdult meg, midőn a hóhér a nyakába vetette a fojtó hurkot.

Ugyanakkor akasztották fel SZACSVAY IMRE orsz. képviselőt is, ki a trónfosztás alkalmával a képviselőház jegyzője volt. Utolsó pillanatig azokra gondolt, kiket ezen a világon legjobban szeretett: özvegy édesanyjára és a hazájára.

— Szegény jó anyám, szegény elárult hazám! — rebegte végperceiben.

Majd KAZINCZY LAJOS honvédtábornok, s TAMÁS ANDRÁS alezredes kerülnek a vesztőhelyre.

— Isten, ne hagyd szerencsétlen hazámat! — voltak Kazinczy utolsó szavai.

Tamás ezredes pedig a bitó alatt daczosan így kiáltott fel:

— Le a zsarnoksággal! Éljen a magyar haza!

Aztán sorba jöttek: RÁZGA PÁL pozsonyi ev. lelkész, MOLNÁR ISTVÁN népfelkelő parancsnok, báró MEDNYÁNSZKY LÁSZLÓ őrnagy, MATHERNYI JÁNOS tanító, STREICH MIKLÓS plébános, ORRAY NORBERT honvédezredes, GIRON PÉTER a német legió parancsnoka, CSERNUS MANÓ miniszteri tanácsos, KOLOSY GÁBÓR juratus, NOSZLOPY GÁSPÁR kormánybiztos, GASPARITS KILIT ferenczrendi szerzetes. És még sokan, akiknek nevét sem tudjuk már. A hóhér szinte belefáradt véres munkájába.

Vértanuink számát nem is lehet pontosan meghatározni. Egyes történetírók százhatvankettőre teszik.

A TIZENHÁROM ARADI VÉRTANU SZOBRA.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

De bizonyára sokkal több. Ki tudja, mennyi hazafit pusztítottak el titkon, kihallgatás nélkül! Így, szava-hihető emberek beszélik, hogy a dühöngő Haynau, egy októberi sötét éjjelen egyszerre harmincz embert lövetett agyon.

De ezenkívül legalább háromszáz olyan halálos ítéletet is hoztak, amiknek végrehajtása abbamaradt. Többnyire magasabb rangú honvédtiszteket sujtott ilykép az önkény, hogy még inkább megkínozza őket. Ezeket a halálos ítéleteket aztán «kegyelemből» tízhusz évi börtönre változtatták.

Eközben a legszörnyűbb rémuralom nehezedett hazánkra. A házkutatások, elfogatások napirenden voltak. Senki sem tudta, melyik pillanatban nyit be hozzá a rezescsákójú zsandár. Elég volt egykét elejtett szó, valamelyes emléktárgy a szabadságharcból, egy értéknélküli Kossuth-bankó, régi kard, vagy nemzeti-szinű szalag, hogy a legártatlanabb ember is börtönbe hurczoltassék.

Erdők, mezők rejtekei megnépesültek üldözött bujdosókkal, s boldog volt, aki idején a külföldre menekülhetett.

A magyarországi katona-tömlöczök pedig egyre teltek. Mikor már ide nem fért a tömérdek fogoly, hát elhurczolták őket Ausztriába: Kufstein, Josefstadt, Olmütz, Theresienstadt várainak földalatti nyirkos börtöneibe.

S nincs az üldözésnek az a fajtája, amit fel ne használtak volna ellenünk. Sőt még a botozást, s a vesszőzést is. Különösen az úriosztályt szerette Haynau a testifenyíték ezzel a barbár nemével meggyalázni. Így, a többek között, Fiala Józsefre, egy öreg, tisztos

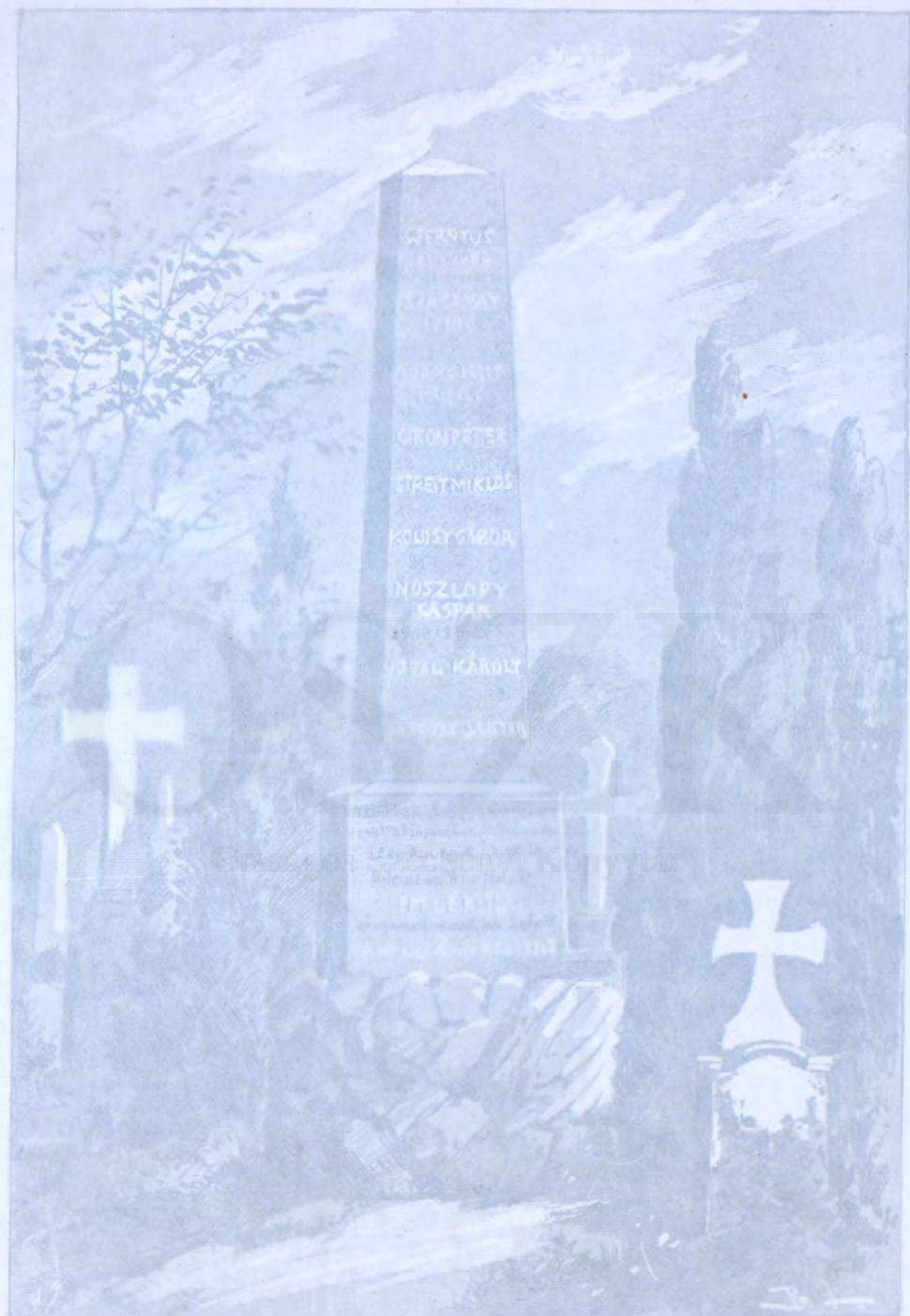
plébánosra minden elfogadható ok nélkül ötven botot veretett Haynau. Egy sebesült honvédtisztet pedig, Zombory József volt a neve, fényes délben, a közönység szemeláttára agyonbotoztak.

De még a nők iránt sem volt kimélettel. Haynau Számosat börtönbe hurczolt, többeket megvesszőztetett. Így járt Szászkabányán egy előkelő úriasszony: Maderspach Károlyné, akit a nyílt piacon vesszőztek meg a Haynau pribékjei. Bűne az volt csupán, hogy könyörületből éjjeli szállást adott egy bujdosó honvédnek.

Vége volt a magyar családok nyugalmanak. Hideg tűzhelyeik mellé a folytonos rettegés, a nehéz gond, s a szívtépő fájdalom költözött. Hisz alig volt család, amelynek siratnivaló halottja, börtönbejutott tagja, vagy üldözött menekültje ne lett volna. Gyászborult egész Magyarország.

S ez a rémséges állapot még sokáig tartott úgy. A csatamezőkön tizedszer újult meg a fű, a honvédsírok már horpadozni kezdtek, — s Kufstein, Josefstadt földalatti börtöneiből még mindig fölzokogott a szegény magyar rabok bús éneke:

Kitárom reszkető karom
Ölelni földedet,
Melyre záporként hullatám
Fiúi könnyemet.
Harczainkban csalatkozám,
Te hű és igaz valál hozzám
Hazám, hazám! Szegény magyar hazám!

A KILENC VÉRTANU EMLÉKE A KEREPESI-ÚTI TEMETŐBEN.

plébánosra minden elfogadható ok nélkül ötven botot veretett Haynau. Egy sebesült honvédtisztet pedig, Zombory József volt a neve, fényes délben, a közönség szemeláttára agyonbotoztak.

De még a nők iránt sem volt kimélettel. Haynau Számosat börtönbe hurczolt, többeket megvesszőtetett. Így járt Szászkabányán egy előkelő úriasszony: Maderspach Károlyné, akit a nyílt piacon vesszőztek meg a Haynau pribékjei. Bűne az volt csupán, hogy könyörületből éjjeli szállást adott egy bujdosó honvédnek.

Vége volt a magyar családok nyugalmanak. Hideg tüzhelyeik mellé a folytonos rettegés, a nehéz gond, s a szívtépő fájdalom költözött. Hisz alig volt család, amelynek siratnivaló halottja, börtönbejutott tagja, vagy üldözött menekültje ne lett volna. Gyászba horult egész Magyarország.

S ez a rémséges állapot még sokáig tartott úgy. A csatamezőkön tizedszer újult meg a fű, a honvédsírok már horpadozni kezdtek, — s Kufstein, Josefstadt földalatti börtöneiből még mindig fölzokogott a szegény magyar rabok bús éneke:

Kitárom reszkető karom
 Ólelni földedet,
 Melyre záporokent hullatám
 Fiam könnyem.
 Harczaságban csatlakozám,
 Te hű és igaz vitéz hozzám
 Hazám, hazám! Szegény magyar hazám!

A KILENC VÉRTANU EMLÉKE A KEREPESI-ÚTI TEMETŐBEN.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

XVIII.

BORURA-DERŰ.

Hires ipartelepe volt egykor Londonnak a Barclay-féle sörgyár. Több mint ezer munkás dolgozott benne, habzó izes sörét élvezettel itták mindenütt; s az idegen, ha az angol világvárosba vetődött, a többi nevezetességek közt rendszerint megnézte a gyár nagyszerű berendezését is.

Szabadságharczunk lezajlása után egy évvel: 1850 végén egy magas, szikár, őszbevegyülő úriember jelentkezett a sörgyár igazgatóságánál, hogy szeretné a hires telepet megtekinteni. Persze, szívesen megengedték neki. Alig fordult ki az idegen látogató az irodából, futótüzként terjedt a gyárban a hír:

— Itt a magyarok hóhéra! Itt van a véreskező Haynau!

A hír szinte lázba hozta a szabadságszerető, becsületes angol munkásokat. Lármázni kezdtek, hogy minek bocsájt az igazgatóság a gyárba ilyen megbélyegzett embert; majd lecsillapodván, baljóslatlag összesugtak, mintha valamire készülnének.

Haynau, ki ezuttal polgári ruhába volt öltözve, a gyár egyik tisztviselőjének kalauzolása mellett fölényes magatartással lépett az első munkaterembe.

Ebben a pillanatban éles füttyszó hallatszott, mire mindenfelől, seprővel a kezében, egy csomó munkás rohant elő, s utját állva Haynaunak, fenyegetőleg kiáltották:

— Ki vele! Ki innen a gyalázatos hóhérral! Ki az emberiség szemetjével!

Haynau megrettenve tekintett körül. De még mehtegetőzni sem volt ideje, mert az egyik munkás czefrés seprűjével úgy végigvágott az ábrázatán, hogy torkán akadt a szó. Erre aztán a gyár csaknem egész munkás népe, mint a mérges darázsraj, nekizudult, s mindenféle meggyalázó szidalmak közt ütni-verní kezdte.

A gyári tisztviselő hiába próbálta csillapítani a feldühödt munkásokat.

— A brittek szabad földjén egy perczig sem szabad türni az ilyen vérszomjas fenevadat! — válaszolták. — Ki vele! Takarodjék a gyárból!

A kevély generális úr, ki oly vitéz vala a legyőzött magyarokkal szemben, az angol munkások elől bizony csúful megretirált. Fölszakította a munkaterem ajtaját, s gyorsuló lépésben menekülni kezdett.

De a munkások nem tágítottak. Végighajszolták, mint a kóbor ebet, a tágas udvaron, s csúfosan kiséprűzték a gyárból.

Haynau megszégyenülve rohant fogadóbeli szállására, azonnal podgyászolt, s még aznap elhagyta London városát.

Talán mondani sem kell, hogy Haynau már ekkor nem volt állásában. Megbukott, s nyugdíjba helyezték. Megbuktatta az európai közvélemény felzudulása.

Haynau vérengzéseinek hire ugyanis, bármennyire

titkolták a külföld előtt, mégis kiszivárgott az országból. S mindenütt, szerte Európában, ahol csak érző ember lakott: a fölháborodás tiltakozó kiáltása zúgott fel.

Eljutott a hír Miklós orosz czárhoz is, ki annyira fölháborodott az iszonyatosságokon, hogy külön futárt szalajtott Bécsbe, s követelte, hogy a magyar honvédfoglyok kivégzéseinek legyen immár vége. De fölszólalt az angol kormány is, éleshangú levelében a többi közt ezeket irván: «Ez már több a kelleténél, ez már nem egy legyőzött ország leigázása, ez valóságos emberirtás».

A bécsi kamarilla megrettenvén, összeült, s hosszú töprengés után úgy határozott, hogy a háborgó közvélemény lecsillapításául áldoztassék fel Haynau. Legyen ő bűnbak. S 1850 július 14-én nyugdíjba helyezték, s «szolgálati elismeréseül» kétszázezer forintot adtak neki. Ez volt a vérdíja.

Haynau, megvetve és kitzasztva a társadalomból, még csak néhány évig élt ezután. Kezdetben nálunk, Magyarországon lakott, de mint a bélpoklost, került mindenki. Ekkor a külföldre menekült, s bekalandozta Angliát, Belgiumot, Franciaországot. A külföldön sem volt azonban maradása; bárhol mutatkozott: mindenütt a legnagyobb megvetéssel fogadták. Brüsszelben egy polgárasszony szembeköpte, Londonból kiséprűzték, Párisban rendőr nélkül még az utczára sem léphetett ki.

Külföldi bolyongásából visszatérvén, Bécsben telepedett le. Itt érte hatvanhét éves korában a pusztulás. Egy alkalommal valamelyik főherczegnél akart tisztelegni, de nem fogadták. A visszautasítás miatt

mélyen elkeseredve tért haza; s alig lépett szobájába: eszméletlenül összerogyott. Azt hitték, hogy meghalt és annak rendje s módja szerint eltemették. Egyetlen könny sem hullt utána, egyetlen bánatos sóhaj nem kísérte utolsó utjában. Résztétlenül földelték el, mint ahogy elássák a döglött állatot.

Csak később derült ki a rémes valóság. Haynau elevenen jutott a sirba. Leánya, egy piperkőcz aggszűz, ki csak a temetés után érkezett Bécsbe, panaszosan beszélt, hogy atyja nagyfokú fejföröcsökben szenvedett és ha rájött a roham, két-három napig is halottként mozdulatlanul feküdt. Több, mint valószínű, hogy most is ilyen fejföröcs lepte meg, s talán nem is volt halott, mikor eltemették. Csakhogy a «bresciai hiéna» nem volt többé feltámasztható, kimult mindörökre. A sok elpusztított ártatlan életért utólérte Isten büntető keze.

Haynau halálával, illetőleg bukásával javult kissé szomorú helyzetünk, de a kényuralom nem szűnt meg. Beköszöntött a hirhedt Bach-korszak.

Mi volt ez a Bach-korszak? Röviden megmondom. Gonosz kísérlet, hogy a leigázott Magyarország ezuttal németté tétessék. Hadd legyen nyelvre is egészen osztrák tartomány. A botor czélt pedig úgy vélték a legkönnyebben elérni, ha az összes hivatalokba németeket ültetnek.

S egyszerre csak mindenféle kiéhezett, toprongyos alak lepte el hazánkat: Csehország, Morva, Stájer, Ausztria csaknem összes írástudó, de munkanélküli népe. A legtöbbje gyalog jött; némelyik két-kerekű kordén, mint a vándorkomédiás, a saraglyához pórásra kötött sovány kutyácskával.

A jövevények nyomban beültek az összes megyei és állami hivatalokba, s megkezdték nemes hivatásukat. Oklevél, minősítés nem kellett. Aki legádázabbul gyűlölte a magyart: az kapta a legmagasabb állást. Megtörtént, hogy aki odahaza Stájerben köszörüs vagy verklis volt, nálunk megtették megyefőnöknek. Az ilykép ujjszervezett tisztviselői kart aztán báró BACH SÁNDOR osztrák belügyminiszter főhatósága alá helyezték; ő dirigálta őket Bécsből. Azért nevezik ezt a szomorú időt: Bach-korszaknak.

S az élődi had nemcsak a hivatalokat látta el, hanem egyuttal kémkedett is; ezer szemmel vigyázva, nehogy a magyar nemzet valamiképen újból forradalmi lázba essék. A szabadságharczra természetesen még csak gondolni sem volt szabad. Kossuth, vagy a száműzöttek nevének a kiejtése pedig halálos bűn.

Történt, hogy egy szegény ember beleesett a Dunába. Meglátott a parton két egyenruhás Bach-hivatalnokot, s hogy figyelmüket magára vonja, kiáltozni kezdett. De azok nem is mozdultak.

— Éljen Kossuth! — ordította most torkaszakadtából a fuldokló.

A két hivatalnok gyors elhatározással a vízbe ugrott, s szerencsésen kimenté a rebellis magyart; persze, csak azért, hogy Kossuth Lajos éltetése miatt becsukhassák.

A sajtószabadságot megint eltörölték. A sajtó hivatalos ellenőrei, vagyis a cenzorok előleges engedélye nélkül semmit sem volt szabad kinyomatni.

A fővárosban egy nagyképű, dölyfös csaszlaui jövevény: Protzman volt a cenzor. A jeles férfiú

éber szemmel örködött, nehogy valami felségsértő, vagy forradalmi dolog kerüljön a lapokba.

Egy izben vers került a legmagasabb bírálata elé. Nagy figyelemmel elolvassa, s egyszerre megakad a szeme ezen a soron: «*Elbujdosott az én szerelmem*»...

Rögtön maga elé rendeli a szerkesztőt.

— Ezt a verset nem engedem kinyomatni, — fogadja a cenzor.

— Miért? — kérdezi hűledezve a szerkesztő.

— Ugyan ne tetesse magát, — förmedt reá Prottman. — Nagyon jól tudom, mit jelent az, hogy «elbujdosott az én szerelmem». Ez lázító czélzás a forradalmárookra. Az «elbujdosott szerelmes» senki más, mint Kossuth.

S az ártatlan lírai költemény csakugyan nem jelent meg.

A Bach-korszak intézői azonban nemcsak a könyvekre, ujságokra, de még a czégtáblákra is kiterjesztették ellenőrző figyelmüket.

Egy alföldi városkában új vendéglő nyílt, aminek a czégtáblájára szép piros hajnal volt festve, amint ragyogva emelkedik fel a nap a látóhatáron. A korcsmazégér fölé nagy rikító betűkkel ez volt írva:

Vendéglő a felkelő naphoz.

Az új czégér azonban nem sokáig pompázott, mert a korcsmárost már másnap a kerületi főnök elé idézték.

— Hallja barátom, — szólt hozzá atyai szigorral a főnök, — vagy leveszi azonnal a czégért, vagy bezáratom.

— Miért? — kérdezte meglepetten a korcsmáros.

— Hát azért, — válaszolt a főnök, — mert az valóságos forradalmi felírás. A felkelő nap az új korszak hajnalát is jelentheti, amiről a gaz rebellisek annyit beszélnek. Szóval, azt a czéégért vegye be még ma, különben becsukatom, akkor aztán jó sokáig nem fogja látni a felkelő napot.

A vendéglős ijedten [ment haza, s rögtön levette a veszedelmes czégtáblát, de sajnálta eldobni, kapta hát magát, s elkeresztelte a hajnalt alkonyatnak. Mikor aztán másnap a kerületi főnök arra sétált, ezt a fölirást olvashatta a korcsma fölött:

Vendéglő a lenyugvó naphoz.

— Ez már helyes, — mormogta a főnök, s meglegedetten fordult a vendéglőbe egy pohár sörre.

A hazafias közönség, főleg köznépünk természetesen a legnagyobb megvetéssel fordult el ezektől a csodabogár alakoktól, s amikor csak lehetett, visszaadta a tromfot.

Egy izben magasrangú hivatalnokot vitt a palócz. Hegyek közt, erdők sűrűjében vezetett az út. Őelőkelősége megszeppent egy kissé, s halkán azt kérdezte a palócztól:

— Kocsis, vannak-e itt zsványok?

— Nincsenek biz itt, méltóságos uram; ha csak most nem viszek egyet, — válaszolt a palócz, ravaszul hátratekintve.

Talán igaza is volt.

A leigázott nemzet, hosszú aléltságából lassanként felocsudva, ismét öntudatára ébredt. A nyílt forradalomtól tartózkodott ugyan, de rideg magatartásá-

val mindenkép igyekezett lerázni magáról a gyűlöletes igát. A Bach-hivatalnokok untalan zaklatásaira egyszer csak azzal felelt, hogy megtagadta az adófizetést. Erre katonaságot zudítottak a hátralékosok nyakára; az adóösszeg nagyságához képest: öt, tiz cserepárt, sokszor egy félszázadot. S ezeket a katonákat az adóhátralékosoknak eladdig kellett tartani, míg csak meg nem tört makacsságuk, s fizettek. Némely helyütt, egy-egy daczos földesúrnál heteken át tartott ez az erőszakosság; a beszállásolt cseh katonák ott táboroztak a háziúr szalonjában, s asztalánál vendégeskedtek.

Sokszor azonban, kivált ha valami szegény emberhez került az adóbehajtó cserepár, ugyancsak megjárta.

Így egyszer, adóhátralék ürügye alatt, a falusi muzsikus cigányhoz is beszállásoltak egy morva katonát

A cigány épenséggel nem ijedt meg, ámbátor keményen megparancsolták neki, hogy étellel-itallal bőven lássa el a katonát.

Déli harangszókor a cserepár ebédet kér.

— Nagyon szívesen, csak tessék! — válaszol a cigány.

Ezzel bevezeti a katonát szurtos konyhájába, s leülteti a földre. Aztán előveszi hegedűjét, elhúzza valami rövid nótát, s azt mondja:

— Tessék! Ez a leves.

Megint húz egy nótát, de most már kiczifrázza.

— Ez a főzelék, — jegyzi meg.

Végül rázendít a Gotterhaltéra, s röhögve oda kiáltja a bámész katonának:

— Ez a pecsenye. Eb, aki jól nem lakott.

A cserepár még aznap délután megszökött tőle.

A nép azonban nem vette oly könnyedén a katonakszekucziót, mint a cigány. Valóságos istencsapásának tekinté, mely egyenértékű bármely pusztító nyavalyával.

Egy alföldi népes faluban egyszerre ütött be a kolera és a katonai adóvégrehajtás.

A község birája, akit ez a két egyiptomi csapás szörnyen megrémített, akövetkező folyamodást küldte a császári adóhivatalnak:

«Nagyságos Adószedő Urak! Két ekszekuczió jött egyszerre hozzánk: a katona és a kolera. Ebből egy is keserves, a kettőt pedig együtt helységünk ki nem lábolhatja. Kérem azért az Urakat, hogy vagy az egyiket, vagy a másikat rólunk elfordítani méltóztassék; mert az ilyen sort, ha sokáig tart, majd csak azok heverhetik ki, akiket a kolera eltett láb alól. Maradok, mert muszáj, alázattal. Sarju Péter bíró.»

Ebben a szomorú időben énekelte a zaklatott magyar nép:

Könnyű a németnek
Adót ekszekválni;
Nehéz a magyarnak,
A szegény magyarnak
Kossuth Lajost várni.

Majd daczosan, bizó reménnyel:

Még azt mondja az osztrák,
Nem lesz több Magyarország.
Hejh, hazudik az osztrák,
Mindig lesz Magyarország.

Deák Ferencz.

Eközben az uralkodóházat is nem várt, súlyos csapások érték. Olaszországgal háborúba keveredvén, 1859 június 24-én Solferinónál oly nagy vereséget szenvedett, hogy elveszté összes olasz tartományait. Néhány esztendővel később pedig, 1866-ban, a

A király koronázása 1867. jun. 8-án.

porosz támadta meg, s a híres königgrätzi csatában az egész osztrák hadsereget pozdorjává törte. Ebben a balvégzetű hadjáratban a besorozott magyar katonáknak is részt kellett venniök, de az elkeseredett magyar fiuk nem löttek az ellenségre, sőt számosan átszöktek a poroszokhoz. Úgy mondják, főkép azért veszett el a königgrätzi ütközet.

A sulyos és tróningató vereségek után végre Bécsben is kénytelenek voltak belátni, hogy egy leigázott, elégedetlen és forrongó ország nem az erő forrása, hanem a gyöngeségé; s az uralkodóház megingott hatalmi állása csak úgy erősödhetik meg, ha kibékül a magyar nemzettel. És ekkor előlépett a «haza bölcse»: a nagytekintélyü Deák Ferencz, ki mély előrelátással, s türtöztető mérséklettel gondosan előkészíté a megegyezés utját.

S a nemzet s az uralkodó rövid időn csakugyan megbékült. Gróf Andrássy Gyula, a kiváló hazafi, miniszterelnökké nevezetvén ki, 1867 junius 8-án Budapesten szemkápráztató fénynyel megtörtént a koronázás.

Ősrégi szokás, hogy a nemzet a fölkenés alkalmából a királyipárnak koronázási-ajándékot ajánl fel. Ezen alkalommal százezer arany volt a koronázási-ajándék, amelyből ötvenezer aranyat a király kapott, ötvenezeret pedig fenséges hitvese: a királyné.

A királyipár azonban ezt a koronázási ajándékot nem tartotta meg magának, hanem az 1848—49-ik rokkant honvédek fölsegélyezésére adta; ezzel mintegy elismervén küzdelmünk igazságát és honvédeink vitézségét. A nevezetes kéziratokat érdemes e helyütt is följegyezni. A király kézírata ekként hangzik:

Kedves gróf Andrássy!

Midőn szerencsés megkoronáztatásunk által helyreállítva látjuk azon egyetértést, mely minden birodalom hatalmának és jólétének az alapja, atyjai szívünknek nincs forróbb óhajtása, mint az, hogy a mult szomorú eseményeinek nemcsak következményei megszüntetessenek; de szenvedései is, amennyire Tőlünk függ, enyhíttessenek.

Az országgyűlés küldöttei Magyarország nevében ötvenezer aranyat azon célból ajánlottak fel, hogy Minket ragaszkodásuk ezen jele által is megörvendeztessenek.

Mi ezen összeget a volt honvédek árvái, özvegyei, munkás és keresetképtelenné vált rokkantjainak a fölsegélyezésére kívánjuk fordítani.

Kelt Budán, 1867 június hó 10-én.

Ferencz József, s. k.

Erzsébet királyné, a fenköltlelkű fejedelemasszony kézírata pedig így szól:

Kedves gróf Andrássy!

Örömmel csatlakozom Felséges Uram és Férjem mai napon Önhöz kiadott legmagasabb kéziratának tartalmához, midőn az országos küldöttség által Nekem átadott 50.000 darab aranyból álló koronázási díjat ugyanazon célra kívánom szentelni.

Kelt Budán, 1867 június hó 10-én.

Erzsébet, s. k.

Képzeltető az öröm, mely a királyipár nemes elhatározását követte. A kibékülés teljes volt; a magyar nemzet és a koronás király szíve, annyi félreértés, oly sok balszerencse után, végre összedobbant.

Új korszak virradt a magyarra. A Bach-korszak hitvány teremtményeit, mint a sáskahadat, elfűtta a tisztító szellő. A börtönök megnyiltak, a száműzöttek hazatértek. Ősi alkotmányunk helyreállott, a szabadság fája ismét kivirult. S a hosszú borulatra a derű fényessége áradott szét a hazában.

S hogy ez úgy lett, hogy a szabadság fája újból ki-
lombosodott: legelső sorban akkori ifjuságunk érdeme.

Hisz tudjuk, az ifjuság volt az, mely 1848 már-
cius 15-én gyújtó lelkesedésével tette serkenté a
nemzetet; az ifjuság volt az, melynek a legtöbb vére
omlott a szabadságharc csatamezőin; s midőn fér-
fiuvá izmosult, ugyancsak ő volt az, aki az elnyoma-
tás sötét éjszakájában ott virrasztott az elalélt haza
vérező testénél, s bizó hittel kötözgeté annak fájdal-
mas sebeit. S nem nyugodott addig, míg alkotmá-
nyunkat vissza nem szereztük.

Hosszú idő mulott el azóta, több mint félszázad.
A küzdők legnagyobbrésze már a sír csendes lakója;
de aki él még közülök: hódolat néki!

Ti pedig, ifjú olvasóim, okuljatok a szabadságharc
e dicső példáin. Legyetek lelkes követői a szabadság
s előhaladás életadó eszméinek; s szívetek egész
melegével kövessétek a «Szózat» halhatatlan költőjé-
nek eme magasztos intelmét:

Hazádnak rendületlenül
Légy hive, oh magyar!
Bölcsőd az, majdan sírod is,
Mely ápol s eltakar.

TARTALOM.

	Lap
✦ I. A szabadság hajnala	3
II. A szabadságharcz hiénái	34
✓ III. Honvédtoborzás	56
✓ IV. A hazaszeretet csodaforrásai	76
✓ V. Diákhonvédek	87
VI. Véres kard	103
VII. A branyiszkói diadal	116
✓ VIII. A szabadságharcz huszárjai	126
✓ IX. A székely ágyuöntő	144
✓ X. A hősök hőse	156
XI. Kossuth, mint országkormányzó	183
✓ XII. Budavár bevétele	192
✓ XIII. Bem apó	208
XIV. A magyar Leonidás	228
XV. Világos	240
XVI. Az aradi Golgotha	257
XVII. A gyászbaborult ország	274
XVIII. Borura derü	285

